

N'a n'iyuk

*Lengua mixe
zona media de Oaxaca*

Cuarto grado

NOMBRE DEL ALUMNO (A)	
ESCUELA	GRUPO
POBLACIÓN	
ENTIDAD FEDERATIVA	

Este libro de texto ha sido elaborado por el Gobierno de la República y se entrega en forma gratuita a los niños de las escuelas primarias del país.

Los juicios y opiniones de los maestros, de los padres y de los alumnos son muy importantes para mejorar la calidad de este libro. Sus comentarios pueden ser enviados a la siguiente dirección:

COMISIÓN NACIONAL DE LIBROS DE TEXTOS GRATUITOS

Rafael Checa núm. 2 col. Huerta del Carmen
C.P. 01000, México, D.F.

Las obras de arte que ilustran las cubiertas de los libros de texto gratuitos son representativas de las grandes etapas del arte mexicano. Constituyen un valioso respaldo educativo y son motivo de orgullo nacional.

SEP

Libro de texto en lengua mixe de la zona media de Oaxaca

Elaborado en la Dirección General de Educación Indígena de la Subsecretaría de Educación Básica de la Secretaría de Educación Pública.

Autores

Cándido Santibañez Canseco y Daniel Martínez Pérez.

Diseño, Formación e Ilustración

María Eugenia Gaona Bello y Salvador Ramírez Luna.

Ilustración de portada

“Lampila de Don Ricardo”, 3.86 x 5.57 m.

Pintado por niños nahuas de la comunidad Ometepetl, Tetela de Ocampo, Puebla.

Lorena Prudencio Díaz, Gerónima Bonilla Lemus, Oscar Sánchez de la Luz, Alejandro Bonilla Prudencio, Inocencio Cruz Sánchez, Francisco Cortés López, Catarino Ramírez Cortez, Arnulfo Lucas Sánchez, Héctor Segura Prudencio, Rosa Sánchez Ramírez, Érika Martínez Leal, Clemencia Roque Cruz, Isidro López Ramírez, Angelina Calderón Peña, Rosa López López, Anselmo Manzano Bonilla, Dionisia López Bonilla, Rosa González Posadas, Adrián Sánchez Pérez, Silverio Carmona Martínez, Martha Lucas Ramírez, Antonio Guevara López y Antonia Martínez López.

D.R. © **Colorín Colorado, el arte de los niños indígenas. México, 1993.**

Reproducción autorizada por el Fideicomiso para la Salud de los Niños Indígenas de México, A.C.

D.R. © Secretaría de Educación Pública. 1998

Argentina No. 28
Col. Centro. C.P. 06029
México, D.F.

ISBN 978-970-18-2190-9

Primera edición 1998

Décima tercera reimpresión 2013

Impreso en México

*La Patria (1962),
Jorge González Camarena.*

Esta obra ilustró la portada de los primeros libros de texto. Hoy la reproducimos aquí para que tengas presente que lo que entonces era una aspiración: que los libros de texto estuvieran entre los legados que la Patria deje a sus hijas y a sus hijos, es hoy una meta cumplida.

A seis décadas del inicio de la gran campaña alfabetizadora y de la puesta en marcha del proyecto de los libros de texto gratuitos, ideados e impulsados por Jaime Torres Bodet, el Estado mexicano, a través de la Secretaría de Educación Pública, se enorgullece de haber consolidado el principio de la gratuidad de la educación básica, consagrada en el Artículo Tercero de nuestra Constitución, y distribuir a todos los niños en edad escolar los libros de texto y materiales complementarios que cada asignatura y grado de educación básica requieren.

Los libros de texto gratuito son uno de los pilares fundamentales sobre los cuales descansa el sistema educativo de nuestro país, ya que mediante estos instrumentos de difusión del conocimiento se han forjado en la infancia los valores y la identidad nacional. Su importancia radica en que a través de ellos el Estado ha logrado, en el pasado, acercar el conocimiento a millones de mexicanos que vivían marginados de los servicios educativos y, en el presente, hacer del libro un entrañable referente gráfico, literario, de conocimiento formal, cultura nacional y universal para todos los alumnos. Así, cada día se intensifica el trabajo para garantizar que los niños de las comunidades indígenas de nuestro país, de las ciudades, los niños que tienen baja visión o ceguera, o quienes tienen condiciones especiales, dispongan de un libro de texto acorde con sus necesidades. Como materiales educativos y auxiliares de la labor docente, los libros que publica la Secretaría de Educación Pública para el sistema de Educación Básica representan un instrumento valioso que apoya a los maestros de todo el país, del campo a la ciudad y de las montañas a los litorales, en el ejercicio diario de la enseñanza.

De esta forma, el libro ha sido, y sigue siendo, un recurso tan noble como efectivo para que México garantice el Derecho a la Educación de sus niños y jóvenes.

N'a n' iyuk

Lengua mixe

zona media de Oaxaca

Cuarto grado

PRESENTACIÓN

Este libro de texto está dirigido a las niñas y los niños indígenas que cursan la educación primaria, tiene el propósito de favorecer el aprendizaje de la lectura y la escritura de la lengua indígena que se habla en su comunidad.

Se espera que este libro sea utilizado en forma creativa, tanto por el profesorado como por las niñas y los niños, en este ciclo escolar y los subsecuentes, para dar respuesta a los problemas particulares que se presenten en el desarrollo de la expresión escrita y la comprensión lectora.

En el libro se encuentran diferentes textos, algunos hablan del entorno físico de los alumnos, objetos y cosas que hay en la comunidad, y otros se refieren al entorno social y cultural, pues relatan las costumbres, fiestas y leyendas de la región.

Su elaboración estuvo a cargo de profesores indígenas bilingües con experiencia en la enseñanza de su lengua materna, así como con un profundo conocimiento de la cultura de sus comunidades. Para la redacción, los autores consideraron el enfoque comunicativo propuesto en el Plan y Programas de Estudio para la Educación Primaria 1993.

Este libro de texto podrá ser enriquecido a partir de las observaciones y consideraciones que profesores, padres de familia, comunidades y organizaciones civiles indígenas realicen acerca del lenguaje utilizado, los contenidos, las ilustraciones, el formato y la presentación.

Kajpx pojksiñ

Ya'adi ayuk naky, yajk tuk ni pijkta'agi, u'ung ina'k tni kajpxtich jä'ä y'aa y'iyuk, ats tjajtich tni jawtich ma jä'ä xpijkiñ kyu'yo'oy, ats tni iw tni kajpxtich miidi jyik myigu'uk, ma jä'ä xpijkiñ tyu'yo'oy.

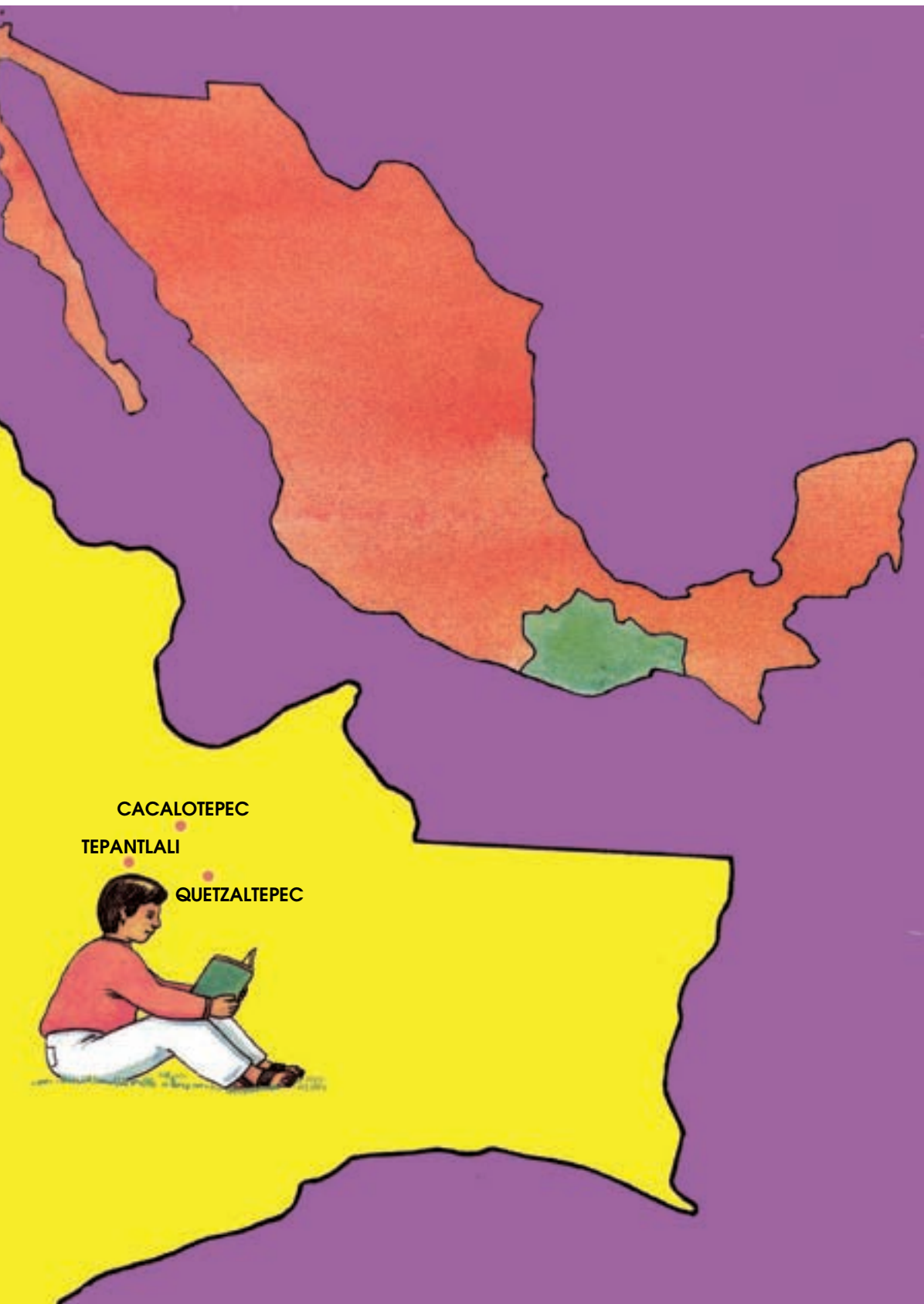
Ya'adi ayuk naky, yajk tuk nigoj, yajk tuk ni pijkta'agi, jä'ä yajk xpijkiñ di'ibi jyajtich y'aa y'iyuk, ats tuk ni ix tuk jajtich jä'ä oypy'i ni'it'u, jot jinma'an di'ibi tso'okpij tyuk jigyajtich ma it naxwiin. Pach du'un yajk miimoñ yajk miduky ya'adi naky, tñ du'un jä'ä jintsikiñ dyajk ku tujkyiñ, ats tuk ni pijkta'agi ya'adi xpijkiñ miidi jä'ä u'ung ina'k ats tjajtich jä'ä y'aa y'iyuk, tpadundich so jä'ä jyigyajtich tyu'yo'oyich ma ñax kyajpnin, tjintsikiñ mijpoi mujtsp.

K'o du'un tyu'yo'oyich ya'adi xpijkiñ oy tsuj, ats du'un yak a oyich, ko kixich jä'ä xpijkiñ, ats pyajtich aa iyuk so inaty tyu'yo'oy ma jä'ä nax kajpnin tmiidich.

Nax kajpn u'ung teety, u'ung taag, ats kudung tijkich tundi miyajtich kajpxti ya'adi naky, ats xnigajpxtich ti mba'adi yajk pijktakp, ats ni amuk nyajk tunmich.

Miits kopktijkich, u'ung teety, u'ung taag, oy du'un ko m'u'ung m'ina'k, xtuk ni xidi m'aa m'iyuk.

CACALOTEPEC

TEPANTLALI

QUETZALTEPEC

índice

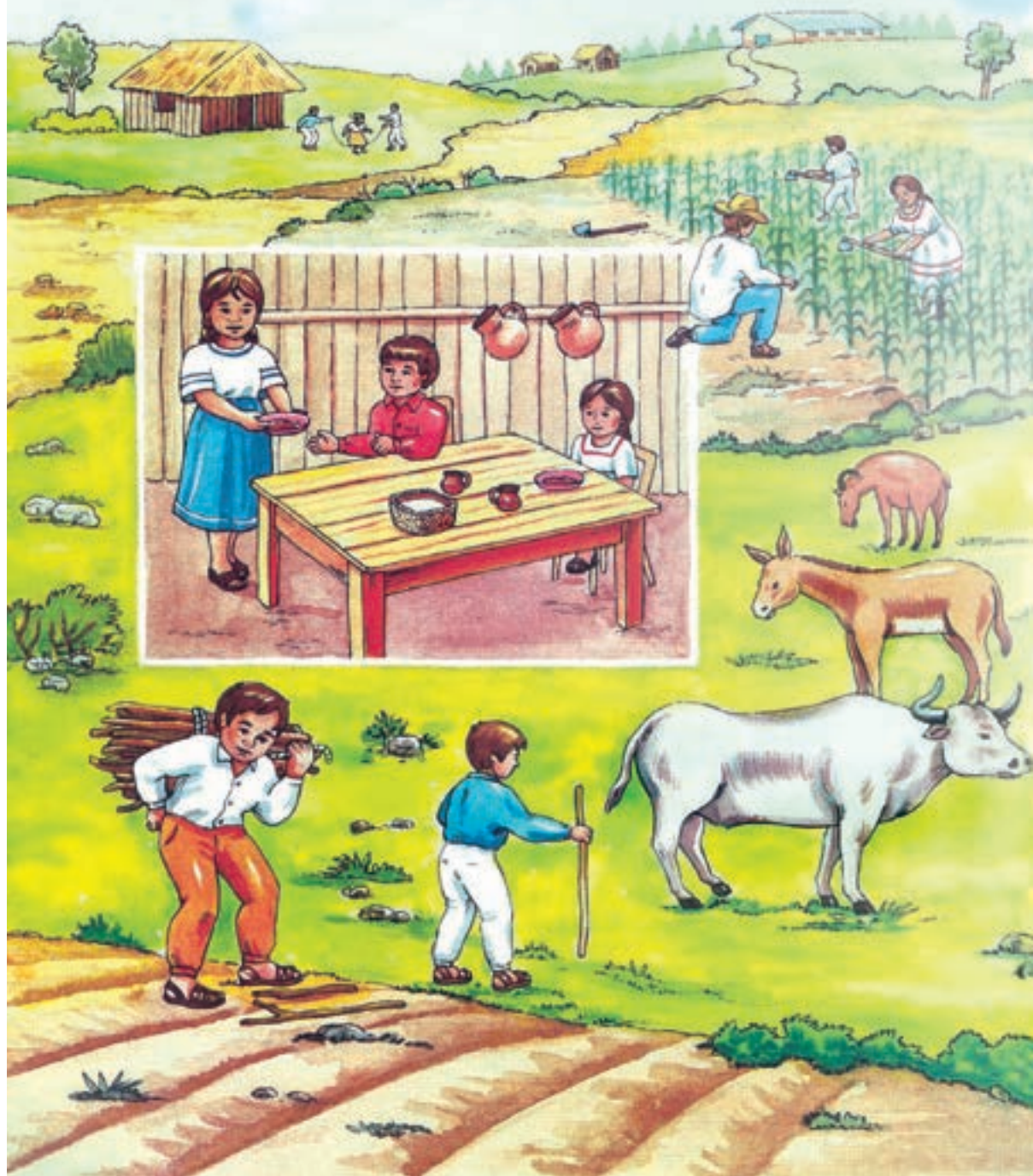
- Ni'í kajpxy 1 12
- N'ixpíjktajk jadagok n'ájimbití.
  - Ni'í kajpx yí'íaa iyuk.
  - Ix wi'ix ja'y tja'a karta.
  - Ko yajk kyájx já'á karta.
  - Ixpíjktakiñ.
- Ni'í kajpxy 2 20
- N'ixpíjta' akgiñ.
  - Ni'í kajpx yí'í aa iyuk.
  - Ko aa iyuk yajk ja'ay.
  - Ko aa iyuk yajk kajpx.
  - Adíw m'aa m'iyuk.
- Ni'í kajpxy 3 28
- Nmígu'uk tíjkich.
  - Ni'í kajpx yí'í aa iyuk.
  - Ko yajk ni'í kajpxy naky libri.
  - Ka'anak píky yajk tiy tijach.
  - Xíi yajk ja'ay.
  - Mícho'jíñ.
- Ni'í kajpxy 4 36
- Kajpn xíi.
  - Kajpx mícha'ak wi'ix xíityuñ.
  - Ko yajk ja'ay \k\ miid \g\.
  - Ko yajk ni kajpxy yajk ni mícha'aky.
  - Kapy tyuk.
  - Pu'udíjkiñ.
- Ni'í kajpxy 5 44
- Kídung tígajtsfíp.
  - Kajpx mícha'ak wi'ix kundang tígajch.
  - Telegrama.
  - Ko yajk ni ínääm.
  - Kídungtíjk.
- Ni'í kajpxy 6 52
- Ngajpn xyíi.
  - Kajpx mícha'ak wi'ix ngajpn nxíi.
  - Ayuk kajpn xyíi.
  - It naxwiin yajk xíimo'oy.
  - Ko apteety txíimo'oy já'á it naxwiin.
  - Ayuk mícho'jíñ.
- Ni'í kajpxy 7 60
- N'ayuk.
  - Kajpx yuj yí'í aa iyuk.
  - Ko aa iyuk yajk píjktá'aky.
  - Ko aa iyuk yajk kajpx.
  - N'aa n'iyuk.
  - Ko du'un tyuñ /t/-/d/.
  - Wi'ix ayuk ja'y wyit näämy y'ixich.
- Ni'í kajpxy 8 68
- Ngäägy ndojkx.
  - Kajpx yuj yí'í aa iyuk.
  - Ko yajk ja'ay punto.
  - Ayuk ja'yíndí.
  - Ayuk ja'y chooyí.
- Ni'í kajpxy 9 76
- Wi'ix ní'í tu'u.
  - Kajpx juj yí'í aa iyuk.
  - Ko tyuñ letrich: t, d, k, g.
  - Wítsuk.
  - Ko aa iyuk yajk adíy.
  - Mítsyook.
- Ni'í kajpxy 10 84
- Njun tyuñ.
  - Kajpx yuj yí'í aa iyuk.
  - Aa iyuk may yajk kajpxy.
  - Nigajpxíndí n'aa n'iyuk.
  - Kajpxpo'kxñ.
  - Täm tu'uk xojung nmíidích.
- Ni'í kajpxy 11 92
- Kímuñ tyung.
  - Kajpx yuj yí'í aa iyuk.
  - Kajpx aa iyuk.
  - Aa jay myuk m'aa m'iyuk.
  - Tijajch kyímuñ tyung yajk kojpy.
- Ni'í kajpxy 12 100
- Naxwi'íñ jats matsa'.
  - Kajpx yuj yí'í aa iyuk.
  - Tu'ukmuky tyuñ.
  - Ko tyuñ yí'iy.
  - Ka'aknax jígyajtíñ.
  - Míja'y iyuk.
  - Mítsa'a xyíi.

- Ni'í kajpxy 13 108
  - Di'ib jäty pita'aky ijtp.
  - Kajpx mīcha'ak aa iyuk.
  - Ko mijajch letra tuk tsonda'aky.
  - Ko tyuñ ya'adi '\.
  - Ayuk ja'y ñax kyamdijik.

- Ni'í kajpxy 14 116
  - Ídom n'ibjik'í'ñich.
  - Kajpx yuj aa iyuk.
  - Njajtindī ya'adi ts.
  - Ko ti yajk nīgajpx wi'ix anaty y'ity.
  - Ngajpn xīi.

- Ni'í kajpxy 15 124
  - Tu waaj.
  - Kajpxk yuj aa iyuk.
  - it naxwiin juugyipy.
  - Ayuk ja'y y'it ñaxwiin.
  - Wi'ix yajk nīgajpx tijajch.
  - Ngajp.

- Ni'í kajpxy 16 132
  - Njībyeen ndījkich.
  - Ni kajpx aa iyuk.
  - Aa iyuk tsip.
  - Ko aa iyuk yajk ĩnu'kxy.
  - Ko ĩnujcx meeñ yajk amdoy.
  - Wi'ix yajk ja'ay tu'uk fīcha.

- Ni'í kajpxy 17 140
  - Ko xī jyik Ejxkukä'.
  - Ni'í ĩiw ni'í kajpx aa iyuk.
  - Ko tijajch yajk nīgajpxy.
  - Ayuk ja'y tyañ y'it ñaxwiin.
  - Ayuk ja'y ñi ja'yich.
  - Kajpx mīcha'ak yī'ī poesía.

- Ni'í kajpxy 18 148
  - So tooky yäky jyik tīnībītaakä'.
  - Ni'í ĩiw ni'í kajpx aa iyuk.
  - Ko tyuñ jä'ä aa iyuk wään, may.
  - Ko nyajk nidījmīch tu'uk amay jotmay.
  - Wajkwīinm y'it ñaxwiin.
  - Ko ja'y jyuj tyoogy.

- Ni'í kajpxy 19 156
  - Ujts jīyujk kajpxp mīdyaktīp.
  - Kajpx yuj yī'ī aa iyuk.
  - Aa iyuk ka'anak nax tyuñ.

- Ko yajk kyäyx aa iyuk.
- Key.

- Ni'í kajpxy 20 164
  - Xi jats po'.
  - Kajpx yuj yī'ī aa iyuk.
  - Ko ja'y kyajpx mīcha'aky.
  - Nīwinmīdij y'it ñaxwiin.
  - Äts xonda'aky may it.
  - Nax kajpn xyīi.

- Ni'í kajpxy 21 172
  - Mij tundaajk.
  - Kajpx yuj aa iyuk.
  - Xīi ni'í kon.
  - Ko aa iyuk tu'uk tyuñ.
  - Xīi po'o tyu'yo'oy.
  - Kijjxpäjtīñ.
  - E'xp yukp.

- Ni'í kajpxy 22 180
  - Pīdījkyīp yī' jīyujk tsīga.
  - Kajpx yuj yī'ī aa iyuk.
  - It naxwiin xyīi.
  - Aa iyuk yajk kajpx.
  - Wixtujk yajk ja'ay vocal.
  - Jīyujkīch xyīi.
  - Uk ĩma'.

- Ni'í kajpxy 23 188
  - Jujkyajtī'n.
  - Kajpx mīcha'ak iyuk.
  - Kijajtīñ jinma' añ.
  - Yajk tun kyäj ats oy.
  - Mīcha'jinma'añ.
  - Adīw aa iyuk.

- Ni'í kajpxy 24 196
  - Ap xī.
  - Jinmīdow. kajpxy mīcha'aky.
  - Pījktä'ak m'aa m'iyuk.

- Bibliografía 201

1

N'IXPIJTAAJK JADAGOK N'AJİMBITİ

Ko ijspxiiktaajk wään y'idiiky

Ku jä ijspxiiki'n jidi wään y'idiiky, ti jä u'ung wina'k wään pyo'kxti jä m jyin jotp tyikotp. Ti jä' myigu'k tijkti mid oy pad kyuyati, xyonda'kti jä m kyumotp, jä m tyikam.

Ti naydu'n jä' tyeety jä' tyaak tpidikidi ma jäty jä' tung xim ja yam tmididi; jä m jä' kam dung, jä' kam yuuk. Jäm jä' mook yuuk, jä' xijk yuuk; jä m jä' kawe yuuk jä' kawe kam; ak teyi'm jä' u'ung teety jä' u'ung taak tyung jiijp ajtip.

Ti naydu'n jä' mijxy una'k jä' tsajpkaa, jä' jibur, jä' jiyujk t'ijxti. Jits ti naydu'n jä' kipy jä' ja'axy dyak ja'ti jä m tyik jandum.

jä' kixy una'kti, ti jä' yutsy una'k t'ijxti, Ti jä' nyiwitsti, ti jä' kyääky, jä' kyojx dyak oyidi jits jä' tyeety jä' tyaak, jä' myigu'k tijkti dyak käy dyak uuky.

Jats ti naydu'n jä' neky t'ijxti; tkajpx ti, jits kä' tja'dyigoyidich, jäts naydu'n tja' myäts ti't ku ijspxidä'n cho'nda'gich.

Ni'i kajpx yi'i aa iyuk

Kajpx yuj ka'anak ok yi'i kajpxy mi'cha'aky, ats ney du'un kajpx mi'cha'ak miid mjiiky migu'uk wi'ix ja'a xjinmidowti yi'i aa iyuk.

• Wi'ix mjiik migu'uk x'ix, ko ja'a jadagok jyinbiti
ixpijkiñ. _____

• Wi'ix x'ix ja'a yajk ixpijkiñ. _____

• Ti cham m'ixpijkypy. _____

• Wi'ix mjiik migu'uk kyajpxti mi'cha'akti ko ja'a ixpijkiñ
tyu'u'yo'oy. Ats ney du'un wi'ix ja'a myajk ixpijkiñ dyajk
tu'u'yo'oy ja'a ixpijkiñ. _____

Ja'a wi'ix m'ixpijkiñ tyu'u'yo'oy maa mijts xyajk
tu'u'yo'oyñ. Ney du'un wi'ix y'ixity ja'a - - -
m'ixpijktakiñ.

Ko u'ung ina'k chajpkoxfi

Ko u'ung ina'k jyäägti pyäädä, ats ñijxti xpijpk jam du'un inít miidä jyïik myïgu'uk ñi kajpx ñi miicha'akiyti, dyajk du'un jä'ä miija'ytyijk y'aa y'iyuk di'ibi nax kajpn y'ïib kajpxpy.

Ney du'un jä'ä yajk xpijpk tyuk ni ixijti wi'ix chajpkoxfiich, du'un kyajk ni'i yujti jä'ä tsajkojxiñ jabom bom, dyajk yujti miidä jyïik myïgu'uk.

Nimay di'ibi tyuk xondakypy jä'ä tsajkojxiñ ats nimay di'ibi y'ijxtip. Ney du'un tuk xonda'akti kiix anak ats mixy anak du'un jabom bom dyajk yujta'ak tsajpkoxxiñ.

Ix wi'ix ja'y tja'a karta

Ko ja'y jy'ik my'igu'uk aa iyuk tuk ni kyäx jigäm, ats du'un tu'uk tja'ay jä'ä karta, du'un yajk ximo'oy amaxan. Ix wi'ix y'ixich, ats du'un in'it xni jay'ich mji'ik m'igu'uk.

Kyäjxpy
Agustín Santos R.

Joogy'ibajkm kajpn, ko tyu'uk an mayi po'ó
ats jä'ä j'imij'tij yo'oy 1994.

Mijts. Santiago Santos G.
Calle J.P. García N° 901
Oaxaca, Oax. Centro

U'ung mang:

U'ung mang cham jä'ä kajpxpojxin myo'y, ats du'un jä'm oy m'ik m'it'ich miit jä'ä mm'igu'ukt'ij, pin miit m'ga'jpx m'icha'ak, ats pin miit m'nax - - nd'ij.

Cham iits nmay ta'y miit taag, ats jä'ä mjak yajk mo'oyty puud'ijkñ miit meen' xidi'iñ, ats jä'ä du'un xyajk tu'uyo'oyich m'ixpijkiñ. Cham yajk kyäx meen' tidujk i'px, ats xjot mo'oy'ich jä'ä m'ixpijkiñ, du'un iits n'imuk ngajxmuk.

Tuk jot tigoy jä'ä m'ixpijkiñ, ats myajk pu'ud'ijkich.

Mteety

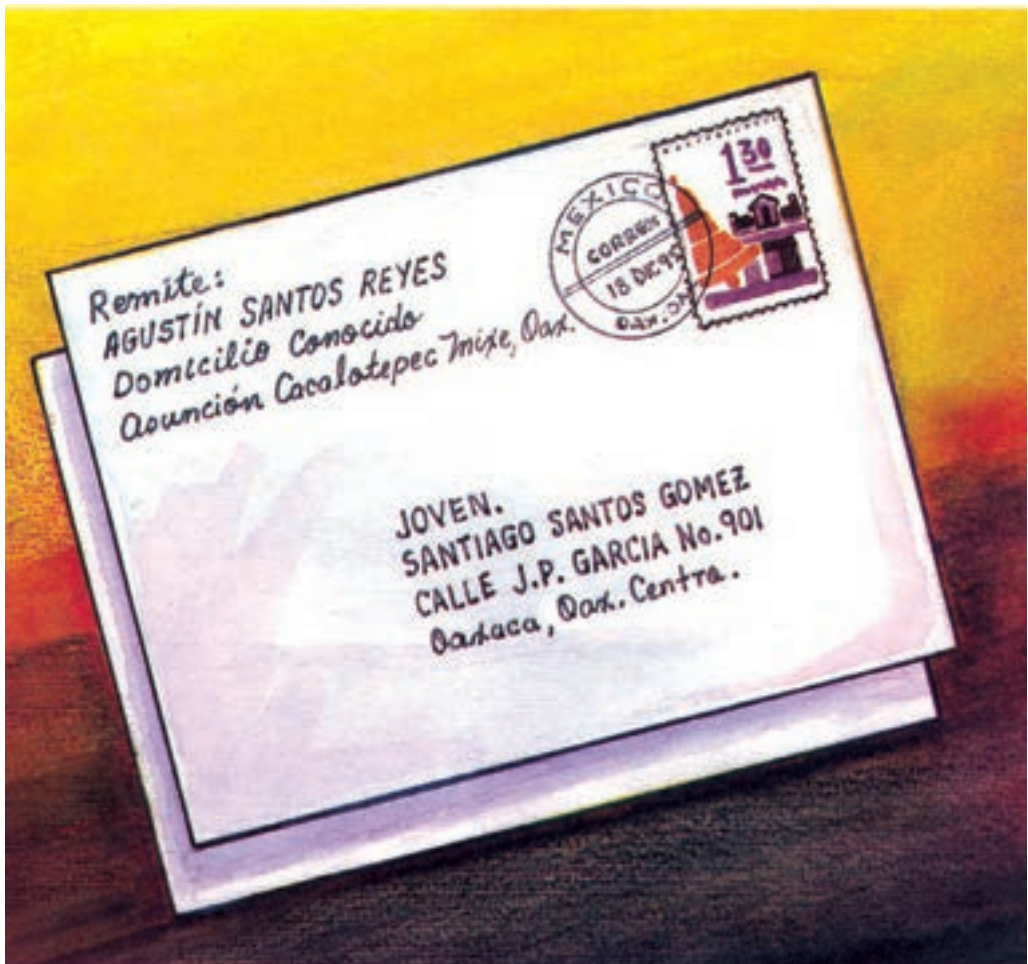
Agustín Santos Reyes.

Ko yajk kyäyx jä'ä karta.

Ko yajk jay kyix jä'ä karta, ats tu'uk yajk ixta'ay sobre, ma du'un yajk abikty jä'ä karta ko ja'y yajk tuk nigyäyx. Ya'adi sobre yajk pijkta'ak ni xii amaxan, jä'ä ko di'ibi ja'y myiyo'opy kyäj tja'ty iitsindï n'aa n'iyyuk pach du'un yajk jin jayï amaxan iyuk.

Ix wi'ix yajk jin jayï jä'ä sobre, ats du'un ney du'un tu'uk mjä'ä xtunich, ko tyuk ni kyäjxa'anich m'aa m'iyyuk mjiik miigu'uk.

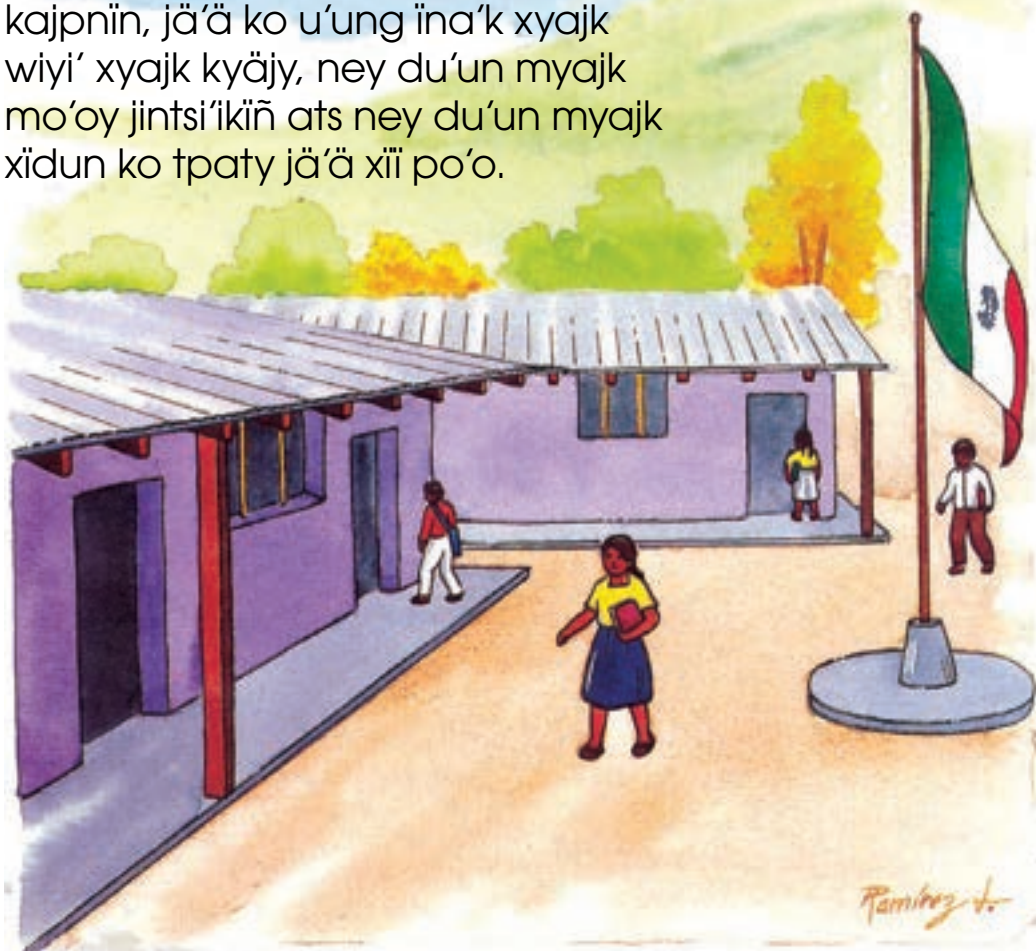

ixpijktakiñ

Mijts tsujp oypy ixpijktakiñ ma jä'ä u'ung ina'k xyajk ixpi'ky, ats jyot kyäbajk xyajk wiyi, oypy tsujp jot jinma'añ xtuk ni ixij.

Ixpjktakiñ, maa u'ung ina'k y'it xyonda'akti, ney du'un mijp mujtsp tpaty y'ijtin xyondakiñ, ats miit jyot jyinma'añ wyjy kyäy, Pach du'un myajk tuk ity myajk tuk xoñ.

Mijts ixpijktakiñ mij m'ity ma nax ma kajpnin, jä'ä ko u'ung ina'k xyajk wiyi' xyajk kyäy, ney du'un myajk mo'oy jintsi'ikiñ ats ney du'un myajk xidun ko tpaty jä'ä xii po'o.

2

N'IJXPĪJKTA'AKĪŅ

Tey kumaab

Jānch mījk jā' po' y'añ, jats janch wojp jā' uk, janch tsabaab jā' jiyujk xim ja yam jats janch ayaxp jā' tsapnaaw ko jā' matsa' tu'uk xmigä' pxy: Mits Tey nī wij nik kāj, padī'k jats mwin jā' m'a xpujī'y ch, chaw jā' ijxpījkī'n cho'nda'aky jats mnijxyī'ch.

Cha its jāty mbī dī'ky, jā' n'win jā' n'a mbujy, jā' neky jā' tija'w n'ijxy mīd jā' n'ībījkjī'ñich.

Cha nijkxy jāty ijxpījkp mgaj nochpy mīd tu'uk n'uk tīrgeñ wojk xpayo'y.

Ko its nja'dy ma tu'uk mīj nī janch kom. ka' jā' najxtaajk wati. Jats janch tsikyip its, jats janch tsabaab its jā' ndīrgeñ, tī jā' tyu'tst t'agonmuky ko ka't jā' najxtaajk ma ti.

Nit its jä' mijkipy tu'uk igijnax n'ijxpady tam nijotp jäts its
nwina'ñ: ga its nit naxi'ch.

Janch tsikyip its ko knwaw näxy jä'm kipykyijxp, ko i'ts ojts
nmada'aky, janch tsuj janch oy its nay joyi jats its nja'tni
jä'm ngajp noch ma ijxpijk taajkiñ'ich.

Mäydim its jä' nmigu'uk jä'm ma ijxpijtaajkiñ, taw jä'
wa'akta'akti mid jä' jik ijxpijkpich.

Ko its ojts madoy, Tey, Tey, nawij mits jats mnij kxi'ch ijxpijkp,
xi jä' xi an minij. Nitsits ojt nawijy jats nja'myech ko kimaab
its n'ajty.

Ni'i kajpx yi'i aa iyuk

- Ni'i iiw ni'i kajpx ya'adi aa iyuk, ats du'un xjin midowich wi'ix yajk ni kajpx yajk ni micha'aky ko xpijkiñ tyu'u'yo'oy.
  - Imuk kajpxmuk miidi mjiik migu'uk, wi'ix yi'i xjinmidowti aa iyuk di'ibi yajk ximoypy - - - N'ixpijka'akiñ.
  - Maa m'ixpiktiñ wi'ix y'ixity jä'ä m'ixpijktajkiñ kajpx micha'ak miit mjiik migu'uk.
  - Ney du'un ko m'ixpijkiñ xyajk tu'u'yo'oyich tijach myajk tujtip tu'uk ja'a tu'uk.
- . Wi'ix jä'ä mnäypän tu'uk ja'a tu'uk y'ixajti kajpx micha'ak miit mjiik migu'uk.

Ja'a wi'ix y'ixajti jä'ä m'ixpijktajkiñ, ats ney du'un so tu'uk ja'a tu'uk m'ixpijkiñ xyajk tu'u'yo'oyty maa mnax mgajpniñ.

Ko aa iyuk yajk ja'ay

- Yí'í n'aa n'iyukindí yajk jinmidoob, ko ngix ja'aymich maa nakyin, oy ka'a nak nax ndim ja'aymich.
- Kajpx mīcha'ak mīit mjīit mīgu'uk, ko yí'í m'aa m'iyuk ka'anak piky yajk ja'ay ats du'un yajk jinmidooy.
- Ats ixta'a ka'anak nax m'aa m'iyuk, wí'ixamby xja'ayty, ats wí'ix yajk jin midooty.

k i b a j k

a n d u m

Ja'a ma du'un aa iyuk tyigoyach, ats du'un yajk kajpxyity. Pijakta'ak ya'adi iyuk.

1.- totk

3.-kopk

2.- tijk

4.- kow

Ko aa iyuk yajk kajpx

Tu'uk ja'a tu'uk ja'y ats nax kajpn t'iij tkajpx ja'a y'aa y'iyuk, tan ojts ja'a y'ap tyeety tyuk iwaniijy, Oy tsuj du'un ojts tjajti ka'px, cham u'ung ina'k kyaj du'un t'ok kajpxnij tan ja'a mija'ytyijk ojts dyajk tsonda'akti aa iyuk oypyï tsujp ka'pxpy.

Yi'i n'aa n'iykindi du'un y'ity yajk kajpx, ix ats du'un xkix ja'ayity maa mnakyin.

- Janch mij it yi'i

kam
kopk
kajpn
tu'u

- Oy it ojts naaxy

xii, po'o
maajy

- Mik ni yajk tuini

ja'y
kunax kugajpn
ayuk ja'y
agats ja'y

- Mij it yi'i paab

kyam
tyijk
nax
kyajpn

Tix ix wi'ix yajk kajpx aa iyuk, ney du'un yajk nidiw miit miija'ytyijk, wi'ix ja'a kajpxpy tyu'u'yo'oy aa iyuk di'ibi kyajpxpy mja'y maa mnax mgajpn.

Miit migu'uktijk di'ibi xpijkip, yajk tijwti ja'a miija'ytyijk wi'ix ja'a aa iyuk tijpy, oypy kajpxpy, ats du'un xkix ja'aty maa mnakyin.

Ney du'un imuk kajpxmuk miit mjiik migu'uk ats miit ja'a yajk xpijkpi wi'ix ja'a ayuk tijyajpi.

1 .-

2 .-

3 .-

Adiw m'aa m'iyyuk

Ko tsu kots myin jya'aty,
ats du'un mi'ik mi'ik kyu,
ixnaxy, janch poob ka'atsniity,
may it du'un jabom bom
kyixyi'ik.

Miik ya'axy jyoky,
t'aawani jä'a nii tuu,
ats ja'y tyuk ity tyuk xoñ
ko t'aawani mok xijk.

Jabom bom ndaag dyajk
kojy dyajk ibajfi, du'un,
kyixyi'ik tän po'ojin,
janch tsuj iits n'aa njot
tuk tsoojy.

ijs ja'y nyajk jotkujkatypy
ko y'aa jyot kyixy, ats ney
du'un wyit ñääm, ñi'ikx, kyopk
nyajk watsi.

3

NMĪGU'UK TĪJKĪCH

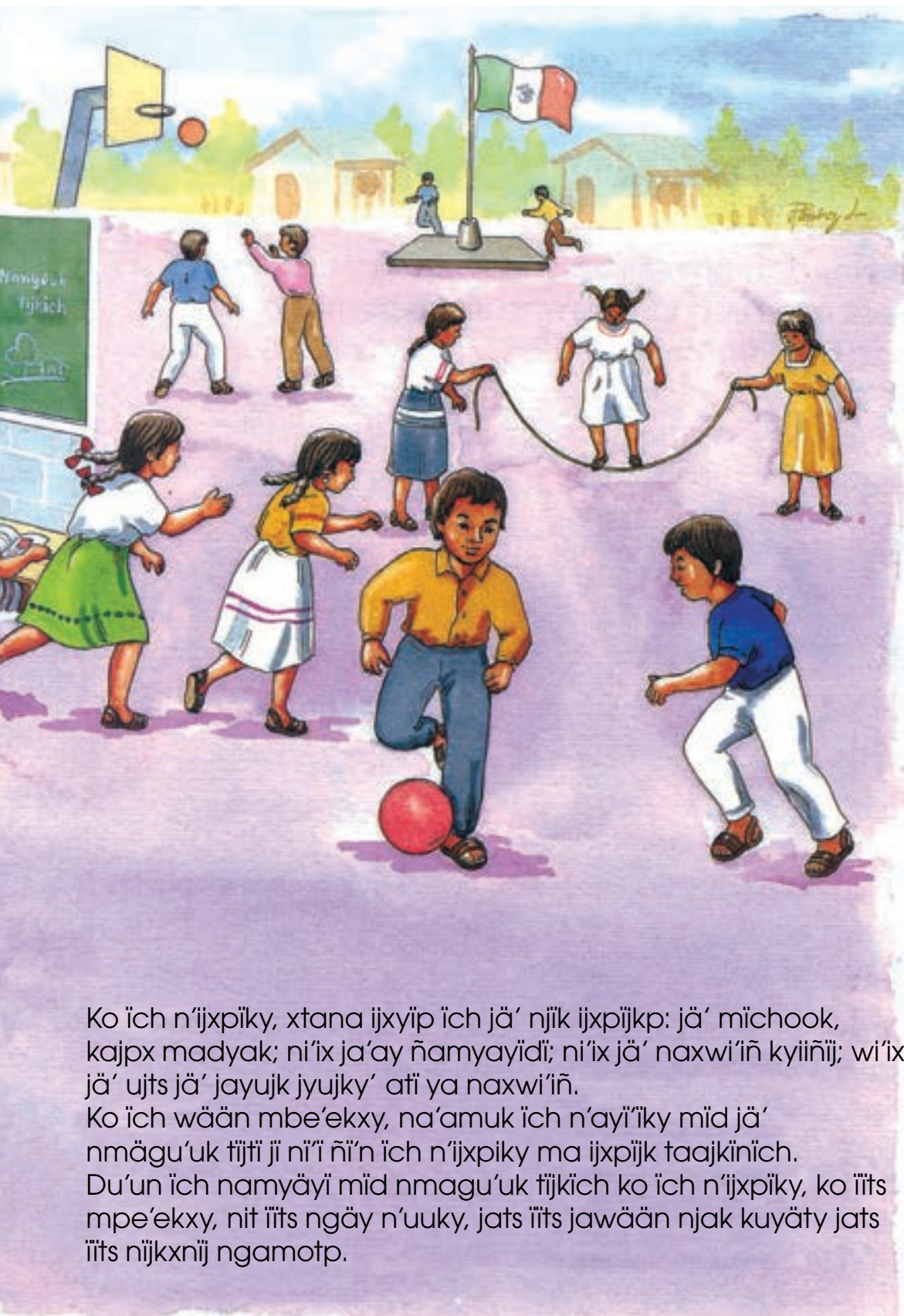

Nmëgu'uk Tĭjkĭch

Namay nmĭgu'uk tĭjk mĭd nnamyäyĭch pĭn jätŷ iĭxpĭjki'n tĭjk tu'uyo'oby myĭ mak taxk ĭimĭjtn. Na'amukĭch ndun jats na'amukĭch nabyĭdĭkyĭ pĭn tĭjächĭch jä' n'ĭxpĭjĭkp xtanaijxyĭp. Oy padĭch jä' n'ĭxpĭjĭtak tĭgoch nmĭdĭ, täm mäy jä' tĭjääbyäjtŷn jats jä' tsanabyajtŷn.

Jätŷ näy du'un oy pad jä' xĭ'an. Jotkujĭkĭch ñayjyoyĭ mĭd n'ĭxpĭjĭk taajkn.

Tämĭch tu'uk nmĭdĭ mĭj tajäädyaajk dĭ' jyak tumbyĭch jä' nĭjk iĭxpĭjĭkp jats dĭ' ĭch nay du'un ñak tumby. Jats nay du'un tu'uk ĭch nmĭdĭ jä' jo'ots dĭ' jä' tung dyak tĭ jo'otŷp.

Ko ich n'ixpiky, xtana ijxyip ich jä' njik ijxpikp: jä' miçhook, kajpx madyak; ni'ix ja'ay ñamyayidi; ni'ix jä' naxwi'ĩn kyilñij; wi'ix jä' ujts jä' jayujk jyujky' atĩ ya naxwi'ĩn.

Ko ich wään mbe'ekxy, na'amuk ich n'ayi'ĩky mid jä' nmägu'uk tijti ji ni'ĩ ñi'n ich n'ixpiky ma ijxpik taajkinich.

Du'un ich namyayi mid nmägu'uk tijkich ko ich n'ixpiky, ko iits mpe'ekxy, nit iits ngäy n'uuky, jats iits jawään njak kuyäty jats iits nijxniij ngamotp.

Ni'i kajpx y'i'i aa iyuk

- Kajpx mi'cha'ak wi'ix xjin midoy ya'adi kajpxy mi'cha'aky, di'ibi yajk ximoypy Nmigu'uk tijkich.
- Ney du'un imukti kajpxmukti wi'ix x'ixtij tu'uk ja'a tu'uk mjiik migu'uk di'ibi miit m'ixpikti, ats pin ney miit tu'uky xtuk mimicha'ak ja'a m'amay mjot may.
- Kajpx mukti wi'ix ja'a myajk ixpijcp dyajk tu'u'yo'oy y'ixpijkiñ. Ats so y'i'iy kyajpxy maa ixpijkiñ.

Koy wi'ix y'ixity ja'a migu'uk di'ibi miit xtuk mujky m'amay mjotmay, ney du'un kajpxy ni mi'cha'ak tu'uk aa majts aa.

Ti xyii: _____

Naag jyimijti: _____

Ti po'o oy kyä'äxy: _____

Naag jyimijti y'añ: _____

Ti tyeety xyii: _____

Ti tyaag xyii: _____

Wi'ix jyot jyinma'añ tmiidich: _____

Ko yajk ni'i kajpxy naky libri

- * Ko yajk ni'i iiy yajk ni'i kajpxy naky libri; ats du'un yajty yajk niyaw oypy tsujpy jot jinma'añ, di'ibi yajk tuk tso'k, yajk tuk jigyajtip, yaa ma it naxwiinnin. Pach du'un ko njinmiido'mich jä'ä aa iyuk ko naky libri yajk kajpxy.
- * Ko du'un yajk jinmiidoy jä'a aa iyuk di'ibi myiidip naky libri, ats njajtmich - nijajmich jä'ä jot jinma'añ, amay jotmay, ats di'ibi oypy nii' tu'u miit jigyajtiin - - tyu'u'yo'oyiin.
- * Du'un jä'ä jot jinma'añ myin kyajpx wäänaty, ko yajk ni'i iiy yajk ni'i kajpx oypy tsuj naky libri; di'ibi jot jinma'añ tyu'u'moypy.

Ni'i iiw ni'i kajpxy tu'uk naky libri di'ibi oy myiidip jot jinma'añ, ats iimuk kajpxmuk miit mjiiik migu'uk wi'ix jä'ä aa iyuk dyaky.

- Yajk tiw yi'i yajk ixpijkkp maa jä'ä aa iyuk xka'a jinmiidoy.
- Kajpx muk miit mjiiik migu'uk, di'ibi oypy jot jinma'añ myiidip.
- Nak pik aa iyuk tmimin yi'i naky di'ibi fix kajpx.
- Wi'ix aa iyuk dyaky di'ibi fix kajpx mnaky mlibri.

Ka'anak piky yajk tiy tijach

Ka'anak nax aa iyuk yajk miidich maa yaa ayuk ja'y ñax kyajpniin. Ko tijach yajk xiimo'oy, kyaj ja'a wing kajpn tjin miidoy, tu'uk ja'a tu'uk ja'a tu'uk kajpn tkajpx y'aa y'iyuk, oy du'un ni amuk ayuk ja'y tna'a xija, tindi.

ix ya'adi aa iyuk ats du'un xkajpx xmicha'akich pin kajpn yajk tundip. Ats ja'a wi'ix mijts xtijy.

ajk xaj, _____ mi'iky, _____

ajkx, _____ me'eky, _____

itsim, _____ tsajpna'a, _____

chuchi _____ tsey, _____

_____ tigaaag, _____

naky, _____ tutk, _____

neky, _____ na'aw, _____

_____ kilok, _____

Tix x'ix ko ka'anak nax yajk miid'ich ja'ä aa iyuk
 maa nax kajpnin, yi' du'un yajk tijp tu'uky jinma'añ
 oy du'un wingaty yajk i'iy yajk kajpx.

kajpx yaj jidumb aa iyuk ats yajk tiw mjiik migu'uk,
 ndeety mdaag, m'apteety m'oktaag di'ibi
 jyajtypy aa iyuk.

ixta'a ya'adi iyuk tigachpy xyii.

To'oky

Te'eky

pä'an

Tsibixn

Migu'uk

ujñi

joon

Xiï yajk ja'ay

Ko ja'y xyï yajk ja'ay, ximij du'un cho'onda'aky mijpï letri, ko yajk kix ja'ay maa nakyijxin jä'ä ja'y jiyajk xyï ximij cho'onda'aky mijpï letri, du'un jä'ä jintsijkiñ yajk mo'oy di'ibi yajk ni kajpx yajk ni mïcha'akp.

Ko aa iyuk y'oy kyoj nakyixy, yajk ni kajpxy yajk ni mïcha'aky ja'y jiyujk jintsijkiñ yajk mo'odiy ats jä'ä xyï cho'onda'aky miit jä'ä mijpï letri.

Ix wi'ix yajk ja'ay nakyixy.

- Tuknak ojts myonts jiiñ ixïy.
- jïbom bom y'ïiy yï'i Tuknak.
- tuu ijxpï yï'i Tuknak.

- kiyajtiy yï'i Samuel
- y'i'k tyuk kiyajtyip yï'i Manuel
- Jorge tyeety tyaag tyundi kamjotm.

- Uk txiity Valiente.
- miïdoob yï'i Valiente.
- Valiente t'ixwojpyi tsik tutk.
- paboypy oy yï'i Valiente.

Micho'jiñ

Yajk yuj já'a mïcho'ojiñ, wi'ix já'a ndeety ndaag dyajk tu'u'yo'oy, tñn ojts m'ap mdeety já'a ixpäjtiñ dyajk tññ maa mnax mgajpnin.

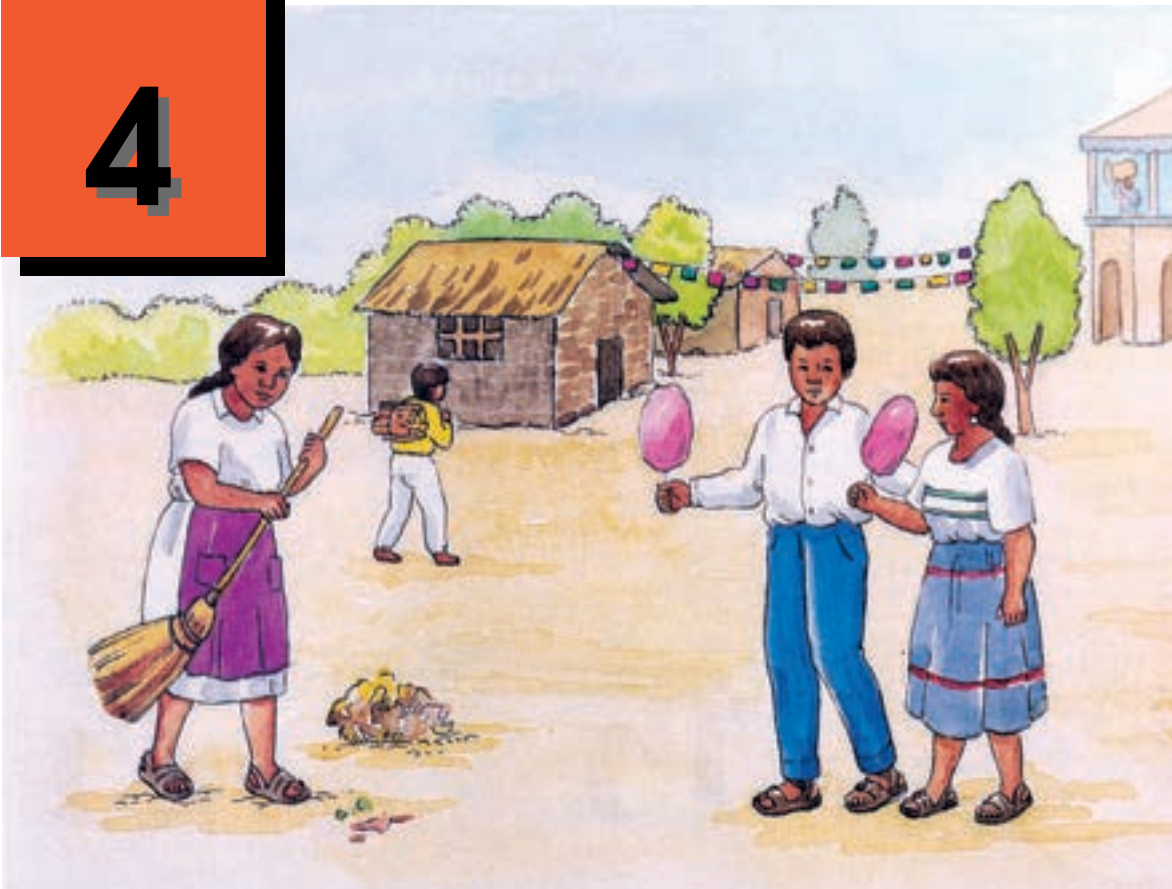
Ja'a wi'ix ya'adi mïcho'ojiñ yajk iiy yajk kajpx maa mnax mgajpnin, ats wi'ix ojts ap tijk dyajk tu'u'yo'oyty.
Kix ja'a xyii iyuk.

majk

KAJPN XĪĪ

XĪĪ pyätypy. Ko kĭdung tĭjk y'awatsidĭ, jă'ă ijxkukyĭdĭp so xĭdung ñaxĭch kajpnoch. Tĭ jă'ă xuxp, jă'ă ħjtsp, jă'ă kuyajp windso winkajpn twadsodĭ jats jă'ă xĭ oy pad ñaxĭ'ch.

Jă'ă kajpn ja'ayĭch, tam jă'ă ñĭ jă'ă tyu'u dyak oyĭdĭ; jats jăm naydu'un dyak oy dyak padĭdĭ jă'ă jyĭin jă'ă tyĭjk ma jă'ă xĭ ajtp jya'adĭdĭ't, Jats tam naydu'un dyak ja'atĭ jă'ă jya'axy jă'ă kyĭpy dĭ' tunams ko jă'ă kăăky jă'ă tojxk y'oyĭ'ch dĭ' jă'ă ja'ay kyă'yĭdĭ'p y'ugĭdĭ'p.

Jats jă'ă xuxp ijxtĭp, ħjtp ijxtĭp, kugajtp ijxtĭp, tĭ jă tsajpka dyak oojtĭ dĭ' myo'onandĭp jă'ă ja'ayĭch pĭn jăch minandĭp xĭdumb. Kă'ă jă'ă ja'ay pyo'okxtĭ. Jĭ mĭj jĭ mutsk jă'ă tyundĭ ko xĭ t'ijxkukĭdĭ.

Ramirez

Ti jä' xi tpady, cha jä' wing kajp xuxp myinidi jya'atnidi. Cha jä' kidung tijk tpatsey jä wing kajp xixp mid jä' kyajp xuxp jats mid jä' xuxpa ijxtip. Du'un jä' xi cho'onda'aky.

Mäy jya'ay cham xidumb xiajtp. Mäy jä' ijxy jä' jow pyidsimy. Tam jä' äjtsp mäy jyijp di'jä' miija'adyijk y'ijxti, kow jä' äjtsp ñiajtstip. Jats ningb jä' xuxp triätsti. Jats ningb jä'm ijxtip ja'ayidip ma kuyajtaajkinich.

Mäy wiin jä' to'oktaajk ma jä' xiajtp jyuydi kyajpxti. Du'un jä' kajpn xyiduñ.

Kajpx mi'cha'ak wi'ix xi'ityuñ

Tu'uk ja'a tu'uk nax kajpn, tuk ni pijkta'ak ats tyun'ity kyajpnoty xyii, kidungti'jkich ko tyigatsti jimijt jimit ats du'un mmon tyukti wi'ix ja'a xyii dyajk naxytich maa ñax kyajpnin.

- Kajpxy mi'cha'ak wi'ix ja'a mnaxjoty mgajpnoty ñax xii, ats pin du'un jyijpajtip.
- Ney du'un maa ja'a choondi ja'y di'ibi oy tsaj xii yajk najxtip. Pin xuxpi wojpi mimb maa mnax mgajpnin.
- Yajk tiw mdeety mdaag wi'ix y'ity ja'g maa mnax mgajpnin xyiiiduñ.

Ja'a mnaxyixy wi'ix ñaxy mxii maa mnax mgajpnin, ats pin xuxpi wojpi xiidumb.

Koy wi'ix mxii ñaxy mgajpnjotm.

Ni kajpx ni mi'cha'ak mxii

Ko yajk ja'ay \ k \ miid \ g \

Ka'anak piky yajk kajpx aa iyuk, ats ko du'un yajk kix ja'ay maa nakyiñ, ney du'un oy chipta'aky ko ja'a nyajk tu'unmich y'i ya'adi letri \k\ ats y'i \g\.

Y'i \k\ ja'a tyuñ ko tuk tsonda'ak xii ok aa iyuk, ats y'i \g\, ko yajk tuk pu'ujayi jiwyiin y'i letri \m\, \n\, ok ko itkujky maa ja'a bokafity.

Ixti wi'ix yajk ja'ay, ats maa du'un tyuñ ko yajk kix ja'ay maa nakyin.

Ko \k\ nyajk tu'unmich.

- Janch tsuj kow jya'axy.
- imij y'i n'ap teety kyow.
- Oy tsuj ijts ngow.
- Kyaj mijts ti mgow.
- May y'i kaagy.
- Tu'uk pok y'i mgaagy.
- May ijts ngaay.
- Mijach ndaag kyaagy.

Txta'a may du'umbi aa iyuk, maa du'un tyuñ ya'adi \k\, \g\, ats ja'a mnakyixy.

Ko yajk ni kajpxy yajk ni mïcha'aky

Ko du'un ti yajk ni kajpxa'añ yajk ni mïcha'aka'añ, tujk kï'iy yajk ixyta'ay wi'ix du'un y'ixity, dí'ibi yajk ni kajpxamb yajk ni mïcha'akamb. Oy du'un yajk ni kajpx yajk ni mïcha'akïch uk, jïyujk, ja'y, jïin tïjk ok oy tyim tity.

Jä'ä ni kajpxiñ ni mïcha'akiñ oy du'un tyu'u'go'oyïch mïid jä'ä aa iyuk ok oy du'un yajk kix ja'ayïch maa nakyiñ, jä'ä du'un yajk ixip wi'ix jä'ä y'ixity.

Kajpxy ya'adi aa iyuk.

ya'adi mixy txïich Juan Prisciliano Jiménez, tuktujk jyimijt dyajk yo'oy. Päy wyiin jyijp, mujtsk y'aaw, mij jä'ä jyinbok, may wyaay ats janch a xi'ik. Ney du'un tyuk jot- tigoypy ñaky libri wi'ix tja'tich, myimidooby tyaag tyeety jabom bom.

Ni kajpxy ni mïcha'ak ya'adi jïyujk wi'ix x'ixy.

Kapy tyuk

İjts nxii kapy tyuk, kyäjts ti tiŧts ats
janch mijts n'aw. Du'units ngixijk
tänits nmigu'uk Tuknakin, y'ijty
xyonits jabom bom, may ja'y oy
tsuj tmiidoy ko its n'iŧy njä'äxy,
du'units n'aa njot nyajk y'ity nyajk
xonda'aky.

Ney du'un nyajk ŧigach jä'a nwit
nämy ko ko tyuky, ko jä'a tsu koots
tpaaty ats du'un ndung niwajk, miid
ni jimyidaty jä'a nmigu'ukich ats
du'un iŧts y'ixty xyoñ, ko jä'a tsu
ñaxy.

Nduk kaay nduk uugy jä'a uxy tsaty,
nyajk y'ity wa'ats aay ujts.

Oy tsujits jä'a n'aa njot xyonda'aky,
ko jä'a xii po'o yo'oy jabom bom,
ats nii tuu njijp ix, du'un jä'a aay ujts
nyajk wa'ats y'ity, miidich migu'uk
Tuknak.

Tix jinmīīdoy yīī kapy, tyuk ñi aa ñi iyuk, iimuk kajpxmuk mīīt mjiīk mīgu'uk, ats xkajpxtīch xmīcha'aktīch wi'ix jā'ä kapy tyuk jyīgyajtīñ dyajk tu'u'yo'oy. Ney du'un x'ijxkijxtīch mīīd jyīgyajtīñ wingpī jīyujk.

- Pīn mīīd jā'ä kapy tyuk ñi jyīkyäty ñi myīgu'ugaty.
- Pīn du'un mīīd yijty xyonda'aky ko jā'ä tsu koots tpaaty.
- Ti jyī'ixp yīī kapy tyuk, ko yuu pyäätty.
- Jīna'a y'ity xyonda'aky.

Koy wi'ix xjin mīīdoy dyajk ñaxy jyīgyajtīñ jā'ä kapy tyuk, ats pīn mīīd ñi jyīgyaty ñi myīgu'ugaty ko tsu koots tpaaty.

Pu'udëjkiñ

Pu'udijkiñ ojts dyajk tso'onda'akti
Jä'ä ap jä'ä teety,
ats du'un tu'uk ja'a tu'uk ja'y,
ñibu'udijkijtiich maa tyung y'iyon.

Paach du'un ni u'ung ni ina'k,
ayuk ja'y ni tyuk pu'adijkijti jä'ä,
tyung y'iyon ats y'amay jyotmay,
mij mujtsk jä'ä tyu'u'yo'oy
ya'adi pu'udijkiñ.

Ayuk ja'ytyijkich yajk jid'idij mjot
mjinma'añich, pijkta'aktij ijxiñ maa
tu'uk ja'a tu'uk m'u'ungich m'ina'kich
tuk iwanidijwi'ix jä'ä tyu'u'yo'oy
jä'ä pu'udijkiñ maa nax kajpnin.

Tundi miyajtiñ kyäj xyajk ku figoy tyich,
jä'ä ap jäs'ä teety y'ixpäjtiñ,
di'ibi jä'ä tu'kyijat yajk ijtip maa ayuk
ñax kyajpnin, ats maa kong inäa
y'u'ung ina'k y'ity chinij.

Kyäj tsaaty aa iyuk xjawich
mi niyx jä'ä mija'ytyijk y'ixpäjtiñ
kyäj xyajk ku figoyity, tuk awan
tuk ni ijxiñ jä'ä m'u'ung m'ina'k
ats mnax mgajpn.

Ko kĭdung tyĭkäch, jĭbyeen jyĭk fikajpxpety

Ko kĭtung tyĭkäch, jĭbyeen kajp tĭkajpxpety pĭn jätŷ chojktĭp jats jä' kyĭ tung ajtk t'idsĭinĭdĭ'ch tu'uk xĭ tu'uk jĭmĭjt.

Ko jä' kyutung tĭjk tĭkajpxpätä', majtsk, ak tĭgi 'ĭk jä' ja'ay tĭjĭjxtĭ jats tu'uk tyän, iu'un jä' kyutung tĭkajpx pätä' i'jxtĭkonĭ'm tyu'udakiixy.

Ko jä' kĭtung tyĭgatsaniĭ, di n'ajty pĭdsimandĭp, nĭniĭjxtĭp jä' jemy kyitung pĭn n'ajty mĭd nĭdĭkatsa'añĭdĭ, jats tĭk mĭdodĭ ko jä' jĭmĭjt y'ĭbädaniĭ jats nĭyejxkukyĭ't.

Jadu'uk po'jä' jemy jyimijt tka pady jats jä' jemy kyutung na'amuk ñamykyidi ma jä' mij kitungin, jats tkajpx éyidi ti tu'uk xë tu'uk jimijt tyunándip.

May jä kitung tijk jyik tikajpxpätä', taw jä' mij kutung jats taw jä mitsk kitung. Di' kimuñdyigoch tundip jä' jä' xyijich: Pinsidend, midajk, kitujktakp, nimij, meen pyijkji'ikp, jääby, miyoojr, jats tajk; di' tsajp figoch túndip jä jä xyijich:

wijnimij, pijxgkyak, meen pyijk ji'ikp, merdumb, kipi y jats tsajp taajk. Jats nay du'un tyigaäch jä' kitung mid jä' ixpjiki'n jyä'.

Ya'at kutung, jemyjyimijt yi' tyigach jimijt jimijt. Nit jä' kajp ja'ay na'amuk ñamykyidi jats jä' kyutung tijk t'awijxti. Jä t'ijxti t'najowidi pin ja nag jä' kutung kyutung'ajtk t'ammidi.

Niyok jä' kitung tyi gats ti jats jä' tyajk ñigimo'yidi. Du'un ngutung tyigäch ngajnoch.

Kajpx mi'cha'ak wi'ix kudung fi'gajch

- Kajpx mi'cha'ak wi'ix kudung fi'gajch maa mnax ngajpnin, pin ja'ä mi'ja'y kyajpxy yajk tu'u'yo'oypy ko ja'ä kudung tyigajch.

Tu'uk ja'ä tu'uk nax kajpn tuk ni pijkta'ak wi'ix dyajk fi'gajstich kidungti'jk, ats ney du'un so kyajk tu'u'yo'oyty ma amay jyot may.

- Kajpx mi'cha'ak mi'id mji'ik migu'uk wi'ix ja'ä mdung ni jin kupijky, ats ti po'o, pin du'un aa iyuk yajkypy.

Ja'a mnakyix wi'ix xni kajpxy xni mi'cha'aky ja'ä mdung ko tyigajts, ats pin du'un ni' ibajtspy ni' kajpxpäjtypy. Naag jimijti ja'ä mdung tyuñ. Kajpx mi'cha'ak mi'id migu'uktijk ats yajk tiw ja'ä mi'ja'ytyijk.

Telegrama

Ya'adi telegrama ja'ä tyuñ ats du'un ja'y tijajch amay jotmay ñichuk'owanïy, janch pyijam. Du'un ja'y di'ibi ñinit yajk najxpy ja'ä aa iyuk t'igoty maa jöp ja'ä pujxn di'ibi aa iyuk jigäm najts kyöjxp. Ko du'un ja'ä aa iyuk ja'y dyajk ats du'un yajk mo'oy ja'ä di'ibi yajk tuk nigyäjxp nakyixy. Du'un ñinit t'aaxaji ats tnijawi ja'ä amay jotmay.

Ix wi'ix yajk tuk jayi ja'ä ni naky.
Ats du'un yajk kyäyx aa iyuk ja'ä jiiik miju'uk, ko ja'ä amay jotmay yajk tuk m'imichaga'añ.

SOLICITUD DE TELEGRAMA

kyäj yaa _____
yajk tuk _____
ja'yï _____

Kix ja'a Santiago Atitlán Mixe, Oax.
10 Diciembre 1995
ma du'un Juan González Reyes
xkyäyx J.P. García No. 109 Col. Centro
m'aa m'iyuk Oaxaca, Oax.

Kix ja'a Apteety mijta'aky min tsojk t'igam.
yaa m'aa _____
m'iyuk _____

Kix ja'a Constantino González R.
mijts m'xii Conocido, Santiago Atitlán Mixe, Oax.
8-09-05

Tix ix wi'ix yajk tuk jayī jā'ä telegrami, ko jiiik migu'uk yajk tuk nigyäjxy tsojkixm jā'ä aa iyuk.

Tuk jayī tu'uk telegrami, ats tuk ni kyäjx mjiiik migu'uk aa iyuk janch kondi'kni.

- 1.- Pijakta'ak wi'ix xtsok tyuk ja'tiyich tsojk, ok kimäjk.
- 2.- Kix ja'a ma mgu nax mgu kajpnich, ats pijakta'ak pin du'un nduk ni kyäjxpy, ma ney du'un chiini.
- 3.- Pijakta'ak majk m'aa m'iyuk. Ko may jā'ä aa iyuk yajk pijakta'aky ney tsow it yajk kijuy. ja'a mxii ats miid mgi'i kaa.

SOLICITUD DE TELEGRAMA

Ko yajk ni inä'am

Aa iyuk ka'anak nax tyun, ko ngajxp nmichakmich, tigach ko ti ni inä'amich jä'ä njiik nmigu'ukndi, n'ung n'ina'kndi ats ko mija'ytyijk miid yajk amdoy miyajtiin ats du'un tigach nduk inä'amich.

Ix wi'ix ja'y dyajk du'un jä'ä aa iyuk ats du'un tigach t'inä'am.

Ko u'ung ina'k yajk inä'am.

iTsojk nijx mja'axy!

iTi du'un ojts m'ixpiky!

iJabom bon du'un mdunich ats yajk juyich mnaky!

iMbadunip du'un jä'ä oypy aa iyuk!

Ko mija'ytyijk yajk amdoy miyajtiin.

- Ap teety tun miyajtiin moykyits ja'axy.
- Tun miyajtiin tuk pudijkigits ndung.
- Jabon bom xnajts kajpxty m'ung m'ok, tun jä'ä miyajtiin ats du'un wyij kyajity miid jyot kyibajk.

Ixta'a may aa iyuk wi'ix ja'y tmiiy tkajpx, jä'ä mija'ypy ats mujtskja'ypy. Ats kajpx m'icha'ak miid mjiik migu'uk.

Ja'a may it ja'ä aa iyuk wi'ix mja'y mnaxjoty mgajpnot mija'ytyijk tmigajpx, ats wi'ix ja'y tmigajpx y'u'ung y'ina'k.

- Ko mija'ytyijk yajk amdoy miyajtiñ.

- Ko u'ung ina'k ti yajk tuk ina'am.

- Ko oy pyin ja'yity yajk tuk ina'am tijajch.

Kidungtjik

Kajpx mïcha'ak ni na'ak mgidungtjik maa mnax mgajpnïn, tijajch txïï jajti tu'uk ja'a tu'uk, ats ti du'un tyundïp. Ney du'un wi'ix jä'ä yajk xïmo'odï ko ayuk.

Presidente: _____

Síndico: _____

Secretario: _____

Tesorero: _____

Regidor de Hacienda: _____

Regidor de Educación: _____

Regidor de Obras: _____

Regidor de Salud: _____

Alcalde: _____

Mayores: _____

Policías: _____

Topiles: _____

Nib'am ngajpn xyin

Du'un mijo'aydyijk wina'ndi ko ja' tiyip ka' kajp ijty naxti chamii'n. Ja'ay jyä' ja'ay ijty naxti tyikidi, ijtp ja' ayo'on tpaoti t'ijxti,

ka' ti, ti kyayidi'p y'uuj tip. Ka' ja' mook, xijk y'ak ijtnij, jats tundugoby ja' ujts jayujk, ni'k ja' y'ak axiitaknidi.

Nit ja' mija'adyijk ojts nigyajpxyidi so ja' kyajpn y'eyi't pyadi't. Nit ja' xiw ja' tsu ja' kuma'ay tibyikti jats ni'i mxyidi: miich kojpk ja'ayich, o'ok tiy yi' mja'ay jyati, mik y'ayodi ko ka' ma ja' chi nadyajk tpaoti jats ti y'anu'ukxniidi ko pyati jyi nakti.

Cham its nagöjpxy ko miich xtu'uniwawid'ich jä' mja'ay ma mgajp ijxkukid'ich. Tsu'un miich mbidi' gid'ich jats x'ijxpaatich jä' jiiin ma tyoy, du'un jä' tu'u xyo'oyidi'ch mid jä' mja'ay, Ko jäm mja'atich

jä' jä' kojpxi'w i'ipx yukp, Jats jäm jadagok tsu'um x'ijxta'atyit ma jiiin jadu'uk tyoy, Ma jä' jiiin n'ajty tyoy du'un jä' tu'u x'yo'oyidi'ch,

Ko jäm mja'adidi'ch jä' xiw Mits kojpk, Tam jadigok mdsonidi'ch jats mnijkxti'ch ma jiiin jadu'uk tyoy jats jäm jä' mgajpn xpimidi'ch, jä' jä' it xyiw NIBIAM.

Du'un jä' ngajpn ojts cho'onda'aky, Jats jibäty ngajpn NIB'AM txiwi ko ojts najxkida'aky ma tu'uk ni jyi nakyin

Kajpx mīcha'ak wī'ix ngajpn nxīī

Ti xjin mīdoy yī'ī aa īyuk, ko du'un tni mīcha'aky wī'ix ngajpn xīw tyuñī. Kajpx mīcha'ak mīīdī mjīīk mīgu'uk, wī'ix mīitsty mgajpnotm tyuñī jā'ā xīī.

Ni kajpx ni mīcha'ak wī'ix mxīī tyuñī ma mnax mgajpnīn ats jā'a yaa mnakyīxy.

¿Pin du'un xyīīdundīp ma mīits mnax mgajpnīty?
Kix jā'a yaa mnakyīxy.

Koy yaa mnakyīxy wī'ix ñaxy jā'ā xīī maa mnax mgajpnīn.

Ayuk kajpn xyii

Kajpx m'icha'ak miid m'jik m'igu'uk tijajch ayuk ja'y kyajpn txiiyach, ats di'ibach m'ixip.

- Ney du'un kajpx m'icha'ak m'ix ja'a Nib'am kyajpn, maa tyañ, maa mijts mnax mgajpn.
- Kix ja'a wi'ix ja'a Nib'am kyajpn y'ixich, ti ko du'un Nib'am ja'y tijy.
- Yajk tiw mija'ytyijk maa ja'a Nib'am kyajpn tyañ, ats ti jam ja'y nijpy kyopyy, ney du'un wi'ix ja'y y'tiy kyajpx.

Ja'a Ayuk ja'y kyajpn xii tijajch yajk xiimo'oy aa iyuk ats ney du'un wi'ix yajk xiimo'oy amaxan.

Jidu'un xtunich:

Tukyo'om

Ayutla

It naxwiin yajk xiimo'oy

Miija'ytyijk tu'uk ja'a tu'uk ojts dyajk xiibäjty jä'ä it naxwiin, ma du'un ojts ñaxy tyik; txiimo'oy wi'ix jä'ä it naxwiin y'ijxich, du'un ojts dyajk kopktandī jä'ä it naxwiin xyīi.

Yajk tiw miija'ytyijk ti ko du'un ya'adi ojts yajk xiimo'oy l'px yukm, maa ojts cho'onda'aky yi'i aa iyuk, ko du'un xyiibäjty l'px yukm.

Pijakta'ak m'aa m'iyuk wi'ix xjinmidoy ko du'un yajk tijy l'px yukm.

Ko apteety txiimo'oy jä'a it naxwiin

Tu'uky ojts jä'a apteety jyot jyinma'añ tpijktaktiy, ko du'un je'kyamb tmimoy tmidujktiy wi'ix jä'a txiimo'odich tu'uk ja'a tu'uk it naxwiin, ats kidiibi tyigoytyich, ko tnaxtich tyo'oytich.

Du'un ojts jä'a xyiibäty jä'a it naxwiin ko mija'ytyijk ojts myon tyukti; ats ko ojts dyajk tu'ukyidi jä'a jyot jyinma'añ. Ney du'un ojts tpijka'akti tu'uk ja'a tu'uk kajpn xii; maa jiiiky migu'uk chiinidij.

Ko du'un ojts mmon tyukti may ñax may it ojts t'ixta'adi jä'a xii, du'un ojts txiimo'odi tu'uk ja'a tu'uk tun kopk, nii ats it naxwiin.

Cham du'un jä'a u'ung ina'k t'ixjaty tän ojts mija'ytyijk txiimo'odi jä'a it naxwiin.

May ya'adi it naxwiin ja'y tjin tsi'igi, ko yu paam myin kyixi'ik. Ney du'un ojts mija'ytyijk y'ixiñ dyajktañ.

Pach du'un y'oyich ko aa iyuk ñajk tujnmich tä'an ojts mija'ytyijk dyajk tandi jä'a y'ixiñ.

Ni kajpx ni mi'cha'ak ya'adi' aa iyuk wi'ix ojts mi'ja'ytyijk txiimo'odi ja'a it naxwiin.

- Kajpx ka'anak ok yi'i naky maa du'un yajk ximo'oy, ko apteety txiimo'oy it naxwiin.
- Jin midow wi'ix ja'a mnaky kyajpxy, ko du'un ojts mi'ja'ytyijk txiimo'oy ja'a it naxwiin.
- Tuk mimicha'ak migu'uktijk wi'ix xjinmidoy yi'i aa iyuk ko du'un yajk ni mi'cha'aky mi'ja'ytyijk ojts txiimo'oy ja'a it naxwiin.

Ko du'un ja'y tkajpx naky libri anityu'uk, ats yajk jinmidowa'an wi'ix ja'a aa iyuk dyajky, ats du'un init ney du'un yajk kajpx miid ja'a jiiik migu'uk, ney du'un yajk ni kajpx yajk ni mi'cha'aky wi'ix ja'a aa iyuk dyajky.

- Kajpx yuj yi'i mnaky miid mjiiik migu'uk.
- Kajpxy mi'cha'ak wi'ix xjinmidowdi yi'i aa iyuk miid mjiiik migu'uk.
- Kajpx ka'anak ok yi'i mnaky.
- Kajpx muk wi'ix xjinmiidowti yi'i aa iyuk ko ojts mi'ja'ytyijk txiimo'odi ja'a it naxwiin.

Ayuk Mi'cho'jiñ

Yajk mi'doyaty ko ojts mi'ja'ytyijk dyajk tsonda'akti mi'cho'jiñ jinma'añ. Ayuk jay ojts ney du'un y'ijxiñ dyajk tañ.

Yajk tiw mi'ja'ytyijk wi'ix ya'adi ayuk yajk ximo'oy ats kix ja'a naak du'un kyajpxy.

1.-Carlos tam tyijkjindum tmiidich majk mixt.

2.-Ni majk jam mixt u'ung maa Yolanda y'apteetyi.

1.

2.

T tsik maxung.

1.-Ni migoxk, ndeety ndaag tmiidich uk,ni nimajtsk di'ibi paboytyip.

2.-Paab tmiidich migoxk uk mixung, ats ni tigiik uk taag, tu'uk uk ya'ay.

1.

2.

I uk.

Yi'i n'ayuuk yi'i jib'am

N'ayuuk yi'i jib'am. Yi'i tumb ko ti yajk kajpx'eyi jyak kajpxpadä. Yi' tumb ey ma ayuuk ja'y kyajp tyañ.

Ko mutsk inak ak wa'an kyajpx j'i'iky, yi' jyak tumby adom n'ayuuk. Ko jyin jotp tyigotp ja'ay tu'uk t'ijk kyajpxti myadya'akti, yi' tumb idom n'ayuuk. Ko kajp ti kajpx'oyi ak ko kitung tkajpx'oyi ti tyunandip mid kajp, yi' tumb ayuuk jats jä' käjpxy madya'aky tyuñi.

Jibäty mija'agdyijk wina'andä ko kä' pin myagu'uk t'ijk t'amanaxich ko n'ajty kyäjpxy myadya'aky. Pin awañäjp, toyby jä' tyoojk jats kä' oy y'ak kajpxnij y'ak madyaknij.

Du'un yí' a ayuuk jyak windsí'íki ijxtim yí' mook, xí jyak windsí'íki. Jats naydu'un jyak windsí'íki ijxtim yí' it naaxwi'íñ yak windsí'íki. Jits na yí'í ayuuk tumb ko pi'k ina'k y'ijxpikti ma y'ixpijtaakinich. Mits kiixy jats mits mijxy, ká' mdsa'adyu nich ko já' mjak ijxpíjpk naky kyajpxk ayuuk mdanaijxich. Yí' ayuuk yí'í jib'am. Ats ney du'un yí'í tu'um ko ja'y kyajpx mīcha'aky ni mij ni mujtsk, maa nax kajpniin yajk miidich ayuk ja'yoty. Pach du'un u'ung ina'kich yujk yujti m'aa m'iyuk di'ibi mdaag mdeety kyajpxtip maa mnax mgajpn.

Kajpx yuj yi'i aa iyuk

Kajpx mi'cha'ak miidi mjiiky migu'uk, wi'ix xjin midoy ya'adi aa iyuk di'ibi yajk xiimoypy N'ayuk.

- Ix tun wi'ix mija'y tyijk ni kajpxijti ni mi'cha'agijti, ko du'un amay jotmay t'iimuk tkajpxmukti.
- Di'ibi aa iyuk yajk tundip ko ndeety ndaag kajpxti mi'cha'akti ma mjiin mdijkn.
- Ney du'un wi'ix ja'a yajk xpijkkp kajpx mi'cha'ak maa m'ixpijktin.

Ja'a wi'ix mja'y kyajpx mi'cha'aky maa mnax mgajpnin ats wi'ix t'ix tkoy ja'a aa iyuk di'ibi y'iidip kyajpxtip.

Ko aa iyuk yajk pijkta'aky

Yi'i ja'y ka'anak piiky tpijkta'aky aa iyuk ko du'un t'awani tijajch, t'igoy ja'a ijxiñ ats du'un ja'y tjinmidowity wi'ix yajk ja'andi.

Ya'adi ijxiñ yajk pijkta'aky maa nakyiñ, maa tsa'an ats ma tijk pochin.

Ix wi'ix du'un yajk pijkta'aky ja'a ijxiñ, ats ney du'un mijts pijkta'ak maa mnakyiñ.

Ko aa iyuk yajk kajpx

Ka'anak nax yajk kajpx y'i aa iyuk, tam di'ibi yajk ni inamb, tam najk tijmich tijach, tam nduk nigajpxmich tijach. Du'un ja'a iyuk tyun ka'anak nax ka'anak piky.

- Ix ya'adi iyuk di'ibi tijach nduk inamb:

- 1.- ¿Pinach ti y'okni ya'adi jimijt?
- 2.- ¿Pin ojts y'u'ung ti y'ixpiky cham?
- 3.- ¿Wi'ix ja'a Nib'amidi chajptijk y'ixich?

- Ya'adi aa iyuk ja'a tyun ko ti ni inamich.

- 1.- Nijxy cham tsa'am kam kawe kam xyajk wa'aty.
- 2.- Nijxy du'un tsojk m'ixpijky.
- 3.- Ti du'un ojts ndung xtuñ.

- Ya'adi aa iyuk ja'a tyun ko tijach yajk nigajpxy.

- 1.- Oy cham ja'a xii myin jyingoñ.
- 2.- Yi'i yajk xpijki jam kyu kajpnich tukni'im.
- 3.- Juan mik naxy oy kyiyaty.

Ja'a mnakyix du'umbi may m'aa m'iyuk, ats kajpxy micha'ak ma du'un tu'uk ja'a tu'uk tyun.

N'aa n'iyuk

Di'ibits n'aa n'iyuk ngajpxpy tsuj y'i'i, jä'ä ko ojts n'ap ndeety dyajk tsonda'aky maa tu'uk ja'a tu'uk nax kajpnin.

N'ap ndeety wyiin y'aawits nbaa kajpxip, ko tu'uk jä'ä tu'uk ja'y nmiiy nmigajpxy mij mujtsk, du'un jä'ä aa iyuk ñajk tu'u'yo'oy jabom bom ko xii po'o ñaxy.

Ney du'un du'un miits u'ung ina'k kyäj xtuk tsityundich m'aa m'iyuk di'ibi ojts ndeety ndaag tkay t'uugti, ats di'ibi ojts m'ap mdeety dyajk tso'onda'aky.

Ko du'un tyuñ /t/ - /d/

Ko yajk kix ja'ay nakyixy jä'ä aa iyuk, ats du'un ñajk tunmich ya'adi letri \t\ - \d\.

Ko du'un yï'i letri \t\ jä'ä tyuñ ko aa iyuk yajk jay chonda'aky ats ko tuk kugïixy. Ix wi'ix du'un tyuñ.

tijk

- Mij ja'y tyijk.
- Mäjtsk ja'y tyijk tmiïdich.
- Mïijy tyijk ja'y tyijkajtypy.
- Muuch tyijk ja'y myïidip.

Ko du'un yï'i letri \d\ jä'ä tyuñ ko aa iyuk yajk jay itkujk ats ney du'un ko tuk tso'onda'aky jä'ä \m\, \n\ ats ney du'un ko pyäay vocales. Ix wi'ix du'un tyuñ.

tajk

- Ijts yï'i ndajk.
- Jabom bom ndajk ñajk tuñ.
- Mijts yï'i mdajk.
- Mij yï'i mdajk mbaaty.
- Ti chäjñ mdajk mdïjkjindum.

Wi'ix ayuk ja'y wyit ñäämy y'ixich

Maa ayuk ja'y y'it ñaxwyiinin, ka'anak nax jä'ä to'oxyijk ja'y wyit ñäämy y'ixajti, di'ibi ki'im yajk kojtip.

Du'un mija'ytyijk tmicha'akti ko ity ja'y ki'i du'un dyajk kojy wyit ñäämy, kyaj tjujty tä'an cham ja'y wyit ñäämy dyajk tsooni Niwiinm Wajkwiinm.

Cham Tukni'imdi to'oxyijk ki'im du'un wyit ñäämy, du'un y'u'ung y'ina'k dyajk kojy wyit ñäämy.

Mij jä'ä y'ixmuk di'ibi yajk tuunb, ney du'un dyajk kojy ñi'ixojy.

Du'un y'ity mija'ytyijk ki'im wyit ñääm dyajk kojti.

Koy ats ni kajpx ni micha'ak wi'ix mja'y ñi wyit ñi ñäämyi maa mgunax mgugajpnity. Maa du'un tpikti di'ibi yajk tundip.

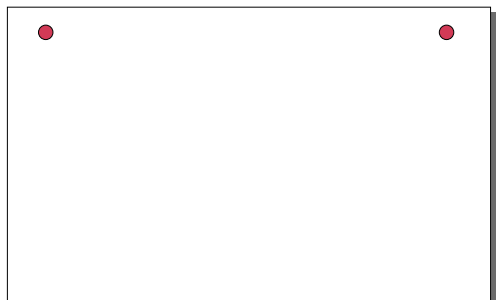

Nga'ayi'n n'uujki'n

Mäy jyijp yí' kääky yí' tojcx y'oyi di' yaj kääpy yajk ukp jimbom bom. Ko kääky y'oyi; o'yibi xiguky, ti'ts kääky, mi' iky, yajtsk, ma'ach, mi'ikxy, yokääky, tsamuñ kyääky, kojx kääky. Ko tojcx y'oyi, o'yibi xijk tojk, xijk uupy, xijkna'añ, xijk jinjaaxy, xijkpitsa'ay, xijk mety, xijk mi'iky; Jats o'yip nay du'un tsajpmuñ tyojcx, tsajpmuñ uupy, tsajpmuñ myi'ik, tsajpmuñ ña'an,

tsajpmuñ kyääky, O'yip nay du'un tsi' tojx, tsi' na'añ, Jats
o'yip nay du'un äjkx tojk, äjkx uupy.
Nay du'un jyak tejxxy jyak iiky yi' ujts ijxtim tsi' aydyojkx, tsi' ay
y'uupy; äjk ay y'uupy, äjkx aydyojkx. Jats nay du'un dyak oyidi
ko'on mo'och ko'on tojx; niy myo'och, niy mye'ey.
Ko ja'ay pyibo'odyi, myajstip ak jyik o'oktip ja' koy, pak, tsik,
tsajp pax, niits. Jats ma mij ni jyak midi, tmatsti ja' ajkx xim ja
yam. Jats nit dyak o'yidi may jyip ja' tojk.
Ko ja' kamdum tjindsi'kidi ja' nyaax ja' kgam, ak ko
tnixiwdundi ja' pyajk ta'aky tijaty n'ajty niptip kyojtip ak ko ja'
jyiin ja' tyijk tnixiwdundi ak ko kajpn xyiduñ, nit ja' tutk tojx may
jyip dyak o'yidi.
Du'un ayuuk kajpn kyääky ja' tyojkx dyak o'yidi. Jits du'un
kyaad i yuukti.

Kajpx yuj yi'i aa iyuk

Kajpx miicha'ak miidi mjiik migu'uk, wi'ix xjin midoy ya'adi aa iyuk di'ibi yajk ni kajpx yajk ni miicha'akp wi'ix iitsindi ayuk ja'y najk najxindi ja'a amay jotmay miidi ja'a ka'yiin ukyiin jiiinoty tigojty, miidi u'ung ina'k.

- Kajpx miicha'ak miidi mjiik migu'uk, wi'ix mgay m'uugy mjiinoty mdiigojty.
- Nakpi'ky mdaag tjaich kaagy tojxy y'ityun'ity di'ibi mgaytyip m'uugt'ip.
- Wi'ix migu'ukt'ijk kya'yiin y'ukyiin dyajk naxy maa jyiinin tyijkiin, miidi tyeety tyaag.
- Di'ibi mgaapy m'ukypy maa choon, pin tung jipy ko mok xijk y'ity.

Ja'a yaa mnakyixy wi'ix ja'a mga'yiin m'ukyiin xyajk naxy maa mjiinin mdiijkiin, miidi mdeety mdaag ats mjiiky migu'uk.

Ko yajk ja'ay punto •

Tu'uk ja'a tu'uk yajk ja'ayi aa iyuk maa nakyiñ, ats du'un oy tsuj yajk jinmidowich yi'i du'un tuumb punto, ats du'un oy tyu'u'yo'oy ja'a kajpx micha'aky. Ko yi'i yajk ja'ay ats du'un wään aw pyojkxy, du'un ja'a aa iyuk yajk jinmidoy. Du'un ja'a punto yajk ja'ay, yi'i du'un yajk pojcxp wään ko naky yajk kajpxy.

1. Ney du'un yi'i punto ko yajk jaykyixy ja'a aa iyuk, ats du'un tnigajpx ko ti yajk jay kyixy aa iyuk.
2. Ney du'un yajk ja'ay ko tu'uk piky kyixy aa iyuk ats du'un yajk tsondaknipi wingpi aa iyuk.
3. Tigiiig piky yi'i punto tyuñ maa aa iyukn ko yajk kix ja'ay:
  - Ko aa iyuk pyojkxy wään.
  - Ko tu'uk kyixy kajpx micha'aky.
  - Ko yajk jay kyixy aa iyuk.

Ayuk ja'yindī

İitsindī ayuk ja'yindī tu'uky jä'ä it naxwiin yajk miidich, di'ibi ojts kong inää tuk ni pijtaag maa yajk tuk tsijnich yajk tuk jigyajtich jä'ä tyun kyopk.

Pach ayuk ja'y tjin tsi'igi jä'ä it naxwiin di'ibi moyip ka'yiñ ukyiñ jabom bom miidī y'u'ung y'ina'k, ko dyajk tuñ jä'ä it naxwiin. Dyajk ity myok xyik, cha'am kyawe di'ibi kyaypy y'ukypy ats di'ibi myeeñajtyipy.

Mok xijk jippam, jä'ä ko yajk kay yajk uugy, pach du'un jintsi'igi yajk toñ, ko jyotma'adich kong inää di'ibi jyajkyipy ka'yiñ ukyiñ.

Pach du'un iitsindī ayuk ja'y u'ungtijk ina'ktijk jintsi'igi ñajk ijtmich jä'ä it naxwiin, jä'ä ko dyajk ka'yiñ ukyiñ jabom bom di'ibi yajk ni ijtip yajk ni jigyajtip.

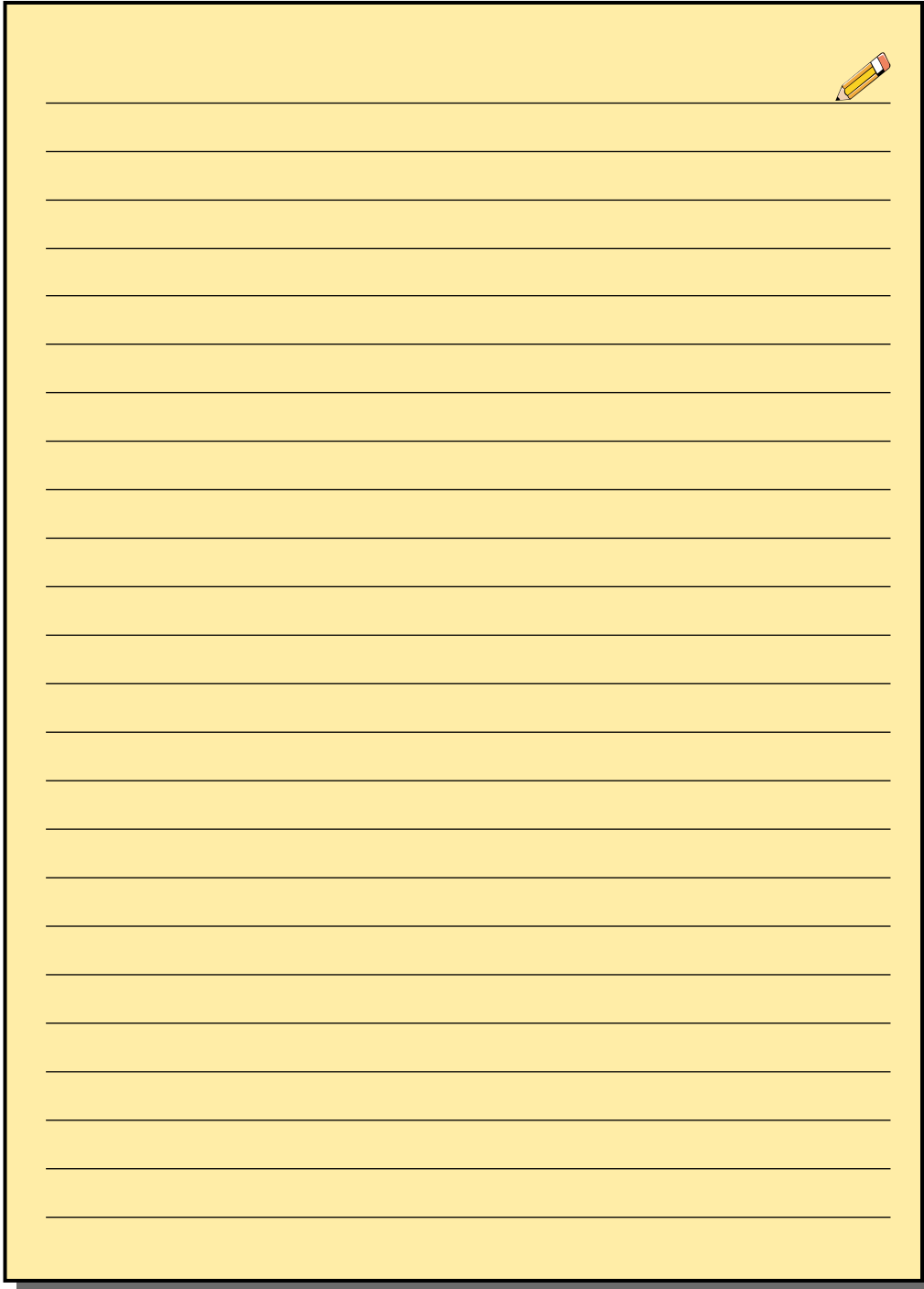

Kajpx ya'adi aa iyuk, ats ixta'a maa du'un jä'ä punto jām tyuñ, ats koy maa du'un xpaaty, kajpx miicha'ak wi'ix xi'ix ya'adi kajpx miicha'aky.

Tix ix wi'ix yajk ja'ay yi'i punto.

Ni kajpx ni mi'cha'ak ya'adi ix ats du'un xyajk tunich
ja'a tigiig piky ja'a punto.

A large yellow rectangular area with horizontal lines for writing. A small pencil icon is located in the top right corner of this area.

Ayuk ja'y chooyi

Tuuk ja'a tu'uk nax kajpn, tñijawī wī'ix tsooyich y'u'ung y'ina'k ko yuu pa'am myin kyixi'iky. Du'un tmīdajtiik jā'ā myija'ytyijkich di'ibi ñija'p aay ujts di'ibi tsooyip. Ko yuu pa'am myin jyajty jīinoty tyigoty, ats kyāj jā'm maa nax kajpnīn agats tsooyibi, yajk ni nijxy jā'ā xīi maypyi di'ibi pyaa'ijxpy pa'am ja'y wī'ix xyīi pyo'o tyuk myin tyuk ja'aty. Ka'anak nax yajk mīidich jā'ā ja'y wiy maa ayuk ja'y ñaxjoty kyajpnoty.

Muukpī

Ko ja'y mīk poj pyijkxy maa ñijx kyopkiñ, ats du'un t'aa wani jā'ā muukpī, ats du'un myujkpitsijxytē jā'ā pya'am.

Tu'uk jā'ā ja'y di'ibi du'un tyungajtypy, ko jā'ā agujk jotgujuk njinguwajkimich ats tmīpijkmich tu'uk jot, myaypy du'un jā'ā pijkiñ. Du'un jā'ā muukpī chooyi.

Ximaypy

Ya'adi ximaypy, yī'i du'un tyungajtypy, ko tpa ijxi jā'ā xyī'i pyo'o pa'am ja'y, tñi jawij wī'ix jyigyajtiñ tyuk miñ tyuk ja'aty.

Tuk pa'ix jā'ā mokpajk, ats du'un t'aadiy wī'ix jā'ā ja'y tyuk miñi jyigyajtiñ.

Yajk tiw mdeety mdaag, ats jä'ä mija'ytyijk tijajch jä'm maa mnax mgajpnin ja'y jyajtypy ñija'p, ko ja'y pa'am tjijp kuwajk. Yajk ni tiwi miidi mjiik migu'uk ats miidi myajk xpijkp wi'ix ja'y yuu pa'am tjijp kuwajk.

Ja'a ats koy wi'ix ja'y pa'am ja'y tsooyi, tijajch tyuk tsooyip, ats ti pa'am chooyipi.

Tsooyip.

Toongajp.

Wi'ix ayuuk kajpn ñi'tyu'u

Jä' tiyip, teky jyi'im ayuuk ja'ay y'ijty ñaxti' tyikidi ko y'ajuuty y'adookti, oy madso ñijkxti wing kajp.

Yi' Pujxkijxn ja'ayich akyi' Xäämich, Tu'ukni'mich, Tigyo'omich, ki'm pyajkta'aky ijty jyixkijxm tsimdi, ak jam mum tu'uk majtsk pin jyibur tmid'ajtp. Jats yi' ja'ay pinach tso'omb Nabokm, kodsoko'om, ku nä'tsm uk pinach tso'ondip aba'and, tam jä' myijk jayujk tmididi jats jä' jä pijta'aky tsimyo'oby ko ñijkti to'okp ak ajuuby San Pabl, Paka'am ak wajkwimb.

Ko kitung tijk a ayuuk ijty ti tjomäyäch mid wing kajpn kitung, jä' ijty tumb jä' kia ak jä' kigäjpxy. Du'un kajpn y'a y'ayuuk ijty ndik ñajawyidi.

Ya'at cham, ti kijää tyikajtsnij, täm jä' pujxn di' tsojk yo'oby. Jajtp cham pujxn Migyijxp, Nabokm, Mij yuk'am, ljkätsm, Tsa'añ tyu'u'am ak oy myajich. Kä' pïn jä' pijkta'ay oy dyak tsimyo'oyñi ijxtin jekyi'm.

Jats näjyä' ayuuk kajpnoch ko jä'äy ngajpxi'ñ oy mya it, täm wajkwimb, Nawimb.

Jats nay du'un jyak mid' äty cham di' iip ma a ayuuk nay du'un ñaxy.

Ko kä' pïn kyajpxa'añ, jä'äy noky y'oyi jats jyak kexy pïn ma najty ñijkxa'añ.

Du'un ayuuk kajpn cham tsojk ñaxti tyikidi. Kä' pïn du'un y'ak ayownij ijxtin jä' tiyi'p.

Kajpx juj yí'i aa iyuk

Kajpx ka'anak ok yí'i aa iyuk di'ibi ní'i mícha'akypy wí'ix já'ä ní'i tu'u ayuk ja'y tmidich ma ñax tyik, miidi jyiky myigu'uk ats y'u'ung y'ina'k.

Yajk ka'pxy ya'adi aa iyuk maa mnakyiñ, ko du'un ti xjin midoy ya'adi mnaky ñi aa ñi ayuk.

¿Pin ojts dyajk tsonda'aky yí'i ní'i tu'u ma mnax mgajpnin ats mayajch ñijx yí'i tu'u di'ibi tsoonb ma mgajpnin?

¿Ko mja'y tmiiniiky aa iyuk kajpnam wí'ix dyajk jajch?

¿Ti ja'y dyajk wa'añ ní'i tu'u?

¿M'ix já'ä teléfono jām maa mgajpnin, ni kajpxy ni mícha'ak ti ja'y dyajk wa'añ?

Ko tyuñ letrich: t, d, k, g

Mjaymäjtsp jina'a ya'adi letrich tyundi, ko yajk kix ja'ay aa iyuk mnakyixy ats ko yajk y'iyy yajk kajpxy.

Ja'a m'aa m'iyyuk maa du'un tyuñ jä'ä letri \t\, \d\, tä'an jam x'ixyn.

1.- Tolentino täm tyijk jindum taad

2.- May tyotk jäm maa majkpiyyin.

3.-

4.-

5.-

6.-

Ja'a m'aa m'iyyuk maa du'un tyuñ jä'ä letri \k\ \g\, tä'an jam x'ixyn.

1.- Mija'ytyijk mijajch y'i kyijupty.

2.-

3.-

4.-

5.-

6.-

Witsuk

Du'un mija'y tyijk tni kajpx tni m'icha'akti; ko tiiyi it, tu'uk mija'y yo'oytyijk jyigyajty miidi ni ni majtsk y'u'ung y'ina'k, tu'uk ojts y'ity yo'oytyijk ats tu'uk to'oxytyijk. Ya'adi u'ung na'k ximij du'un tuk kiyajfi ja'a pujx micheti. Ta'a ojts mija'ytyijk ni myujkiyfi t'iimuk tkajpmukti ats yiich ni ni majtskp u'ung ina'k wyitsukjajty, ats du'un miidi kong inaa kyajpxtity m'icha'aktich ti ko kyaj ja'a ni'i tu'u y'ok miinij.

Ta'a ojts ni ni majtsk t'itsowfi ja'a u'ungich ina'kich, ya'adi ina'kich poja'amb ojts tni nijxti ja'a kong inaa, ta'a du'un ojts ja'a nax kajpn jyinma'an tmo'odi, wi'ix amb du'un tjin ts'igich ja'a kong inaa: Ta'a

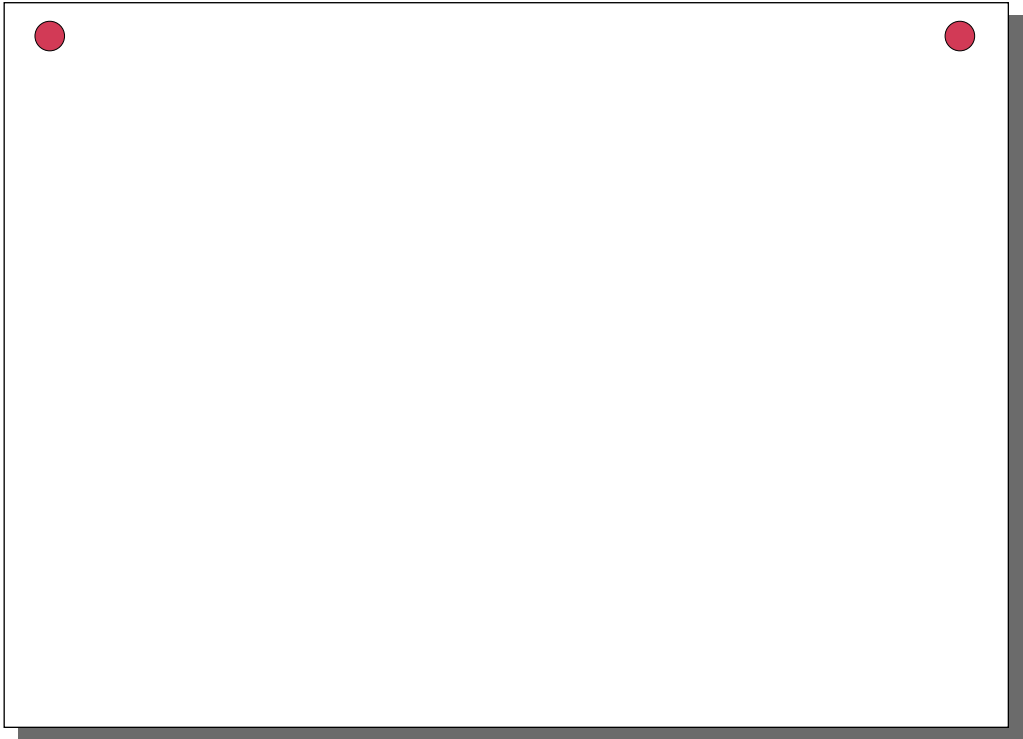
ojts nax kajpn tuk inaa'andi: tu'uk tutk ats jam tminijxtich maa tu'uk mij kopk di'ibi kijxmyit ats jam dyajk oogich, du'un inii mijamb txi'idundich ni u'ung ni ina'k, ko du'un jyinbijtich maa jyiin tyijkn ats t'iwixtich ja'a ni'i tu'u

Kum tigiig xii ojts myin ja'a ni'i tu'u du'un ojts ya'adi ni majtskp ina'kich nax kyajpn tpuudijkti, kyaj ojts y'ok jinbijnidi, du'un ja'y tni kajpx tni m'icha'aky ko yi'i witsuk ajtip ni majtskp ina'kich.

Tix jin mïdoy ya'adi ap mïcha'aky, wi'ix ojts jä'ä wïtsuk ñaxkida'aky. Yajk tiw maa mnax ngajpnin wi'ix mïja'ytyijk tmïdoyjajti yi'i ñi apmïcha'aky wïtsuk.

Ney du'un ya'adi dibuji jayi ñi xyii, ats ni kajpx ni mïcha'ak.

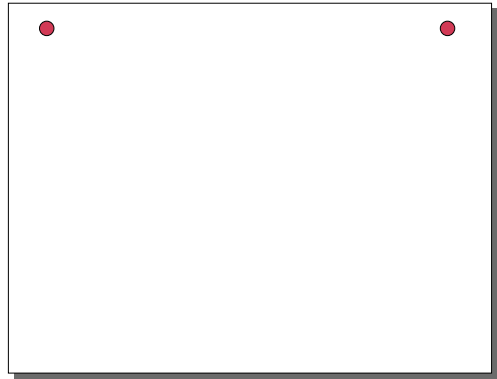

Ko aa iyuk yajk adiy

Adiw ya'adi aa iyuk, ats koy ti du'un yajk adiib, tuk mimicha'ak mji'ik migu'uk wi'ix aa iyuk yajk tuk anda'aky.

1. Jabom bom tsik taag tnajts pik tyigoty, poob y'ixity, ko oy jyawi ko ijts tuk kaay tuk uuky.

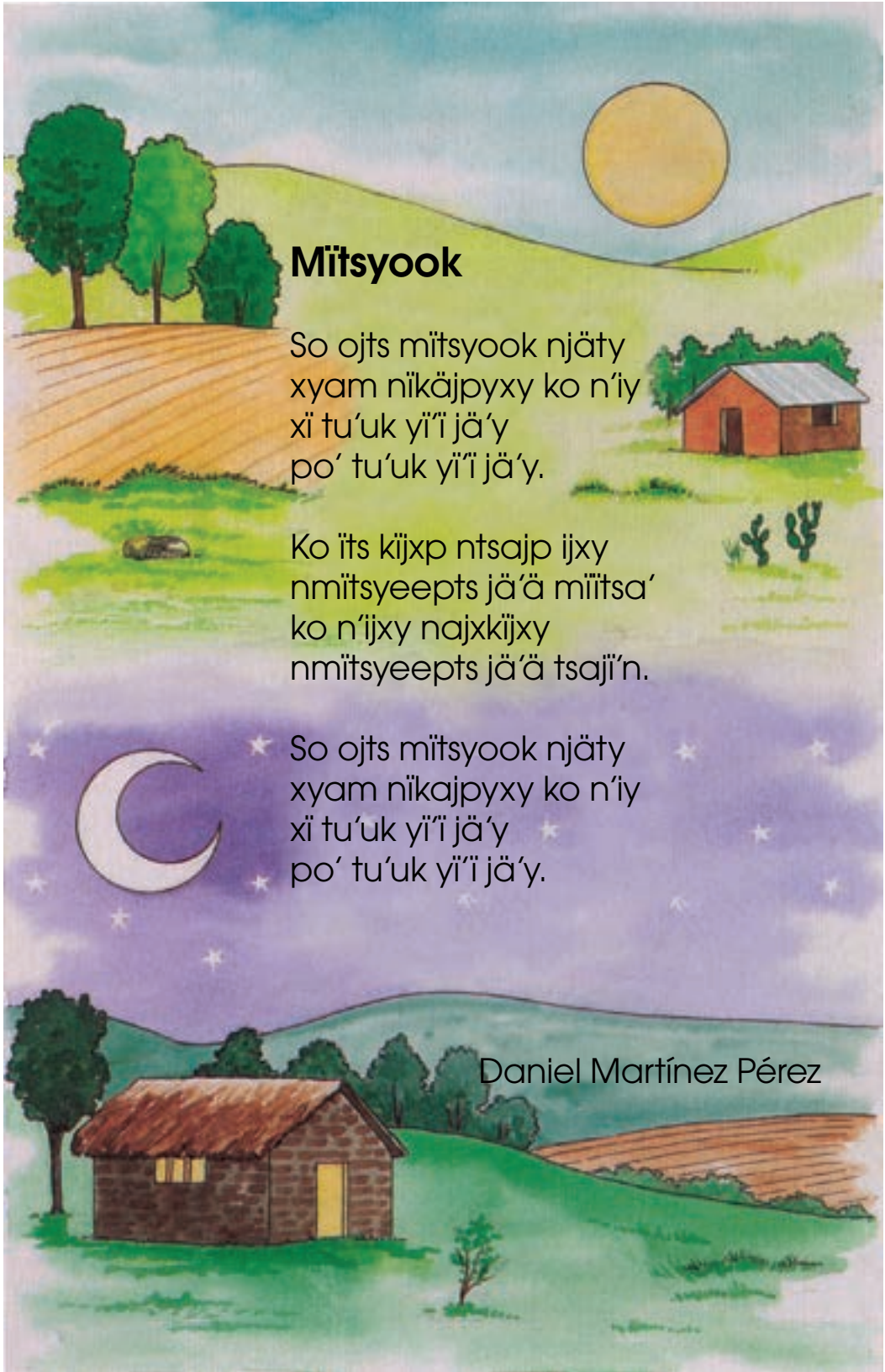

2. ¿P'in ximij wojp, gua, gua? ¿P'in ximij jin tijk y'ixijchp, ats pin miidi choon jyajch ja'a jin ku tijk?

3. Ijts igopk tsapts ats pik, janch oy tsuj its ko ja'y xtuk kaay xtuk uugy. Ko miidi tsuxk niy xmajyits du'un kyaay y'uugy.

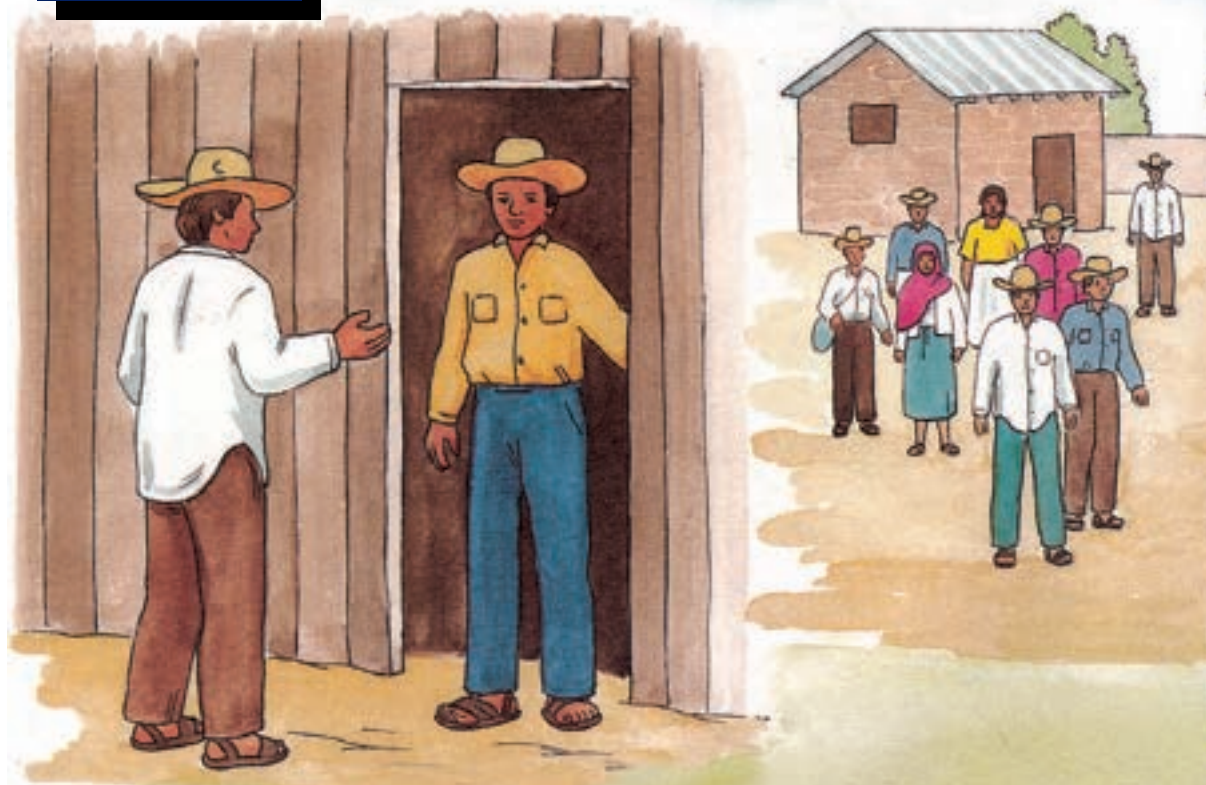
Mitsyook

So ojts mitsyook njäty
xyam nikäjpjyxy ko n'iy
xi tu'uk y'i jä'y
po' tu'uk y'i jä'y.

Ko its kijxp ntsajp ijxy
nmitsyeepts jä'ä miitsa'
ko n'ijxy najxkijxy
nmitsyeepts jä'ä tsaji'n.

So ojts mitsyook njäty
xyam nikajpnyxy ko n'iy
xi tu'uk y'i jä'y
po' tu'uk y'i jä'y.

Daniel Martínez Pérez

Du'un ngajpn jyun tuñ

Ko kajpn ti t'ijx kukya'andi ak ko ti tung ti nibi taakidi ak ko kyutung tijk tyikatsa'andi, kitung ti ni bi taajkyi dip jats ja' kajpn jyak wadsoy jats ja' jund tyuñi.

Jä'ay ja' kitung tyumb tinipiky jats ja' ja'ay t'ayo'odyi ma jäty chi ni di jats tik midodi ko jund tyuna'añi. Jä' tumbtijkich, tam ja' tyajk tmidi di jats kyä'äxji'kti ko kyutungti.

Ko ja' ja'ay mäy ñimykidi, nit ja' jund cho'onda'aky jats ja' mijkutung aw ayuuk dyak näxy tigijxp ko wadsoodi.

Ko kajpn jyun tuñ, oy paat ja'ay kyajpxti myadya'akti. Oy paat tkajpx ja' y'a y'ayuuk dyak oyidi. Kä' du'un chi, tundi ijxtim jindsindijk chip tundi ko kyitung tpita'akti.

Pin jä' jund kä' t'amini, miik jä' kitung myächidi. ko kä' myi dodä, pujxti kotypy ñaxti jats jä' pyeky tkimödodä, abiky jyak konda'akyidi mid meen.

Jats ko kitung tung ti ni bi taakidi, di' tyunandip tu'uk jimijts, kajpn jä' dyak ki tujkp jats na'amuk jä' kimuñdyung tkuydyundi.

Ko kitung kyajpn mid oy ñamyä'yi, yi' du'un jip'am yi' jun tung ma tijäty jyak kajpx' oyä. kä' kitung nadyu'uk tyu'uñ. Du'un ngajn jyun tuñ.

Kajpx yuj yī'i aa iyuk

- Kajpx yuj yī'i aa iyuk di'ibī ñimicha'akypy wi'ix ja'y jyun tuñ, ma tu'uk ja'a tu'uk nax kajpnin.
- Ko ti xjin miidoy wi'ix ya'adi aa iyuk kyajpx, kajpxmuk miid mjiik migu'uk wi'ix mja'y jyund tuñ maa mnax mgajpnin.
- Wi'ix ja'y t'iimuky tkajpxmuk amay jotmay maa mnax mgajpnin.
- Ko jãp amay jotmay kyixi'ik maa ixpijkiñ tyu'u'yo'oyiñ, wi'ix t'iimukt tkajpxmukt, ats du'un ñi'iwits tyu'uwitsty.
- Ko ja'y jyun tuñ maa miipi nax kajpnin pin yajk tuunip jä'ä jundi.

Ja'a yaa mnakyixy so jä'ä ja'y mgajpnotyi dyajk tuñ jundi, ats wi'ix ney du'un txiimo'odi ko ja'y amay jotmay t'iimuky tkajpxmuky.

Ti yajk tijp jun tung: _____

_____

Ti tyijpy Jun Tung: _____

_____

wi'ix ja'y jyun tuñ maa mnax mgajpnin: _____

_____

Aa iyuk may yajk kajpxy

Yi'i aa iyuk mayamby tmiidity y'ijx y'aats tu'uky, di'ibi tunb ko yajk y'iyy yajk kajpxy, ka'ak piky ojts mija'ytyijk dyajk naxkida'akti.

Ix ya'adi aa iyuk wi'ix ojts mija'ytyijk dyajk Tso'onda'akti ko du'un t'iwt tkajpxt.

Ya'adi iyuk kibajk mayambi yi'i tyun

kibajk

- Jookyibajkm - kajpn xii.
- kopkibajkm - tun kopk.
- xojkibajkm - tijkijxm.

Aa

- Abajk.
- Adä'am.
- Adi'iiñ.
- Agyäy.

Ja'a du'umbi m'aa m'iyuk wi'ix ja'y xyiimo'oy ko tu'ukp tuk tso'onda'aky aa iyuk, ats init ka'anak nax yajk jinmidoy.

Pajk

Teky

Nigajpxindī n'aa n'iyuk

Nigajpxindī wí'ix n'aa n'iyugindī midijpy di'ibī yajk jinmido'ob, ko ngajpx ko nmicha'akmich, tā'an ojts mija'ytyijk dyajk naxkida'akt.

kajpx mīcha'ak di'ibī midijpy.

- Kyäädijtp yī'i pak.
- Pak kyäädijtp yī'i.
- Yī'i pak kyäädijtp.
- İib yaxp yī'i ayuk ja'y.
- Yī'i ayuk ja'y İib yaxp.
- Ayuk ja'y İib yaxp yī'i.

Kyäädijtp yī'i pak

İib yaxp yī'i ayuk ja'y

- Ko aa iyuk yajk ja'ay, tām jä'ä di'ibī yajk ni kajpx yajk ni mīchakp.
- Ma jam ayuk tī pyäjty, nī mäjtsk di'ibī yajk ni mīchakp.

Pak

---

ayuk ja'y

Kajpxpo'kxñ

Tu'uk ja'a tu'uk nax kajpn tãm tmiid'ich jä'ä jintsijjñ ma y'aa y'iyukin. Du'un t'ii'bo'kx tkajpxpo'kxy mij mujtsk ja'y, yo'oy tyijk to'oxyijk, ti du'un tak ixtañ jä'ä y'it ñaxwiin miidi ni ja'y wi'ix du'un ojts mija'y tyijk dyajk tsonda'ak jä'ä du'un pyadundip nax kajpn.

May ayuk ja'y tjintsii'ik mija'ytyijk, ko tmiiy tmgajpx.

Na'ak du'un tkajpxpo'kxy mija'ytyijk.

* Dios makyäbity jintsii'in.

* Dios makyäbity apteety.

Yajk ni tiw wi'ix mja'y ñi i'bo'kxijt ñigajpxpo'kxijti, mij mujtsk. Ats kix ja'a mnakyijxy.

Ko mija'ytyijk yajk kajpxpo'xy. _____

_____

_____

Ko u'ung ina'k yajk kajpxpo'xy. _____

_____

_____

Ni kajpx ni mīcha'ak mja'y t'iimuky tkajpxmuky jā'ā amay jotmay, ats wi'ix jīwyin ni myo'yīdī, ko ñi y'iibo'xijti ñi kyajpxpo' xijti, ats pīn aa iyuk yajk tsondakpy ko tkajpxtsonda'akti jā'ā amay jotmay. Xii mo'o mija'ytyijk amay jotmay t'iimuky tkajpxmuky.

Mija'ytyijk amay jotmay tkajpxmuky.

Täm tu'uk xojung nmïidich

Täm tu'uk xojung nmïidich,
Täm tijk jindum,
Ni imuk njiik nmigu'uk,
tuk ity tuk xoñ.

Täm tu'uk xojung nmïidich,
Tam tijk jindum,
Ni imuk njiik nmigu'uk
tuk ity tuk xoñ

Ats iits nguy iiy du'un,
Täm, täm ndijk jindum,
tu'uk xojung nmïidich,
ats iits nduk y'ity tuk xoñ.

Kimuñ tyung

Kimuñ tyum jām wyaadsoodä'
kimuñ tyum nja'amindit'
yi' kajp mid kimuñ tyung
yi'din tyim jyib' am.

Ti jä ja'ay jyik wadsoonij
ko jä' kimuñ tyung jyik inijxit'
yi' jä' tu'u y'eyit' pyadit'.

Kimuñ tyun jām wyaadsoodä'
kimuñ tyun nja' amindit'
yi' kajp mid kijmuñ tyung
yi' din tyi jyib'om.

Pixä'p jä ntedy kyajtjip
we'ngp jä wo'om jits jä' ti po'otit'
jits kaj ki'm jä y' ixijkit
mide'ep taak tijk jyik e'yidip.

Kimuñ tyum jām wyaadsoodä'
Kimuñ tyum nja'amindit'
yi' kajp mid kimuñ tyung
yi' din tym jyib'am.

Jits idom miits ina'akit
xpaad' ajtyim ko mbidijkyim
wijchim idom jä' ndi uujkit
tu'unim idom jä' mgimuñ tyung.

kimuñ tyum jām...

Kajpx yuj yi'i aa iyuk

- Kajpx miicha'ak ya'adii aa iyuk di'ibi yajk ximo'oy kimuñ tyung. Ats jin midow wi'ix aa iyuk yajk najts kajpx.
- İmuk kajpxmuk wi'ix ja'y kimuñ tyung dyajk tu'u'yo'oy ma ayuk ja'y ñax kyajpnin, ats so mnaxkijxm mgajkijxm tyu'u'yo'oy jä'ä kimuñ tyung.

Ku itsow ya'adii aa iyuk.

¿ Wi'ix mja'y kyimuñ tyung dyajk tu'u'yo'oy maa mnax mgajpnin ? _____

¿ Pin jyijpjaytyipy yi'i kimuñ tyung maa mnax mgajpnin?

¿ Tijajch ja'y yajk kojpy ko du'un kyimuñ tyundi maa nax kajpnin? _____

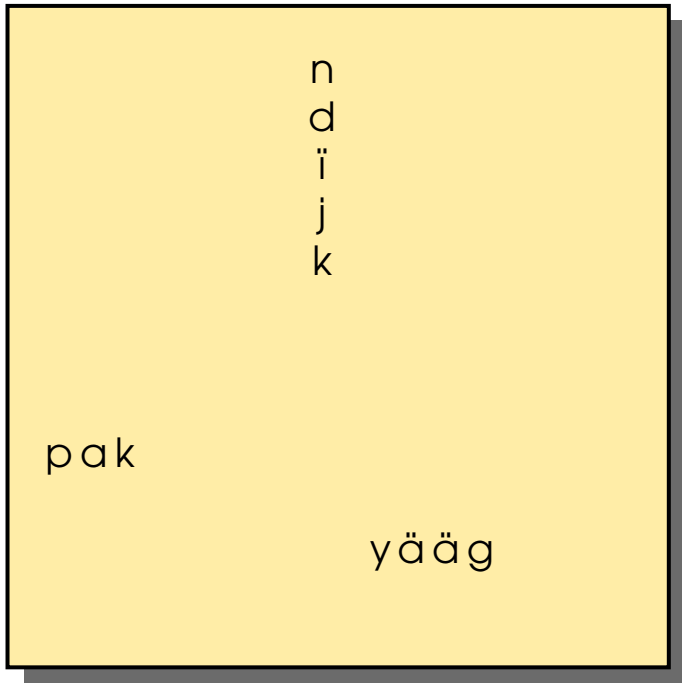

Kajpx aa iyuk

Kajpx m'aa m'iyuk wi'ix du'un jya'ayich, jaymäts so ojts yajk ja'ay maa mnakyiñ 21 aayiñ, ats ney du'un yajk ka'pxy ma tyigoyity.

Yi'i n'aañindï n'iyukindï yajk kajpxp ojts wi'ix jya'ayich. Ix yaa ats ney du'un xyajk ka'pxich maa du'un tyigoyich.

Tuk iyii'ik tuk kiyajt yi'i m'aa m'iyuk miidi mjiik migu'uk. Ix kijpx yi'i mnak miidi migu'uktijk wi'ix tku itsowi aa iyuk.

Aa jay myuk m'aa m'iyuk

Ni iiw ni kajpx m'aa m'iyuk, ko du'un xkix ja'ayity maa mnakyñ ats du'umbi aa iyuk xyajk tunich: **ats, miidi**, ya'adi iyuk tyuñ ko yajk a jaymyuky aa iyuk ats ko ney du'un yajk aa kajpxmuky yi'i kajpx miicha'aky.

Kajpx ya'adi aa iyuk:

- Jabom bom ja'y kyimuñ tyuñ **ats** du'un ñax kyajpn myijfikty.
- Kudungtijk **ats** may ja'y kyimuñ tyundi.
- Yoytyijk **ats** u'ung ina'k kyimuñ tyundi.

Ney du'un ko yajk awijts muky aa iyuk ats tyuñ ya'adi aa iyuk: **ats, miidi**.

Ix ja'a tu'uk piiky aa iyuk:

Lau **miidi** Juan   Uk **miidi** mijxti   Kon **ats** nijkxy.

Ni'i woox y'i dumb aa iyuk: **ats, miidi**, ko du'un xkajpxich.

Nes miidi xiwaan ti ojts tu'uk xii y'ixpijkti, tam cham tunajti tyung di'ibi yajk ixpijki tyuk ni'i piky. Ni ni majtsk oy tuk jotigoy ty ja'a ixpijkiñ. Tu'uk majk jyimijti ats ja'a tu'uk majk tu'uk, ja'a yajk ixpijki oy du'un chojkiyti ja'a ko ximij tmimidowti ats ney du'un ximij tyung tminijxti, tja'adi uk miidi mijxti ats ka'anak piky tpijk ta'akti aa iyuk.

Ja'a ka'anak piky du'umb aa iyuk ma du'un xyajk tunich ya'adi: **ats, miidi**.

Ats:

Miidi

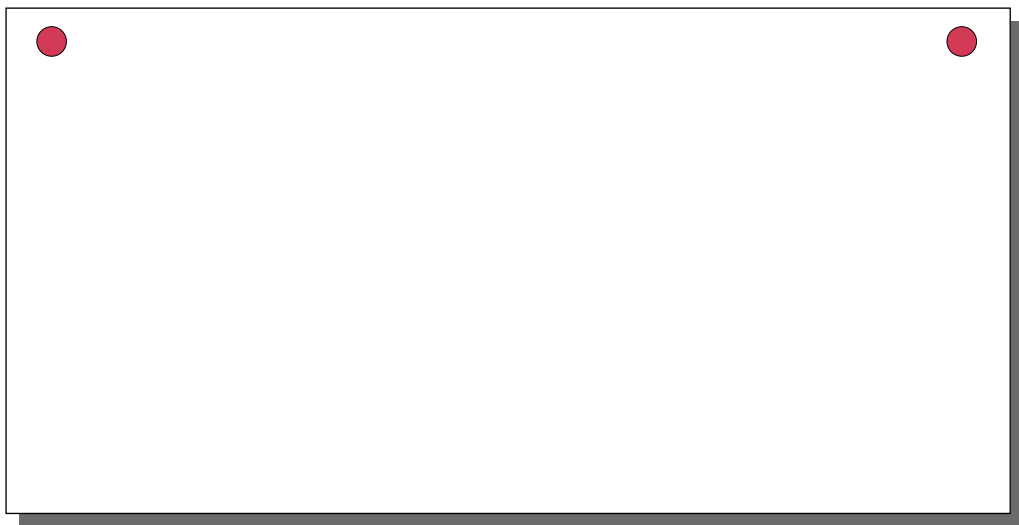

Tijajch kyïmuñ tyung yajk kojpy

Ko nax kajpn kyïmuñ tyung dyajk naxkida'ak, ats du'un waamuky tu'uk ja'a tu'uk ja'y di'ibi kyïmuuñ tyundiip, ni kudung mikjamb tuk ni inäjmy ats jä'ä tkyojity kyïmuuñ jiiin kyïmuuñ tyijk, du'un jä'ä nax kajp y'awinbäty.

Koy ats ja'a ti maa mnaxjoty mgajpnoty ja'y dyajk abajty ko du'un kyïmuñ tyundi, ats ney du'un ni kajpx ni miicha'ak.

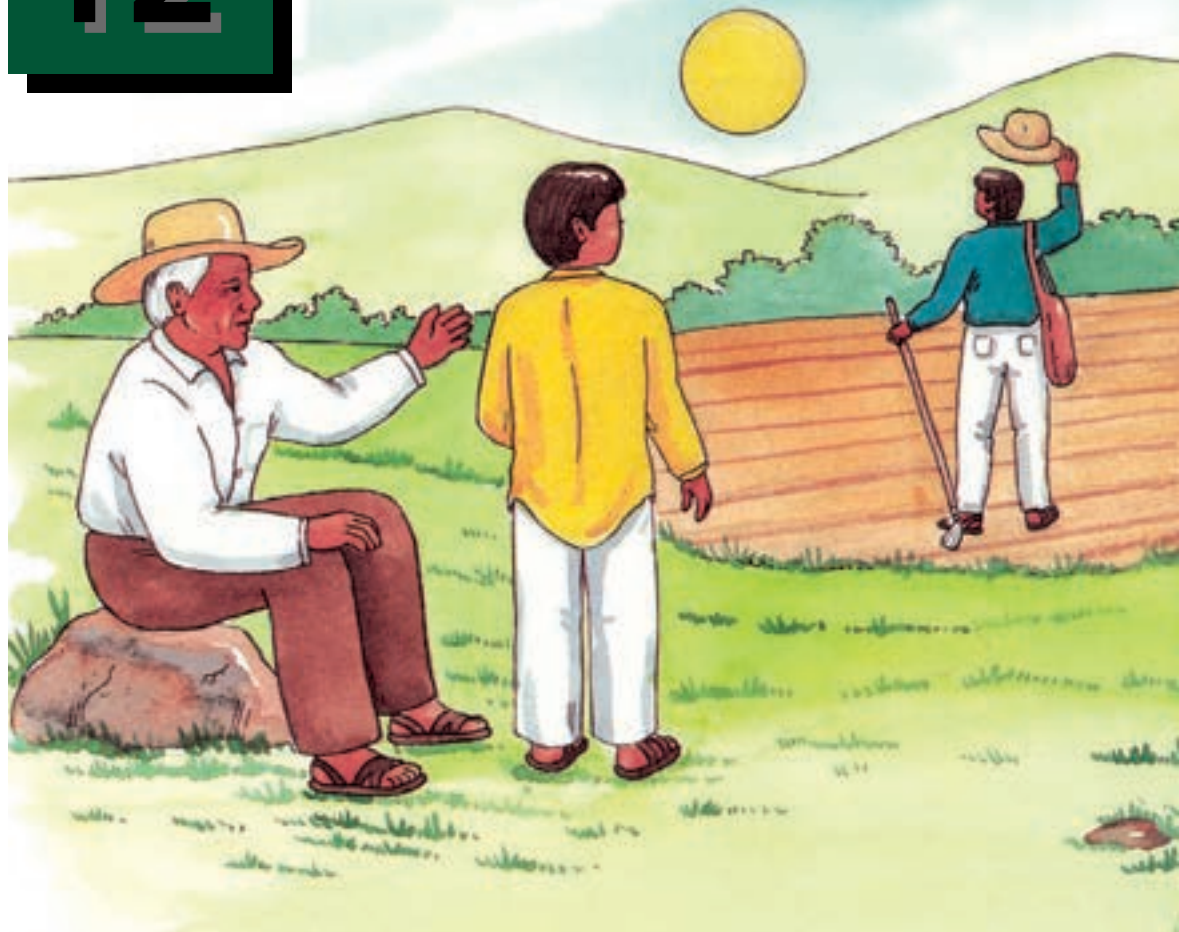

Micho'jiñ jyinma'añ

Tix jajch okwa'añ wi'ix ojts dyajk tso'onda'akti jä'ä mija'ytyijk micho'jiñ ñi jyinma'añ. Yajk pijkta'aky y'ixyiñ ats du'un xyajk tiwich mdeety mdaag m'ap teety so tmidoyajch jä'ä ojts tyu'u'yo'oy micho'jin jinma'añ maa ayuk ja'y ñax kyajpnin, ats ney du'un ijxkijpx miibi amaxan ja'y kyä'ä, ats wi'ix yajk kajpxy.

Yajk kajpx ya'adi micho'jiñ ni jinma'añ ats miidi ni ni'i ni tu'u.

Ayuk jyä'ä		Amaxan jyä'ä
tu'uk	1	uno
mäjtsk	2	
	3	tres
taxt (majktaxk)		
	5	
	6	
	10	
majkmokx		
	20	
	21	
i'px majk		
i'px majk mokx		

Jindsik ja'ay naxwi'in mid xiw, po' jats matsa'

Du'un mija'adyijk wina'andi ko tu'uky ja'ay ña myäyidi mid naxwi'in, xiw, po' jats matsa'. Ko ja'ay yu'udi tyundi, ñi' tyu'u dyak oyí di', jyiin tyijk dyak oyidi, jyindsí' kgí d'ip já' naxwi'in. Kä' ja' nax já' kipy nagoy dyak ma'ati. Kä' já' mook, xijk, kawé nagoy tkujti tjibipti.

Ko kä' y'ity jindsik mid naxwi'in, kä' já' mook, já' xijk, já' kawé ti y'ity. Mík já' ayo'on jyak pady ko ja'ay kí'im tyigoy.

Jats nay du'un já' jindsik y'ity mid já' xiw, já' po' jats matsa'.

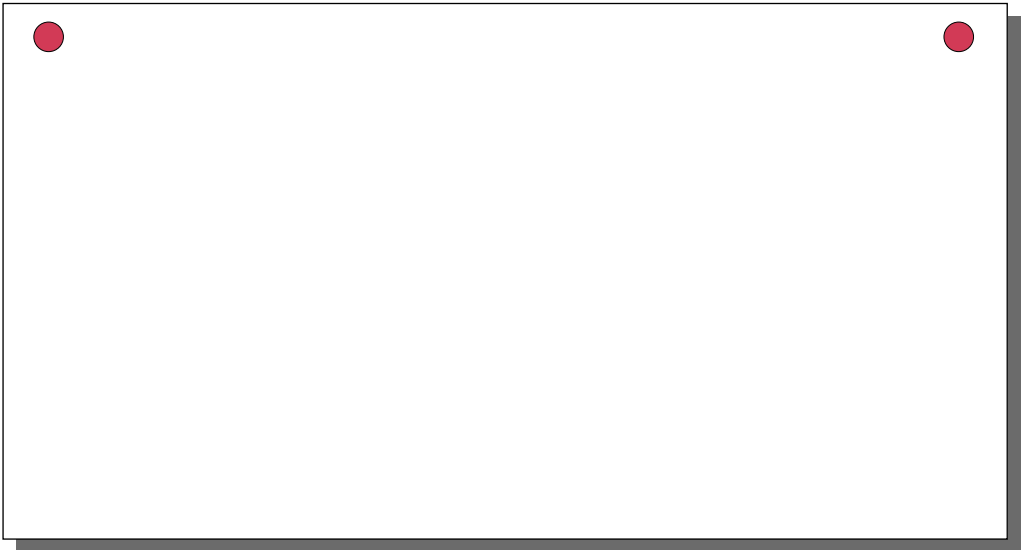
Du'un mija'a dyijk wina'andi ko aptedy yi' xiw nya'añ. Yi' kiwind' ajtp, yi' xiiñ amb, jats yi' xi d'wijtsp ji miñt jimijt. Yi' po', yi' wamb aptaak. Yi' kods amb, jats yi' po' d'wijtsp ko to'oxytyijk y'amayi. Jats yi' po' nay du'un jak wijtsp ko nip'ads, yu ads. Jats nadu'un ko kipy jyak pody. Yi' matsa', may jyi ij'p yi' tyuñ. Tam jä' di' xyiäjtypy uxkuno'kp, tam jä' di' xyi' yu'un, ki'ik, jats tam jä' jixiw di' tñigajpxp ko xyiijñaniñ. Jats tam di' jinmo'oñ xyiäjtypy di' meeñ jingaab dyajkp.

Kajpx yuj yi'i aa iyuk

Kajpx mi'cha'ak miidi mjiik migu'uk, wi'ix xjin midoy yi'i ap mi'cha'aky ko xii po'o mi'tsa'a ats ja'a it naxwiin tu'uky di'ibi yajk tsinaypy yajk jigyajtip.

Yajk tiw mi'ja'ytyijk wi'ix tmidoyajti ja'a it nax wi'in, ats wi'ix du'un tjin tsi'igi.

¿Wi'ix mja'y tjin tsi'igi ja'a it naxwiin ats ni imuk yajk tsinajpy yajk jigyajtp? Koy yaa maa mnakyiñ ats ni kajpx ni mi'cha'ak.

Tu'ukmuky tyuñ

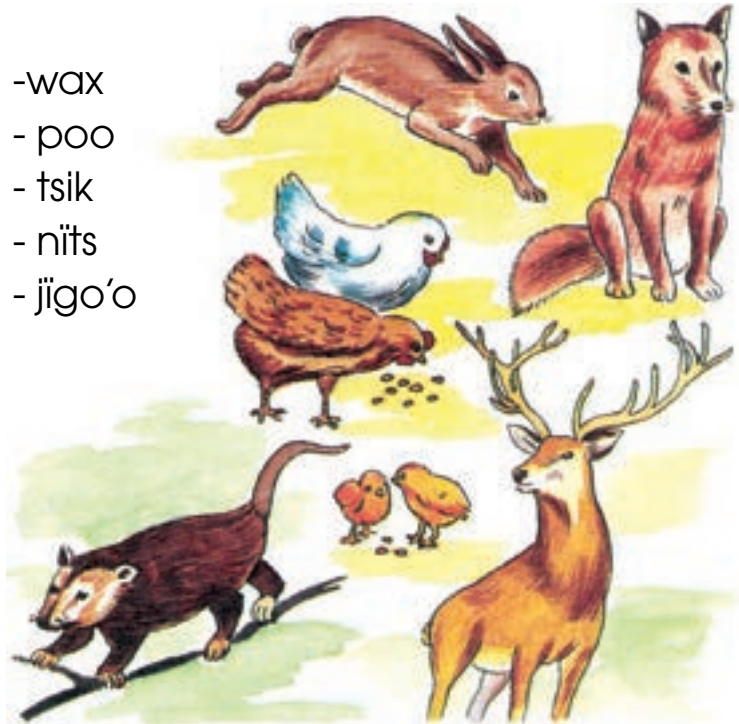
May it aa iyuk yajk miidich, ma du'un ja'a iyuk choonin tu'uk ja'a xyii tpikti oy du'un ka'anakpiky ja'a yajk xyiimo'oy.

J'igujktijk:

- Jichu'u	-wax
- pax	- poo
- tsajpax	- tsik
- tsajkaa	- niits
- uk	- jigo'o

Tsik tutk:

- tsik taag
- tsajpna'a
- majw

Ja'a wi'ix txijajch di'ibi ja'y tyunbajajchp ko kyam tun:

Tunbajniity:

Di'ibi jiiinoty tigojch tyuñ:

Ko tyuñ yí'iy

Ya'adi letri \y\ ko yajk tuk puja'y tu'uk jä'ä aa iyuk ats du'un tnigajpx, ko du'un yí'i wing ja'y du'un inach jyä'ä.

Ix ya'adi iyuk wi'ix tyigajch ko yajk tuk pu'ujayi ya'adi letri \y\.

• tijk

- Jigyäm yí'i tijk.
- Kam tijk yí'i.
- Abak yí'i tijk.

• tyijk

- Lau yí'i tyijk.
- Pääd yí'i kyam tijk.
- Ayuk ja'y yí'i tyijk.

Ja'a may du'umb aa du'un xyajk tunich \y\, ats ma kyäj tyuñin.

kam
kajpn
tu'ú

---

kyam
kyajpn
tyu'ú

Ka'aknax jyigyajtiñ

Ya'adi ja'y jyigyajtiñ dyajk naxti ney du'un maa jä'ä niwiinmiidi y'it naxwiin, kim wyit ñääm tkoj tpiidi. Tigajch jä'ä y'aa y'iyukich tkajpxti, kyäj dyajk jinmidowijt ats ney kyäj tkajpxt amaxan iyuk, agats jyä'äty.

Du'un y'u'ung y'ina'k tuk ni ixidi ats kidiibi kyu tigoyity jä'ä y'ap tyeety y'aa y'iyuk.

Ney du'un figajch dyajk najxti jä'ä jyigyajtiñ txiijajti kora.

Ja'a ya'adi ja'y xyii ats wi'ix jyigyajtiñ dyajk naxti maa du'un chinijti jyigyajti.

Mija'y iyuk

kamdumbi'ijts ndeety,
kamdumbi'ijts ndaag,
kamdumbi'ijts n'ujty,
kamdumbi' nnax ngajpn.

Jabom bom n'iyoy nmiduñ,
Jabom bom najxy ndi'ki,
Jabom bom njin añ njin pojy,
Jabom bom nduñ nbiky.

Ko n'ijxy njaymyech,
ko nmidooy njaytyigoy,
ko nduñ nija'abits

Ja'a oypy tsujp mija'y iyuk, ats yajk tiw ndeety
ndaag wi'ix y'u'ung y'ina'k tnajch i'iw tnajch kajpx.

Mítsa'a xyii

Yajk ni tiw wi'ix miija'ytyijk tu'uk ja'a tu'uk tximo'oy mítsa'a, ney du'un yajk tiw ti ko du'un tximo'oy ats wi'ix y'ijxich, na'a dunbi mítsa'a jām tsajpotm.

Ni kajpx ni miicha'ak ti ko ja'y tximo'oy jay xyii

Koy ats ni kajpx ni miicha'ak di'ibich matsa'a myidajtypy ni miicha'aky.

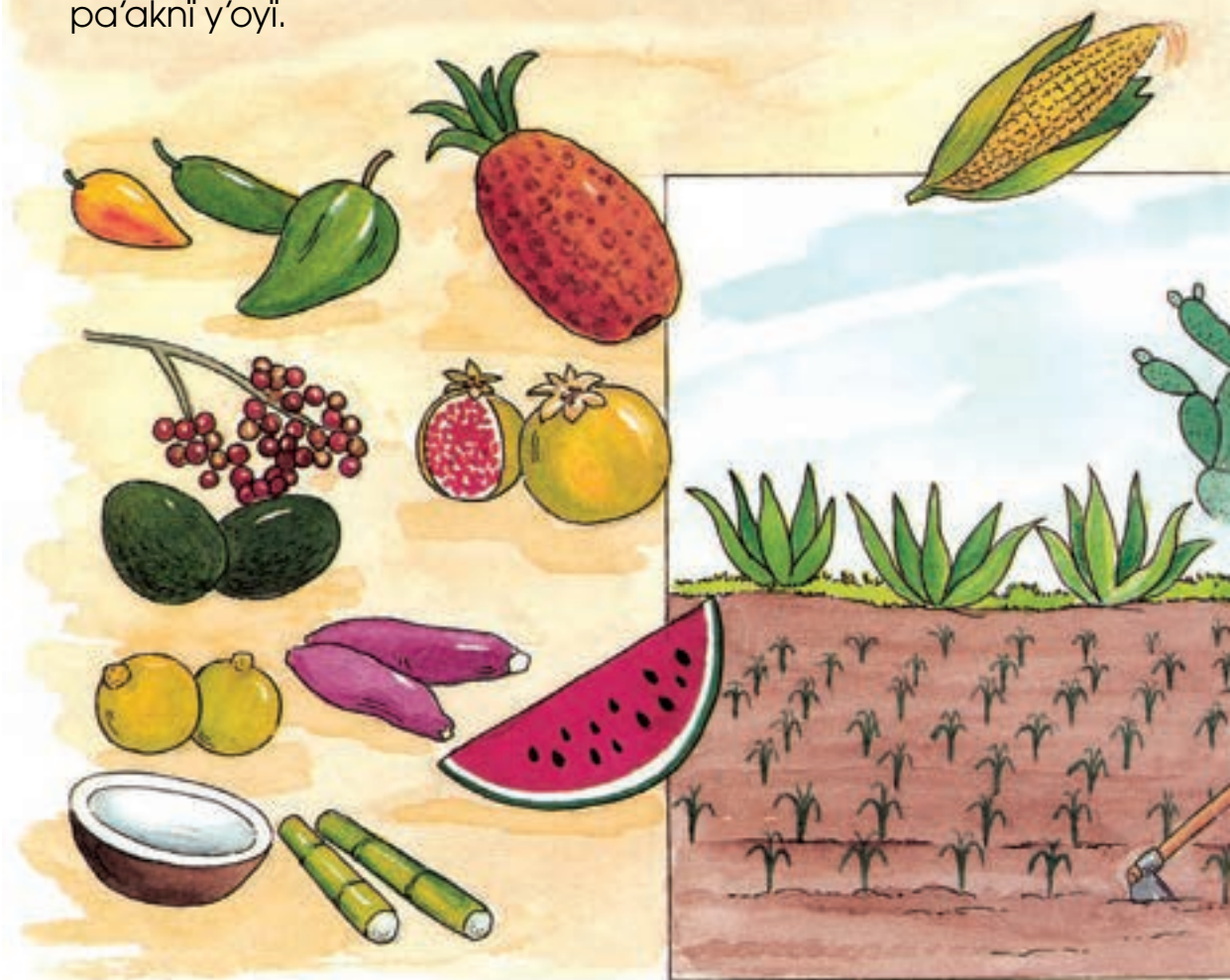
Ijtp pita'aky di'ib jäty yak nip

Ijtp jä' pijk ta'aky di'ib jyak nip jyak kojy ko oy jyak finibimī jyak finibi taaki.

Kajnijä' jyak ni'ipy jyak kojy jä' pijkta'aky ma nax jä' kam jyak mīdī jats jä' jyak nip di'ib jä' nax winja'ayip.

Ma it mījk xyuxy, ijtp jä' mook, xījk, kaaj tsi', tsamoñ, pop xījk.

Ijtp nay du'un jä' ujts teeñ: tsabajkx, mītpyajkx, akxaj, mijsaan, pay kwaj, jats ijtp nay du'un jä' tsaajts di'ib keech pīdsimb jats pa'akni y'oyi.

Ma it kä' mijk xyuxy, ijtp jä' mook, xijk, moñchi', käpychi', tsa'am, niy, kawe, kutymy, granarit, pa'ak moñ, kipy moñ, ko'ok tsa'am, ja'ay cha'am, narang, lim, nispr tsa'am, waxk.

Ma it mijk y'añ, ijtp jä' mook, xijk, moñchi', tsa'am, niy kawe, kutgm, narang, lim, waxk, maatsajky, sandiy, pijxy.

Ma yí' pijk ta'aky oy y'ity tam ma ka mijk xyuxy jats nuy du'un ma jo'okx it. Jats oy jä' nax kam tmididi, kä' jä' kam yub kam tumb y'ayodi, jä' gijxp ko nax mij tmididi.

Tam ma mijk xyuxy, kä' jä' pajkta'aky oy y'ity ko jya yu'ut jga tundi, jä' gijxp ko kä' nax kam mij tmididi. Jats jä gijxp ko mäy kyajpn jä' it jyak mid' äty. Ko jä' mook, xijk tyiim' ati'ch, mook tsoy jyak tundi.

Ma kä mijk xyuxy jats ma jo'okxit, kä' mook tsoy dyak tundi. Jä' jyak tundi jä' pu'uty.

Kajpx mi'cha'ak aa iyuk

Imuk kajpxmuk miidi mjiik migu'uk, wi'ix du'un xjinmidowti yi'i aa iyuk di'ibi yajk ximoopy Di'ibi jaty pijkta'aky ijt'ip.

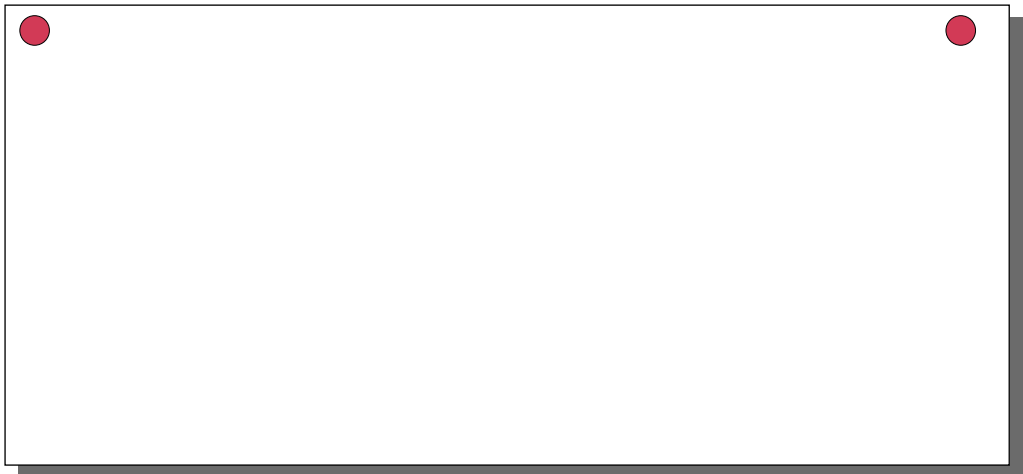
- Ney du'un kajpxti mi'cha'akti ti jam ijt'ip maa mnax mgajpniin, ko ndeety ndaag kyamduñ.
- Ko may it pijkta'aky y'ijty maa mja'y toogy, pinnajch jyujpy.

Ku itsow ya'adi aa iyuk.

¿Tijajch jam ja'y ni'ip kyojpy maa mnax mgajpn? _____

¿Ma mja'y toogy ko dyajk y'ity ja'a tiimi tsa'am, mok xijk ats kawe? _____

Koy ti mja'y yajk y'ijtyip maa mnax mgajpniin.

Ko mijajch letra tuk tsonda'aky

Ko ja'y tjay chonda'aky, xyii, kajpn xii, it naxwiin wyii, ats ney du'un yajk ja'ay xii nigon. Ko njay mich tu'uk punto ats du'un ja'adigok njay chonda'akmich aa iyuk.

Ney mijajch ja'ä letra chonda'aky.

Du'un yajk ja'ay jä'ä mijajchpy letri.

A	B	D	CH	E	F
G	H	I	J	K	L
M	N	Ñ	O	P	R
S	T	U	W	X	Y
TS	Ï	Ä			

Kajpxmuk miidi mjiiik migu'uk maa du'umb letra tyuñ, ats jay tya'ak ma mnakyiñ, tu'uk ja'a tu'uk yajk tun ya'adi letra.

Ja'a maypyik xii maa du'un xyajk tunich ya'adi mijajchpy letra. Pijakta'ak: kajpn xii, ja'y xyii naxwi'in xyii ats xii ni kon.

kajpn xii

ja'y xyii

xii ni kon

Niwiinm

Felipe

Sánchez

Yajk ka'px ya'adi aa iyuk ma du'un xyajk tunich ja'a mijajchpy letra.

Ko tɥuñ ya'adi ʼʼ

So amby tɥuñ yí'i letra ʼʼ, ko yajk ñiy yajk kajpx aa iyuk, ats ko ney du'un yajk kix ja'ay nakyix. Tigajchpy yí'i ñi jinmido'ojiñ ko du'un yí'i yajk pijkta'ak já'à ko wä'an aa iyuk yajk xej pyoty.

Ix wi'ix yajk ja'ay ya'adi ʼʼ, ats ko du'un tigajty yajk jinmidooy.

tits

tí'its

kon

Ko'on

po

po'o

Tix jinmïdoy ya'adi aa iyuk, ko du'un yajk najts kajpxy; mäjtsk pïky jä'ä aa iyuk dyajk pijkta'aky di'ibi du'un myajk niyujip maa naky maa librïn ko xni iïw xni kajpxich, ats ney du'un xyajk jujyty ko du'un xja'aty jä'ä m'aa m'iyuk.

Tunda'ak di'ibi tix jajch ya maa mnakyïn.

1.- Yajk tun jä'ä letra mijajchpy.

2.- Yajk tun jä'ä \ \ ma aa iyuk wä'an pyoty ats du'un tïgajch yajk jinmïdoy, ja'a ya ma mnakyïn, ixta'a du'umbi aa iyuk.

Ayuk ja'y ñax kyamdijk

Ayuk ja'y ñax kyamdijk dyajk tyuñ,
Jabom bom miidi y'u'ung y'ina'k,
ats myok xyijk dyajk ijty ko du'un
kyam tyuu tpijka'aky.

Du'un ojts jä'a y'ap tyeety ijxiñ
myo'yti ko nax kamdijk dyajk tundich
ma du'un jä'a kyayiñ y'ukyiñ, tpiktich
tpadich, du'un jä'a xyii pyo'o dyajk
naxti jabom bom.

Ko myok xyijk pyitsim ats du'un tuk
ity tuk xonda'aky, tmiiw tmigajpx jä'a
it naxwiin, kong ina'a, tun kopk,
xii, po'o ats ni imuk yajk tsinajpy
yajk jyigyajtp.

Jintsii'igi tmiiy tmigajpx jä'a it naxwiin,
jä'a ko yii du'un yajk tsinajpy yajk
jigyajtp.

Jabom bom kyamiduñ ayuk ja'y
miidi y'u'ung y'ina'k, tuk xonda'aky
ko myok xyijk y'ity, du'un kyaay
y'uugy agujk jotkujk.

Fenitoy d.

Di'ib ki'im jyak nä'äp jyak kojp

Mids pik ina'akich, cham nda'awanidi ti mija'adjijk nä'ädip kyojtip jats ti wya'añ.

Yi' tu'uts nä'äk kä yi' na'amuk yak jäty jats kä' yi' naajx nigoy jyak pady. Yi' ja'ay tu'uts nä'ädip di'ib tso'ondip: Tu' uki'm jats lpchkyijxm. Ji mij ji mutsk yi' ja'ay tyu'yts nä'ädi, jats yi' nä'ädip to'oxytyijk jats ya'adyijk naajx dyak ja' at'i di'ib jyak nä'äp.

Mäy jyijp jä' tu'uts tnä'äti jats ak jäm xyiwti wya'añ. Tam jä' awoñ di'ip pich dyak kiip jats jä' xyiw pichkyi'ñ. Tam jä' awoñ di'ip mi'iky jyak ki'ipy jats jä' xyiw mi'iky kyi'ñ. Jats tam jä' tojk i'ts'ñ, apäxy, proon, yajks tu'uts, naajxtexy, tsiy, tsiymyina'an, jimbet oy, puum, wejkyxy jats kki'ñ, ma'ats, i'ñ
Jats jä' nay du'un kajpnich pin wit xox tkojtip. Yi' kajpn wit kojtip, kotsoko'om, lpch, Tu'unim, jats xa'am ja'ayich, jats ki'm jä' wyit dyak tundi.

Jä' wyit kyojtip: iixmuk, jiits, ku'uty, powit, tsabijxyi jän, kääky wit, kupä'an.

Yi' Angyibajm, jä' xyuudyip, iixmots, najxuy, wiin, kääky wit, jats tyo'oktip wyin kajp joojty.

Du'un mija'adyijk jä' wit jä' xyox, jä' tu'uts dyak oyidi di'ib tumb. Jibäty its nigajpxy jats mits xnajowit.

Kajpx yuj aa iyuk

Kajpx miidi mjiik migu'uk, yi'i aa iyuk di'ibi yajk ximopy N'ibijk inich, jinmidow so ojts ja'a mija'ytyijk dyajk kojti y'ibijk inich di'ibi yajk tundip ma nax kyajpn.

Ney du'un mijts miidi mjiik migu'uk, ni iw ni kajpx wi'ix xjinmidoy ya'adi aa iyuk di'ibi yajk pijtakp. Y'ixkijx wi'ix mja'y tpi ky tpach yi'i y'ibijk inich di'ibi yajk tumb y ma jyiin tyijk.

Ja'a aa iyuk ats ku itsow wi'ix yam myajk tyi.

¿Tijajch mja'y yajk kojpy abijk aduniñ maa mnax mgajpn, ats wi'ix txiimo'oy tu'uk kajch?

¿Maa mja'y tjuy y'abijk y'aduniñ, di'ibi yajk tumb maa jyiinoty tyigoty?

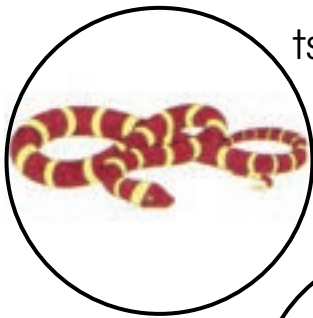

Njajfindi ya'adi ts

Ya'adi letra \ts\ ja'a du'un tyuñ ko yajk xinigajpx tijajch. Ko aa iyuk yajk kix nakyixy, ko amaxanbi ayuk kyaj tumbi tyuñ, ja'a du'un yajk ja'ay ko ngajpkmich iitsindi n'iyuk.

Ix wi'ixambi yajk kajpx ats yajk ja'ay ko du'un yajk xinigajpx tijajk xyii.

tsa'añ

tsuk

tsa'am

matsa'a

Ixta'a du'umbi aa iyuk, ats kix ja'a mnakyixy ka'anak piky.

Ko ti yajk nīgajpx wi'ix anaty y'ity

Ko yī'i aa iyuk miid'ich ka'anak nax, ney du'un yajk nīgajpx oy tsuj wi'ix anaty y'ity, ti du'un anaty yajk awanip.

Ko yajk y'iiy yajk kajpx yī'i aa iyuk, ats yajk kajpx paty ti du'un anaty yajk ngajpxamb. Du'umbi aa iyuk tyuñ: oypy, tsuj, yonby, konby, ats ka'anak piky.

Ix wi'ixamby yajk kajpx ats yajk kix ja'ay.

- tsuj mitsa'a tyi'ix agoots.
- ayon ja'y tyijk.
- kon Roberto tyani.
- Sansón oypy ñakyäjtypy.
- Pík Juan chajpkoxn.

Tix ix wi'ix yajk iiy yajk kajpx aa iyuk ko du'un tyuñ ya'adi: tsuj, yon, kon, oypy, pik nak ats ka'anak piky yajk tij tijajch. Ixta'a du'umb aa iyuk ats kix ja'a ya mnakyixy.

Kajpx mīcha'ak tijajch ja'y yajk kojpy ma mnax mgajpnīn, ats wī'ix txīmo'oy tu'uk ja'a tu'uk abījk adujnīñ, di'ibi ja'y yajk tumbi mjīinoty mdīgoty.

Ya'adi to'oxtyijk dyajk oyī to'oky, di'ibi y'u'ung y'ina'k pyä'anjajtīp, ko du'un myaaja'adīch. Tīix ta'aky ats du'un dyajk kojy to'ok, jyām, to'o ats tsi'im aay, di'ibi tyo'kypy. Tuk mīdooky wing ja'y. Ya'adi to'oxtyijk kyugajpnīch kaabyojp, ney ayuk ja'y y'it ñaxwiin.

Ya'adi Tuknī'imīidī to'oxtyijk dyajk kojy tujts, di'ibi ayuk ja'y yajk tundīp jyīinoty tyīgoty, ko kyaay tyojx dyajk abajtīdī. Tnā'ay tkojy ka'anak pīky tujts, mījp mujtskp, ats du'un tījk jā'ä myīmija' mīidī meeñ sentabī.

Koy ats jayī xyīī tijajch mja’y yajk kojpy maa mnax mgajpn. Wi’ix dyajk tunbaty. Ney du’un nigajpx ni miča’ak ti jām ja’y yajk kojpy.

Pijktak tijajch ya’adī tujts yajk xiīmo’oy.

Ngajpn xii

Tu'uk ja'a tu'uk nax kajpn tam xyii tmiidajti, ayuk ats amaxan, ney du'un tmiidajti ja'yich ñax kyamdijk ma jyuudi tyundi, dajk it myok kam, kyijk kam ats ney du'un tiim tsa'am.

Yajk mija'ytyijk ats mgudungtijk mabajti ja'a mnax mgajpn tmiidich ja'a nax kamdijk. Ni ja'ytyu'ud ja'a mnax ni naky. Ats pijkta'ak mgajpn xii, ney du'un miidi pin m'it mnaxwiin miidi mnibajty.

Du'un mija'a y'ich wina'andi ko ja' tiyip, ja ijty jyak mid'i ma y'ak amadoy jyak pijktsoy pin ti n'ajty jyak tsojpk kajp kijxp, ak ti n'ajty jam jin jotp tikotp jik tsojpk. Jak amadob ijty ja' mook, xijk jats y'oyi't pyaadi't. Jak amadob ijty jats ja'ay oy paad chinidi't nikajpn nikajp Jats ka' chiptundi't.

Cham, ja' kajpn may ka tja'adyigoodyi ijxtim ja' ja'ay ijty tiyip t'imidoy tpijktsoy pin ti chojktip. Ijxtim yi' kam yuub kamdum. Ko ka' tsojk tyu'un, na'amuk kutung n'amyikyidi jats tkajpxy ati wi'ix y'oyi't pyaadi't jats tyu'uwit jats ja' mook mixy xijk mixy tu pyadi't. Nit tinibitaagidi jats nijkxti ma tu'uk mij ni gojpk jats jam t'amadowdi jats ja' mayajt tunich jats ja' ni tu dyakich.

Tam ma ja' mij ni gojpk jyak mid'i, tam ja' mijkutung ja' a ayuuk dyak naaxy jats ja' ni tu ka tyi goyati'ch, jats ka' ja' kajpn ayo'on tpaadi'ch. Ko ja' kitung a ayuuk dyak najkxiixy, nit cho'onidi jats nijkxniidi wa kyajpn. Waan tya'nij jats ja' ni tu myiñ. Du'un ayuuk ja'ay tu waak t'amadoy ma nigojpk.

Kajpx yuj aa iyuk

Kajpx miidi mjiik migu'uk, yi'i aa iyuk di'ibi yajk ximopy Tu waak, jinmidow wi'ix mija'ytyijk t'amdoy tpitsowdi ja'a myok xyijk ats ney du'un du'un miidi ja'a oypy chi'najy jyigyajtiñ, tu'uk ku jiin tu'uk ku tijk.

Ney du'un y'ixkijxy wi'ix cham mnax mgajpn tun aa kopk aa, it naxwiin, yajk tsinäypy yajk jyigyajtp, t'amdoy ja'a myik myijaa ats kya'yin y'ukyin.

Kix ja'a wi'ix mija'ytyijk y'aa y'iyuk tpijkta'aky ko tmiiy tmigajpx ja'a it naxwiin yajk tsinäypy yajk jigyajtp.

Nigajpx ma mja'y tmigajpx ja'a yajk tsinäypy yajk jigyajtp. Ti it naxwiin txiich ma du'un ja'a mija'ytyijk tsu poj tmigajpxyñ.

It naxwiin juugyiipy

Muy ayuk ja'y tmiidich ja'a it maxwiin juugyiipy, maa du'un tmiido'odi ja'a jin tsijkn, ko du'un t'amdowti myok xyijk, myik myijaa ats oypy tsujp jyigyajtiin.

Tu'uk ja'a tu'uk ojts mija'ytyijk tuk nibijakta'ak ja'a it naxwiin, ma du'un yajk amdowich ja'a tsinay jyigyajtiin miidi yu'ung y'ina'k.

Tjin tsi'igi ja'a it naxwiin, tun kopk.

Ni kajpx ni miicha'ak tijajch ja'a it naxwiin txiich di'ibach juugyiipy, ma ja'y t'amdoy myik myijaa, maa mnax mgajpniin ats ney du'un koy wi'ix y'ijxy.

Ayuk ja'y y'it ñaxwiin

Ayuk ja'y y'it ñaxwiin 19 tmidich jä'ä kyajpn kopk.

Zapotecos

Chinantecos

Veracruz

Zoques

Zapotecos

Istmo

Kajpn xii

1.- Tukyo'om

2.- Tukni'im

3.- Xäämgyi'ixm

4.- Äpch

5.- Añgyibajkm

6.- Pujxkiixm

7.- Kimujkm

8.- Jookyibajkm

9.- Niba'am

10.- Miykyijxm

11.- Ki'kim

12.- Tixkyim

13.- Naboajkm

14.- Kutsigo'om

15.- Kunäjtsm

16.- Muncha'm

17.- Ukiibajkm

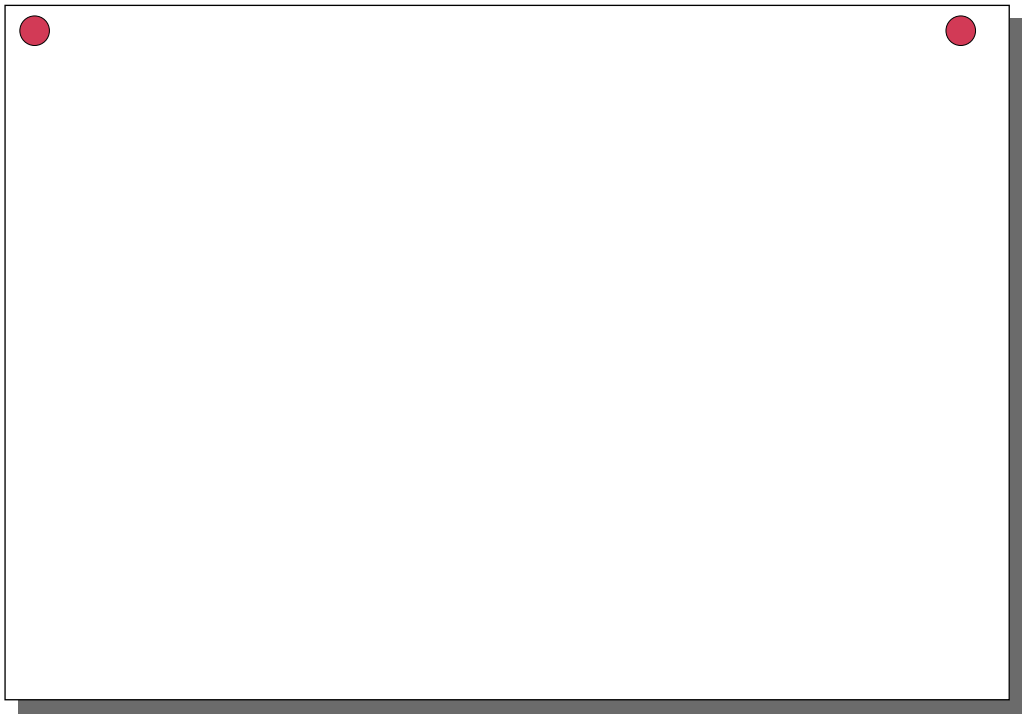
18.- Amajktstu'jam

19.- San Juan Güichicovi

Ni kajpx ni mīcha'ak di'ibī mgajpn mgopkajchp ats ti nax mgajpn txīich.

Yajk tiw mīja'ytyijk maa ojts cho'ondī di'ibī ojts dyajk naxkīda'aktī jīwiin jā'ā mnax mgajpn, ney du'un ti ojts jā'ā ja'y txīijajtī di'ibīch ojts dyajk tsonda'adī jā'ā mgajpn.

Koy wī'ix ojts cho'onda'ak jā'ā mgajpn ats ni kajpx ni mīcha'ak.

Wi'ix yajk nīgajpx tijajch

Ko tijajch yajk nīgajpx ma du'un chajñin, wi'ixjim anach pyijkni du'un aa iyuk yajk mo'oy, ats du'un aa iyuk tyuñ: xim, xii, cham, chaa.

Xim jä'ä mnaky.

Cham jä'ä mjuub.

Xii jä'ä mjä'pn.

Chaa jä'ä mni'ixuy.

Ngajp

Yi'ijts n'iipy ijts jä' ngajp
jä' naxwi'in ma ngä xji'ky
Tu'uk ni'mgajp jänch jotkujk
ko kyom yu'uy ma ijts nge'exy.

Jänch miik jänch iyo'on
jä' kamdung
miit ijts jä' nja'ay,
miit ijts jä' ngajp.

Ma ijts jä' ndeety ndaag
ma ijts jä' nmigu'uk jits xem yam,
ma ijts jä' ndeety ndaag
ma ijts jä' nmigu'uk jits tsinädyaaik.

Ejtp ijts niidyiby kyä'
juun y'eyi't pyaadi't
ya'at jot mäy, ya'at jujkyajti'm
ma jänch o'oktiy, jänch o'oktets
ja'ay y'iyon tpaaty t'ijxy.

Daniel Martínez Pérez.

So jīn fījk ijty fīyīp jīts so xyam

Ejxtīm jīn fījk ijty fīyīp jīts ejxtīm xyamī'n, fī kija' tyikajtsnij. Jä' fīyīp mäy jyīīp jīn fījk ijty ma ja'ay chinidä', ejxtīm jä' tsa ang. Jä' tsa ang, jä'ay ijty tījk nīduktä' jīts tījk wa'andä' tsinäätyaajk. Jīts nīdī'in ijty fījk atä' jä' kipytyījk: kipy ak fījk nīkī' wamb, pu'uy fījk pa'ademby jīts pu'uy nīdī'in fījk a. Jīts nīdī'in ijty fījk atä' ujts ay dyījk, tsen ay dyījk, pi'inch ay dyījk, tsa'am ay dyījk, tsimy ay dyījk, miy dyījk.

Ya'ad xyam, jä' tumb pech tyijk, paxtijk, muuch tyijk, tsä'x tijk, tes tijk, pujx ak tijk, cartón tijk, näy dyijk, miy dyijk, tsabech tyijk, kijaaxy tyijk, kipy tyijk.

Yi' jiiin tijk, kä't tu'uk nax jyik miid'äty.

Dii'in yi' jiiin tijk jyik miid'äty soyim et jyik miid'äty. Jits ma et xiixy, jä muuch tyijk, tsadijk jyik miid'äty.

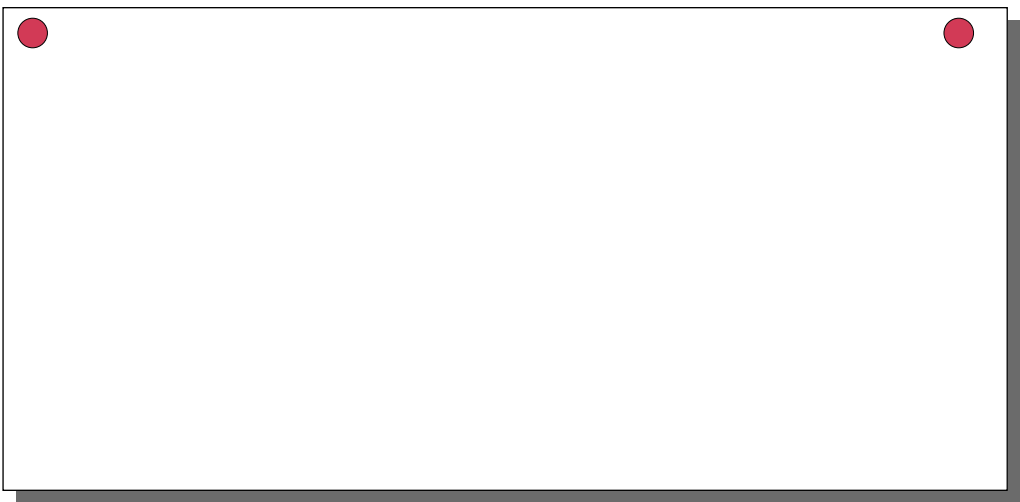

Ni kajpx aa iyuk

Kajpx yuj ka'anak ok yi'i aa iyuk di'ibi dyajk ximo'oy jiiin tijk, iimuk kajpxmuk miid yi'i mjiik migu'uk di'ibi miidi m'ixpijktip ats ijxyijxti wi'ix ja'a jiiin tijk kyojyich ma mnax mgajpn.

- Kajpx miicha'ak wi'ix cham ja'y tkojy yi'i jyiin tyijk, ats tijajch yajk tumb.
- Ko du'un ity ja'y tkojy jyiin tyijk, tijajch yajk tumb, ats pin du'un kyojtip.
- Wi'ix cham x'ix jiiin tijk kyojy.
- Ijx kyijx mjiin ndijk miid mjiik migu'uk jy'a'a. Ats kajpx miicha'akti pin ojts tkojy.

Koy wi'ix y'ijxich mjiin mdiik, ney du'un ni kajpx ni miicha'ak pin ojts tkojy.

Aa iyuk tsip

Ko ngajpx nmichakmich miidi mi ayuk ja'yindi yajk jinmidoob yi'i aa iyuk, ats ko du'un init yajk kix ja'ay ma nakyin ja'a du'un init chipta'aky. Du'un mayit ja'a aa iyuk oy chipta'aky. Ja'a ko naag tu'uky yajk kajpx janch timwa'an du'un tyigach pach tsip oy yajk ja'ay. Ko du'un ngajpxmich kimaky ats du'un ojts chipta'aky, pach du'un oy tsuj ngajpxmich ja'a n'aa n'iyuk, ats yajk jinmidowity tu'uk ja'a jinma'an ti du'un inach yajk kajpxp.

Ix ya'adi aa iyuk di'ibi tsiptakp, ats di'ibi ni myibajtip ko yajk ja'ay ats ko yajk iiy yajk kajpx.

Kaan	paan	jok
ka'a	pa'an	jook
kijxm	poj	ju'u
ki'ixm	po'	juy
kon	pu'	Jäm
ko'on		Jaam

Ixta'a du'umb aa iyuk ka'anak piky, ats kix ja'a yaa mnakyixy, ney du'un init kajpx micha'ak miidi mjiiky migu'uk.

Ko aa iyuk yajk inu'kxy

May cham aa iyuk di'ibi y'ijx y'aats tmiidich maa amaxan iyukn. Pach du'un yajk ximo'oy ko yajk piky inu'kxy, ja'a ko kyaj ti dumby maa ja'a n'iyukndi. N'ok pijktakmich yi'i ja'y xyii ak amaxan myin kyaj ti yajk miidich ta'an iitsindi iyuk.

Ix kow ya'adi aa iyuk, ko du'un y'ijx y'aats tmiidich maa amaxan iyukn.

Roberto
Félix
Liliana
Susana

piko
Karretilla
kaballo
burro

mesa
silla
cubeta
Jacha

May it yi'i aa iyuk inujkx yajk miidich ja'a n'a'jindi n'iyukjindi. Ja'a ya mnakixy di'ibich kyaj iitsindi iyukjandip ko inujkx yajk piky maa amaxan iyukn.

Ko inujkx meen̄ yajk amdoy

Ko ja'y meen̄ xidi'iin̄ amdoy inujk jyik myigu'uk ats du'un t'amdoy tu'uk naky di'ibi ja'y amaxan tyijpy Recibo, ma du'un yajk ja'ayin̄ jinu'un ja'a meen̄ xidi'iin̄ yajk mo'oy, ats ti kyijxm ko yajk mo'oy.

Ix wi'ix ja'a Recibo y'ixich, ats so yajk tuk jayi.

• ya xyii yajk kix ja'ay pin̄ meen̄ jyajkypy

• ya yajk pijkta'aky jinun meen̄ yajk axaj

FECHA	\$
RECIBÍ DE	
LA CANTIDAD DE	
POR CONCEPTO DE	RECIBÍ _____ FIRMA

• ya yajk pijkta'aky jinun dyajky

• ya yajk pijkta'aky ti ko dyajky

• ya inii xii yajk pijkta'aky pin̄ meen̄ yajk moypy.

Ix tun wi'ix ja'y t'iyuñ ja'a recibo, ats kajpx micha'ak wi'ix kyojy.

FECHA	\$
RECIBÍ DE	
LA CANTIDAD DE	
POR CONCEPTO DE	RECIBÍ _____ FIRMA

Wi'ix yajk ja'ay tu'uk ficha

Yi'i ficha yajk xiimoopy, ko tu'uk jä'ä naky libri yajk kix ja'ay ni xii ats du'un yajk ixpadich tsojk ma du'un jam may naky ni'i pajchn.

Ya'adi ficha dyajk tundi xpijkiptijkiich ko du'un t'ixta'adi jä'ä naky libri di'ibi y'ixpijkandiip.

Yi'i ficha tmiidich ti ni kajpxpy ni michaky ja'ä jä'ä naky libri ats du'un yajk ja'ay:

- 1.- Ja'y xyii pin jyaypy. (Tuk tsonda'ak tyeety xyi ni kon).
- 2.- Xyii jä'ä naky Libri. (Pa'at woox.)
- 3.- Pin yajk pitsijpy.
- 4.- Mi naag pyitsinm ja'ä naky.
- 5.- Ma du'un ojts kyojy jä'ä naky.

Ix wi'ix yajk ja'ay ko yajk ichujñ jä'ä ficha.

Ja'a tu'uk recibo wi'ix yajk tuñ, tä'ãñ tix ixyin ma jä'a mnakyiñ, ats ma ney du'un jä'a xpijkiñ myajk mo'oy.

FECHA	\$
RECIBÍ DE	
LA CANTIDAD DE	
POR CONCEPTO DE	RECIBÍ
	FIRMA

Ja'a figiig ficha naky libri nija'a.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

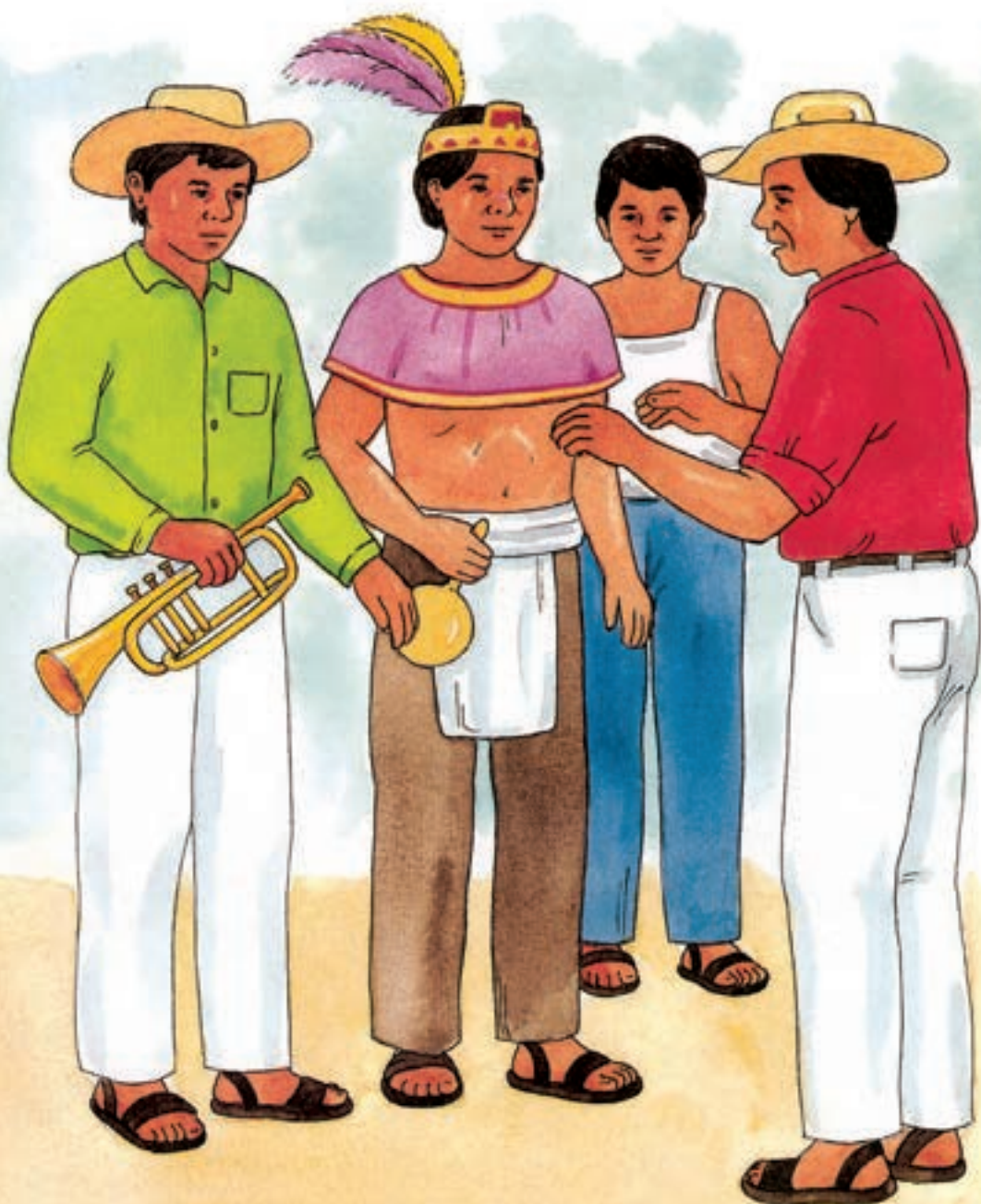

Ko xī tpaaty ey mya kajpīn, na'amuk ja'ay ey paat nījyoyä', ja'gijxp ko xī tpaaty ma kyajpī'n.

Ko xī jyik ejxkukä', kajp tīnībī taaj kyip mīd kyidung so tseky jīts xī ey nāxt. Jä kajp ma xī nī kītung tmīdīdä', jīts jä' tnīgojpk' ajtp so jä' xī jik ejxkukä'. Jä' xī nīikutung, kajp jä' tikajpxpājtp jīmijt jīmijt.

Jä nī dī'in kajpīt ma kă'ät xī nī kītung jun jotp tikajpxpätä'. Pīn jä' xī nī kītung t'ijxtääpy. Kīdung jä' xīnikītung t'ijxtääpy jīts jä' paat ajtīp jä' pijxykyaat mīd mīj nīmij.

Yī' xī nī kītung xyī kă'ät tyuknaaxä', kaj nījä' yī; mīde'eb mäy kyajp jyik tundīp yī' jyik tundīp KAP TAAJN.

Yí' kaptajñ yí' xí t'ejxkukyíp ko xí tpaaty kajp kīj. Yí' kítung mīd ñī kyāj xya' pīn jāty jīk watsojamb ejxtim xuuxpī'n, ejtspīn, kiyajtpī'n.

Yam jā' xí jyik tīnībī taakā' so ñaxt kajpkijxp. Jīts yam ñīdī'in jyik ejxkukā' jāñ jī'n jotp figotp mīd jā' moojk, jā' xījk, jā' texy jā tas. Mīde'eb jāty tunam ko jā' kääpyā', po'okxpā'.

Ko xí tpatñij, tī n'ajty jyik ejxkukyīgijñij, jā'äy n'ajt jā' xīajtp jyit iwejnij.

Ni'i iiw ni'i kajpx aa iyuk

Ko du'un tix kajpxtayñ "ko xi jyik Ejxkuä", kajpx mïcha'ak mïidï mjïik mïgu'uk, ijx kijpx wi'ix mja'y t'ixkujki jä'ä kajpn xii ko myiñ ko jingoñ.
Ku itsow yi'i aa iyuk:

¿Ti du'un tyijpy Ejxkukä' pin ya'adi y'aa y'iyuk? _____

¿Ko myiñ ko jingoñ jä'ä kajpn xi wi'ix mja'y ñi ijxkujkijti?

Koy ats ni kajpx ni mïcha'ak tijajch äjtstip ko mxii ñaxy ma mgajpn.

Ko tijajch yajk nigajpxy

Ko tijajch yajk nigajpx ko du'un ti miñ kida'ak, jabom, jixtijk, tu'uk ok jamijti, ats jä'ä aa iyuk ya'adi du'umb tyuñ.

- Jabom jä'ä kajpx mi'cha'aky dyajk ijtä'än kudung.
- Tu minamb kida'agamb jabom jixtijk.
- Jixtijk tyunäjñ maajy tigam.
- Jixtijk ñaxä'än tsooy.
- Miimb jingoomb jä'ä kajpn xii.
- Jä'ä tu'uk po'o jyt'añ apxi.
- Jä'ä tu'uk jimijti ijts jidungjat'añ ngajpnotm.
- Jä'ä tu'uk po'o nmok nxijk ntsi'ka'añ.
- Jä'ä jimijti nxidun'añ ngajnotm.
- Tigim nijkxa'añ Niwiinm.

Kajpx yuj du'umb aa iyuk ats kajpx mi'cha'ak miidi mijik migu'uk, wi'ix m'aa m'iyuk tyuñ ko du'un tijajch yajk nigajpxa'añ. Ney du'un ja'a may ñaxy du'umb aa iyuk.

Ayuk ja'y tyañ y'it ñaxwiñ

Yí'í ayuk ja'yíndí já'ä iits y'it ñaxwiin nduk tsinäy nduk jigyajtíndip já'ä Niwinmídi y'it ñaxwiin. Ma du'un já'ä mij ku'tujkp y'ity dí'ibi tu'kí'iy y'ijx nax kajpn, ats ney du'un ma já'ä tpa'twajk já'ä Ayuk ja'y ñax kajpn ni amuk.

AYUUK

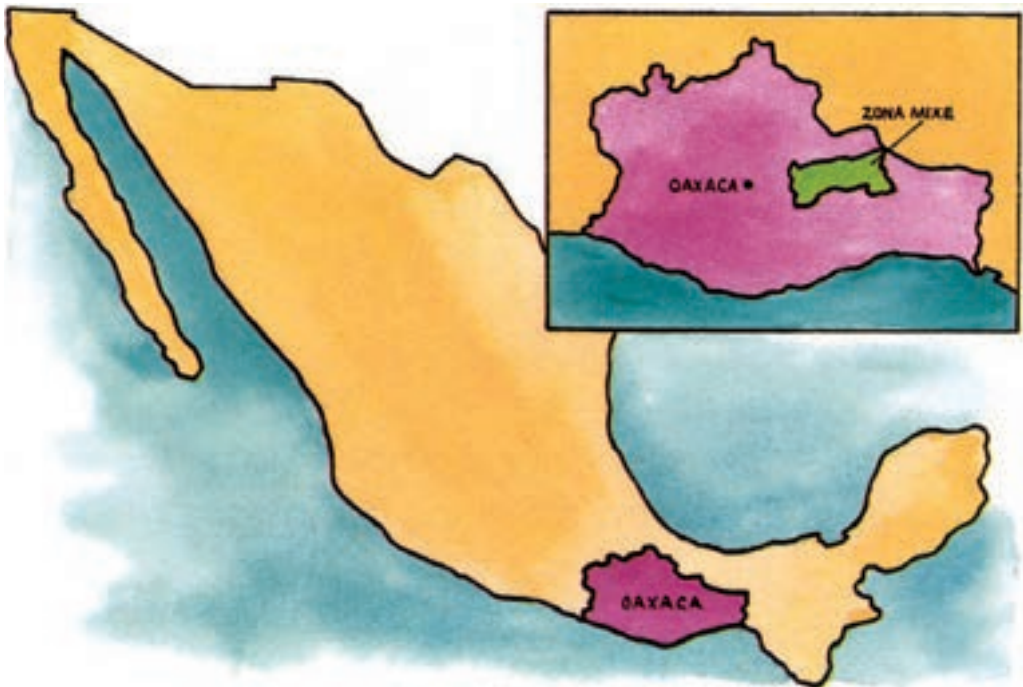
Ja'y ñax

Wajkwim

ñax

Niwinm

ñax

Kajpx miča'ak miidí mjiik migu'uk, ats yajk tiw ma kyäj xkin miidoyiñ ya'adi it naxwiin ma jigyajtiñ tyu'u'yo'oy.

Ayuk ja'y ñi ja'yich

Ma ayuk ja'y y'it ñaxwiin tmiidich may it ñi ja'y di'ibich tu'uky myiidajtip aa iyuk, oy du'un figajch y'ixjati ja'a wyit ñä'am, ney du'un tu'uk ja'a jyot jyinma'añ tmiidajti, miidi chinäy jyigyajtiñ. Ko miidi ngajpx nmichakmich yajk jinmiido'ob ja'a aa iyuk oy du'un wä'añ tyigajch.

Ya'adi tukni'imii di to'ox tyijk ja'y, tsuj ja'a wyit nä'am y'ixich, kim dyajk oy dyajk kojy.

Y'i tukni'imii di ja'y ñax kyajpn tyañ jingon miidi ja'a tuk'yo'omiidi ja'y, tmi tsiwajnajti, xämgiixmiidi ja'y kimujkmiidi ja'y, pujkijxmiidi ja'y ats joogyibajkmiidi ja'y. Ya'ad nax kajpmich ak iyuk du'un iwdi kyajpxti.

Ya'adi Epch kyijx miidi ma tyañ, ni kajpx ni micha'ak.

Kajpx mīcha'ak yī'i poesía

Yī'i poesía yajk tij. Ko du'un tyu'u'go'oy jā'ä tsujpy aa iyuk, ma du'un yajk mīgajpxiñ jā'ä kong inäa, it naxwiin, tun kopk, yajk tsinäjpy yajk jīgajtp, ok ney du'un yajk mīgajk to'oxyijk mīidī oypy tsuj aa iyuk, ok yajk ni mīcha'aky jā'ä ja'y; mīja'y, teety taag, di'ibī ti oy tsuj dyajk tandī jīgajtiñ, ni'i kuwandu'uch jā'ä nax kajpn tku oog, du'un jā'ä aa iyuk yajk tuk pajaymājch, yī'i du'umb oypy ajtp aa iyuk ats amaxan yajk tij Poesía.

Ya'adi Poesía ja'y tkajpx anityujk ok a nīmay. Ix ya'adi tu'uk wi'ix yajk pijkta'ak ijpgajtiñ:

Ayuk ja'y kyajpnich

Imuk yajk kajpx: Maa jā'ä tun kopk chīmamin jām Kyixī'ik.

Tu'uk mixy: Maa jā'ä tyañin l'px yukm, ko du'un i'px tmīidich tun kopk pach yajk xīmo'oy i'px yukm ats ma jā'ä chijni kong inäa di'ibī ayuk ja'y y'ixijchpy.

anī mājtsk tkajpx: Ap kopk di'ibī pyijki'kpy ap aa ap iyuk, ats di'ibī myīidip ni kajpx ni mīcha'aky jā'k itp.

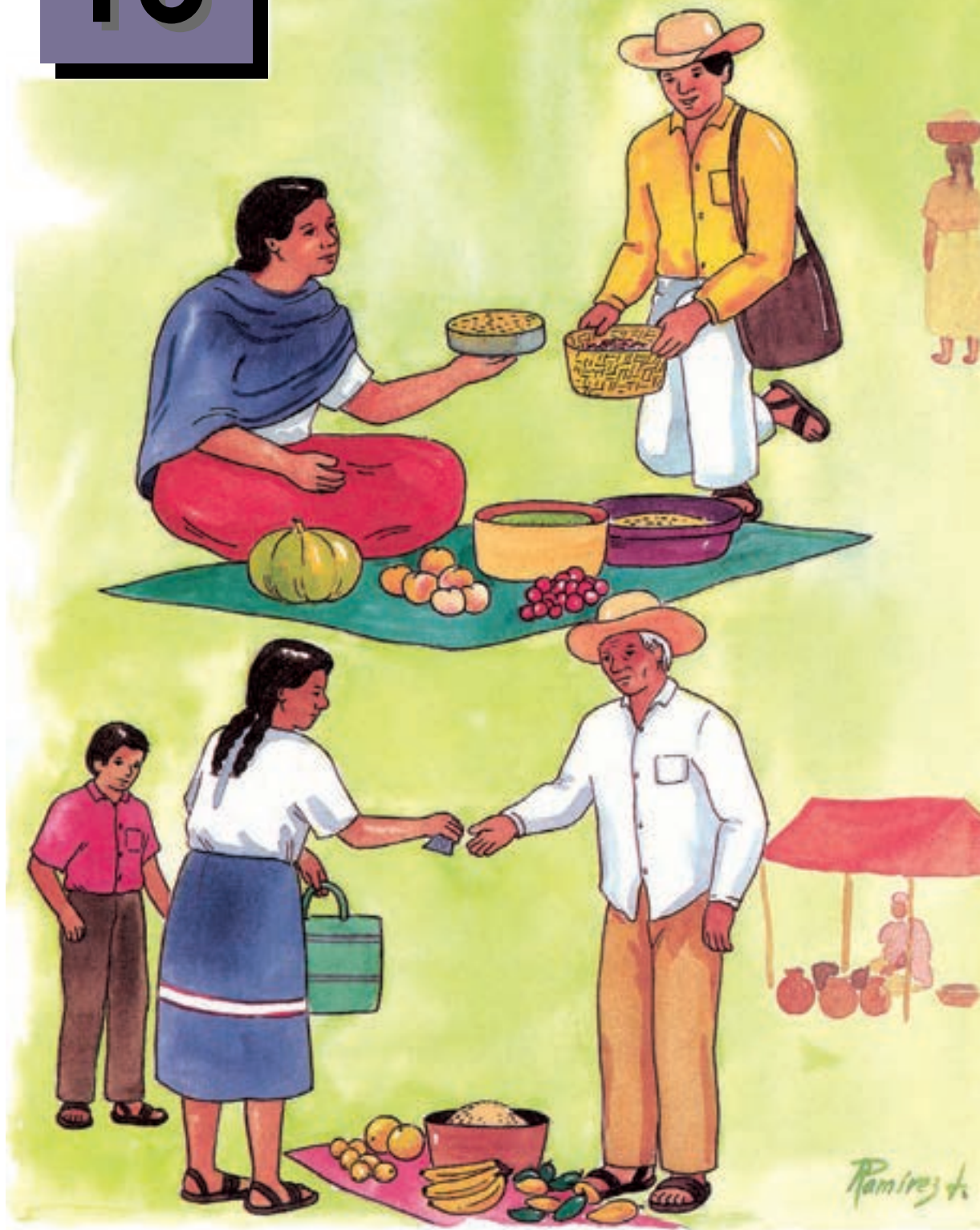
anī majtsk: jotkuj, jotmik mja'y ni jawi, ko tuk tsī'inij tuk ity jā'ä m'it m'naxwiin, mījatypy tun kopk.

Imuk yajk kajpx: Ayuk ja'y ñax kyajpn y'it ñaxwiin ma jabom bom xīi po'o dyajk nāax, tyundī pyikti mīidī y'u'ung y'ina'k, aguj jotkuj iīwti ya'axti.

- Tu'uk kí'ixy: Ma may nax kajpn tpa tundi wí'ix ojts y'ap tyeety dyajk tandi já'ä y'ijxiñ, ko du'un tjin tsi'igidich jyik myigu'uk.
- Ani mäjtsk: Ma ney du'un Jabom bom ñäaxy já'ä nii tuu, poj ats yoots, kyajk jigyajtiñ ats já'ä mijajtiñ tmo'oy tu'uk ja'a tu'uk ayuk ja'y.
- Tu'uk mixy: Cham myin kyida'aky tu'uk jigyajtiñ maa miikp majp kyajky já'ä ku'utujkiñ.
- Amuk kí'ixy: Ayuk ja'y du'un y'aa y'iyuk yajk paa tunip wi'ix ojts myija'ytyijk ñajts iiw ñajts kajpxj.
- Amuk mixy: Ayuk kajpn kyäj miik xjawich oy m'u'ung m'ina'k pyu o'ok pyu tigoyich, jotmik mjot mjinma'añ pijkta'ak.
- Ani mäjtsk: Kiwa'an m'it mnaxwiin, kyäj mgidawich oy o'oktiy mja jajch mja kipety, miik mjot mjinma'añ pijkta'ak.
- Tu'uk mixy: Ayuk ja'y kyajpn yajk wajkuk já'ä mjiin mdiik, moo iixiñ oypy m'u'ung m'ina'k di'ibi tyuk tso'ok tyuk jigyatip.
- Imuk kajpxti: Ayuk ja'y kyäj xku'u pikch ko o'oktij pindun'ich, awajk muk miidi mjiik migu'uk ats tu'uky tuk mujkti já'ä amay jotmay, ats kyäj pin mgi'imayidich.

Cándido Santibáñez
Joogyibajkm.

So pita'aky jyik tooky jyik yäky jits so jyik fikibiky

Nim miija'adyijk ya'an ko jä' tiyip kä'ät pita'aky ijty ak jiy ak tooky ñäxy. Ejxtin jä' pita'akyin mide'eb naxjoojty kajp joojty ejtp, kä'ät ijty tooky yaky ñäxy, jä'äy y'ijt jyik fikibiky mid jä' pita'aky mide'eb jik mid ajtp kamjotp.

Jä' kajpit ma et xiixy, ejtp jä' tsimiñ, ka tse', tsibajkx, pajkwaj, jä' moojk jä' xijk, Jits fikibiktä' mid jä' ja'ayit ma et ñi jyo'okx ak ma et jo'okx, ejxtim pa'ak, miñ xijk, miñ che', tsa'am, moojk, xijk, niy.

Mide'eb ijty jigäm jyiidyip, jä' wet, jä' piity, jä' kaan, ak jä' xijk, jä' pa'ak ko jä' kam kyi ey kyi padä'.

Ya'at ijxyam ti tyikajtsnij, kä'ät pin jä' pita'aky t'ik fikibiijknij ejx tim jä' tiyip jits ñi kä'ät te y'ik ejtnij ejxtim ijty tiyip y'ity.

Ijxam, ak jiiy ak tooky ñäxy yi' pita'aky jits jigam yi' jyik to'oknij ejxtim yi' kibe, niy, tsa'am, kutypy, tsibajkx. Jits jiiy ñidi'in jyik paaty jä' moojk, xijk, pa'ak, kaan, wet xox, niy, jaam. Jits ak jiiy ñidi'in jyik paaty mide'eb jäty tumb ko jiiñ tijk y'eyä'. Jits kujk ñidi'in kyidigeenij jä' kejpx'iin mide'eb ijty tiyip tumb, ejxtim: tsem, ijrmuun, tu'uk käch, tu'uk jineek, tu'uk tsa'aty, tu'uk xajk, tu'uk mo'oñ.

Ni'i iiw ni'i kajpx aa iyuk

Kajpx miicha'aky miidi mjiik migu'uk ya'adi aa iyuk yajk xiimo'oy "so tooky yaky jyik tiniibitaaki", ney du'un yajk tiw aa iyuk yi'i myajk xpijpk ma xka'a jinmidoy, ats du'un x'ijxyijpxich wi'ix mnaxjotm mgajpnotm ja'a yuj tooky jya'aty, ats pin najty tooktip.

Ku iitsow tu'uk aa majtsk aa ya'adi aa iyuk.

¿Wi'ix tix xjin miidoy ya'adi kajpx miicha'ak di'ibi yijajchp "so tooky yaky jyik tiniibitaaki"? _____

¿Pinach to'kip ma mnax mgajpn, ats wi'ix dyajk jajch ja'a jay tooky, ma du'un dyajk tso'on? _____

¿Jinda tyuñi maajy ma mgajpn, ats tijajch ja'y tyo'kypy? _____

• Ni kajpx ni miicha'ak ko ja'y ity tijajch tuk jingapiky jyuy tyooky. _____

Ko tyuñ jä'ä aa iyuk wään, may

Jaymäts ko aa iyuk yajk kajpx, ats du'un yajk nigajpx tijajch, ats wi'ix anach y'ixich y'i du'un tumb aa iyuk ya'ad: wään, may.

Ix ya'ad aa iyuk ko du'un nyajk tunmich ya'adidumb ayuk wään, may.

May it xiwaan myok pajk tyijk jindum.
Sil may ñäxy chik mixung.
May pyiky ayuk ja'y wyit ñä'ämy.
Wään myok kyijk Mateo kyamjotm.
Sansón wään it y'ixpikyity.
Wään näxy ja'y kyu naxich.

Du'un ya'adi aa iyuk tyuñ, ixta'a du'umbi ayuk ma du'un xyajk tunich wään, may ats kix ja'a ya mnakyijx.

May

Wään

Ko nyajk nidijmich tu'uk amay jotmay

Ko du'un tu'uk nbanijawjanmich amay jotmay di'ibi anak yajk nijawn, ja'a du'un tsojqp ats ja'a n'ixtajmich ti amay jotmay yajk nijawjamb, ya'adi du'un ni'i tu'u yajk pajixjamb.

1. Miidi mjiik migu'uk iimuk kajpx tu'uk amay jotmay di'ibi kyaj oy xnijaw, ats du'un xyajk ni tijwidich.
2. Ixta'adi pin mibaadi xyajk tiwdi ja'a aa iyuk ats ney pin du'un nijaw, ats du'un xyajk ni tijwidich.
3. Ixkujkidi tu'uk mnaky ats tu'uk mlapis di'ibi du'un myajk tundip, ko xkix ja'adity ja'a aa iyuk.
4. Miidi mjiik migu'uk yajk koj aa iyuk jidibich du'un myajk tijwandip ja'a ja'y ko y'aa y'iyuk xpijkidich.
5. Mnakyxy kix ja'adij ja'a m'aa m'iyuk di'ibich du'un ja'y myajk tiwandip.

Du'un tu'uk aay mnaky ixkujki; ma du'un aa iyuk xkix ja'aty.

Yajk kojti jä'ä aa iyuk, di'ibich du'un ja'y myajktiwandip. Kajpx mïcha'ak miidi mjiik mïgu'uk di'ib amay jotmay myajk nbanijawandip. Ats kix ja'a mnakyixy.

Pijhta'ak di'ib jajch aa iyuk myajktiwandip, kajpx muk miidi mjiik mïgu'uk.

1.- ¿	?
2.- ¿	?
3.- ¿	?
4.- ¿	?
5.- ¿	?
6.- ¿	?
7.- ¿	?

Tix ix wi'ix yajk ja'y t'ityuñ ja'a aa iyuk ko du'un ti tpanajawa'añ jä'ä y'ijx y'aats tu'uk aa iyuk, amay jotmay, iiy kajpxy, tsinäy jigyajtiñ oy tyim di'ib amay jotmay.

Kajpx mïcha'ak miidi mjiik mïgu'uk, wi'ix ya'ad tjinmidoy xpijkiñ tyu'u'yo'oy, ko du'un yajk panijawija'añ tu'uk kajpx mïcha'aky, amay jotmay.

Wajkwiinm y'it ñaxwiin

Y'i'i wajkwiinm y'it naxwiin, may it nax kajpn tmiidich di'ibich tigajch y'aa y'iyuk myiidajtip, ney du'un tigajch chinäy jyigyajtin dyajk naxti ma du'un ñax kyajpn. Majk mokx tu'uk tigajch jä'ä aa iyuk tmiida'ti di'ibi yajk tijpy amaxanich: Mixe, Zoque, Triqui, Chatina, Chinanteca, Mazateco, Zapoteco, Huave, Mixteco, Popoloca, Ixcateca, Amuzgo, Cuicateco, Chontal, Nahuatl ats Chocho.

Pijkta'ak xyii ma chän jä'ä ayuk y'it naxwiin, ney du'un ni kajpx ni miicha'ak pin miidi ni pyajty ma nax dyajk tuñin, ats tijajch ja'y iyuk txiich.

Ko ja'y jyu'j tyoogy

Ko ja'y jyu'j tyoogy dyajk tuñ meen xidi'iin ko tjuy tkibety di'ibich figoyajtip jyiinoty tyigojty. Ney du'un ko na'ak kyaj ti myeen, tpabijky ja'a pyijka'aky ats du'un tuk jingubijky di'ibi figoyajtip, du'un ja'a tpi'ky tpaaty kya'yiin y'ukñ.

Ko meen xidi'iin tmidich ka'anak nax, ka'anak pi'ky txiimo'oy; wi'ixim tu'uk ja'a tu'uk nax kajpn myija'y tyijk ojts txiimo'oy.

Du'un ja'y tximo'oy meen xidi'iin, na'ak ayuk kajpn.

Mäjk sentabi

wixtyukx myajk
sentabi

i'px sentabi Taxjinga'ab

Tu'uk pesi

Yajk ni tiw wi'ix ja'y tximo'oyy ya'adi meen ko t'amchoomuky, ko du'un ojts mi'ja'yijk dyajk xibety.

- Mäjtsk wiin.
- I'px migoxk sentabi.

Nīdī'in yī' ujts jī yujk nī myikyidä' ejxtīm ja'ay nīmyikyidä' ko te tīnībī taakidä'. Jīts nīdī'in kyajpxtä' myīdyā'aktä'.

Jīdī'in ya'at mīdyā'aky cho'onda'aky ko mīj ux yī' ujts jīlyujk nīmyikyidä' ma tu'uk mīj jey etkujk, jām mīj yuk jotp. Jä' ka, kuyxyībījy, tsa'añ, waajx, key, tipxy, tsek, paajts, jīxyu'u, weejts, nuun, po, nīts, īdsīm, ku'ujy, tsäy, äkxy.

Ka, jä' inä'āmb, jä' waamujkp ko mīdyā'ak tīnībī taagidä', jīts y'ana'añ:

Ka.- meds mīgu'uk tījkīt, tī xyam mendä', mja'atä', ak nīgajpxtä' so mjatä' mgībätä' ko mnäxy ko mādī kīdä' jīts ko jä' mji'ikxy x'ijxta'adyä'. Tī jä muum so mjatä' mgībätä, tī ja'ay m'ojyidä' mjiik ookyidä', ak tī muum kī'im mtundīgedyä'.

Tsa'añ.- kā'ät ijts ja'ay ma so xtiñ jīts kā'ät ijts ma n'ik jīda'am nīj.

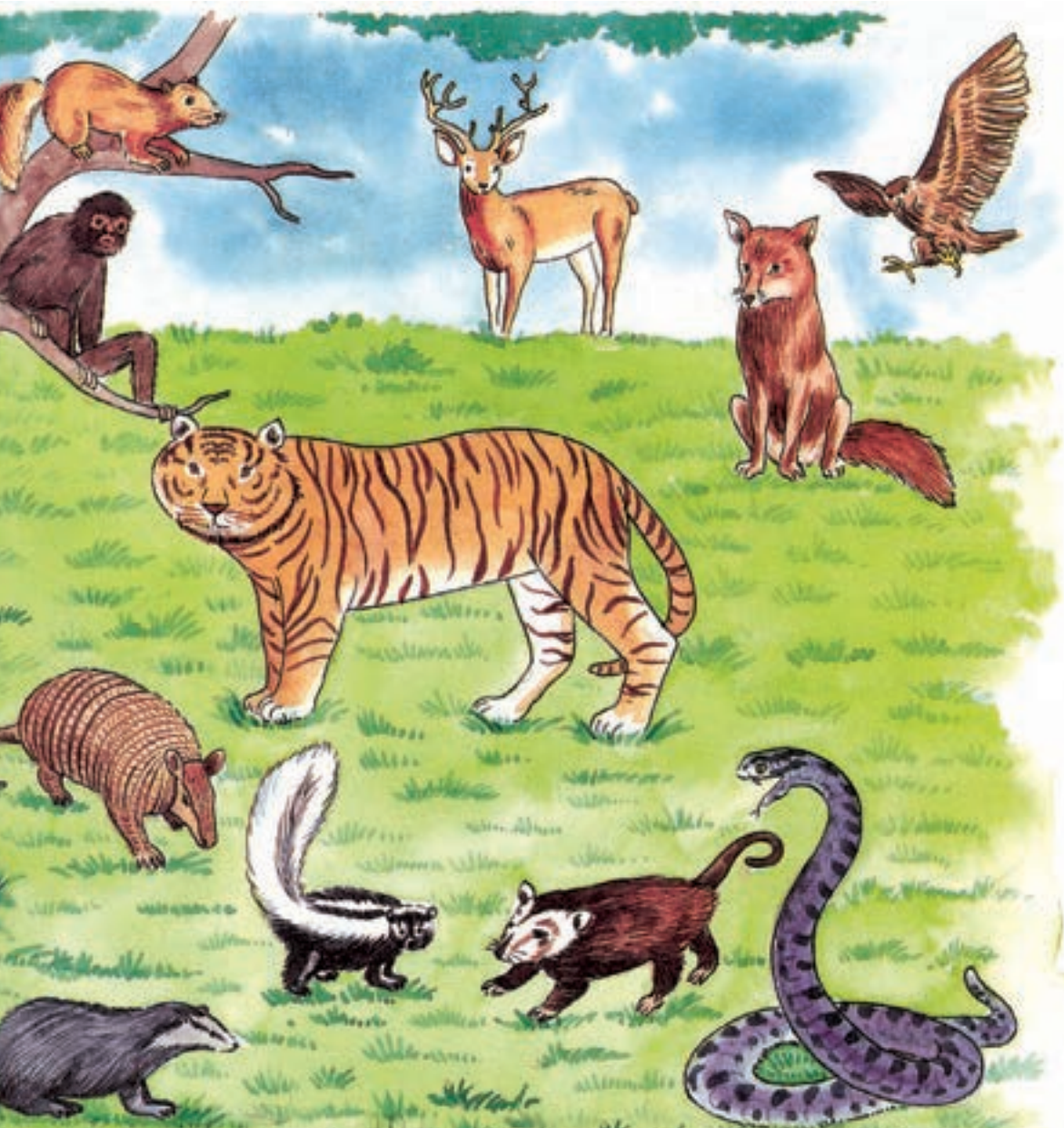
ka.- Mejts waajx, so mjäty mgībety.

Waajx.- kā'ät ijts ja'ay uy xme'ekxy, jä' giixp ko ijts tyutk ejtp ndīm myīgäājkidä'. Ko ijts xjabīdsondä', ä'äy njīm iīndä' jīts kā'ät ma xpaatä'.

Key.- Kā'ät ijts ja'ay so xtiñ, ey jä' mok ay nja jī'ikxy, jagijxp ko ijts jä' mbu'uty jām njīk tāñ.

Ko jā' y'a y'iyuujk na'amuk t'ik jik najkixtā', ñet jā ka y'idsojimbity jits y'ina'añ:

ka.- Ey di'in ko kā'at pin ma tyundigej, y'di'in tsojkip, net y' ja'ay kā'at ñidi'in so xtu'unidit.

Pin jān j'ikxy y'ijs imadya'aky, jān muun tejäty jyik ijs mige'eky jits jān ñidi'in tejäty jyik meemyij.

ka.- ti ya'at kajpxy midya'aky tyu'uda'aky, ja jidigojk nimityki'n di't ma kajpx a tpaaty.

Kajpx yuj yí'i aa iyuk

- Kajpx ka'anak ok yí'i aa iyuk di'ibi yajk ximoopy " Ujts jiyujk kajpxp miidyaktip " ney du'un kajpx miicha'aky miidi mjiik migu'uk wi'ix xjin midowti ya'adi aa iyuk, ko ney du'un ujts jiyujkich t'iimuk tkajpxmukt y'amay jyotmay tu'uk ja'a tu'uk.
- Yajk tiw yí'i myajk ixpijckp, di'ibich kyaj aa iyuk xjin midoy, ats ney du'un wa'an tu'uk tkajpx tmicha'aky aa iyuk ma du'un jiyujktijkich kyajpxt myicha'akt.
- Kajpx miicha'ak tu'uk ni'i ap'aa ni ap' iyuk yí'i jiyujktijkich, ok yajk ni tiw miidi ndeety mdaag, ok miiti m'apteety m'aptaag ats miija'ytyijk di'ibich jyajtíp niijajtyip ap miicha'aky.

Ku itsow ya'adi tu'uk aa majtsk aa, aa iyuk, ats yajk ijxich ko ti xjin midoy ya'adi ap'ayuk ko yajk ni miicha'aky ujts jiyujk.

¿Pin ojts kajpx miicha'ak dyajk tso'onda'aky, ats pin du'un ojts twaamuky migu'uktijk? _____

¿Wi'ix ojts ka tja'animi njiiik migu'uk? _____

¿Wi'ix ojts tsa'an y'iyy kyajpx? _____

¿So ojts waajx y'iyy kyajpx? _____

¿So ojts koy y'iyy kyajpx? _____

Ni kajpx ni mīcha'ak ya'adī yajk koj tu'uk apmīcha'ak
wī'ix jām yī'ī kī'ixy tni kajpx tni mīcha'aky yī'ī jīyujk, so
ojts jyajty kyībājty, ats wī'ix ojts ni īīw ni kajpxījti.

Aa iyuk ka'anak nax tyuñ

.Ko tu'ukp aa iyuk ka'anak nax tyuñ, ko yajk y'iiy yajk kajpx, mijmij tyigajch ko ti yajk kajpx paaty ats jina'a tyun jyajch kyibeche.

Ix ya'adi aa iyuk wi'ix tyigajch.

- yo'oy:

Täm cham yo'oyñ m'u'ung maajy.
Jabom yoopy nijkxa'añ Joogyibajkm.
Yoopyich ni nijkx ngam nduu.
Yo'oyadip xpijkip u'ung ina'k.
Kyäj myik tyuñ simuun.

- po'kxiñ:

Jabom bom ijts nbo'kxy.
Karlos kyäj ñi yajk po'kxy.
Ja'a jimijt nbo'kxmich.
Po'kxambich ko tung kyixich.
Po'kxandip yi'i mija'ytyijk.

Tix ix wi'ix jä'ä aa iyuk chīgajty ko du'un yajk kajpxy, ka'anak nax du'umb aa iyuk, Ko du'un yajk iiy yajk kajpx ats jä'ä iyuk chīgajty pach y'oyich ndunmich ats ni kajpxmich ko yi'i a'andi iyuk'indi ney du'un kya'pxich tä'än amaxan ayukn.

Yajk tīgajts ya'adi aa iyuk wi'ix mja'y t'iyy tkajpx ats so amby dyajk tuñ.

Kaay:

Pijkmuk:

Ja'a:

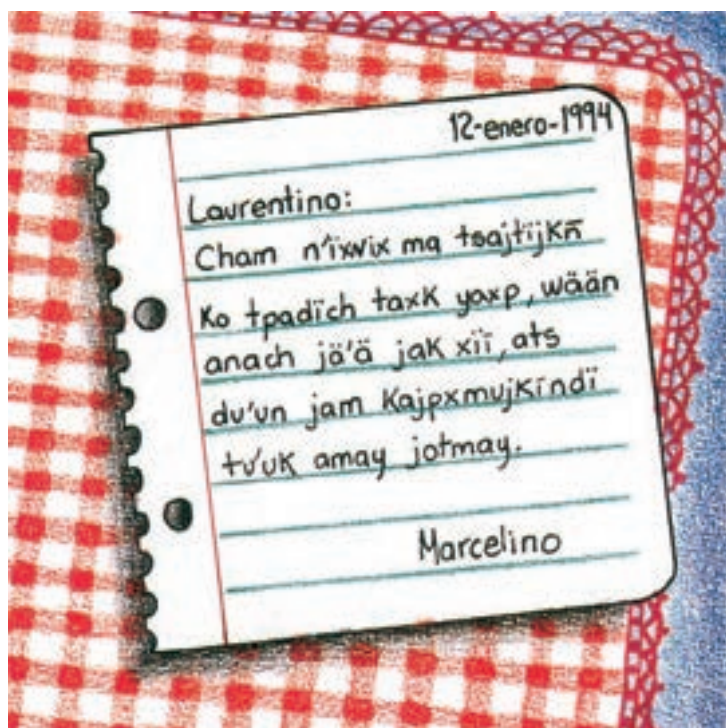

Ko yajk kyäjäx aa iyuk

Jaymäts wi'ix yajk ja'ay aa iyuk ko du'un pin yajk tuknigäjäx, ko du'un jingon jä'ä jiiik miġu'uk ats du'un yajk kyäjäxa'añ tu'uk naky ma pyäty tu'uk aa mäjtšk aa iyuk. Ya'adi amaxan yajk tijj recado, ix wi'ix yajk tuñ.

Ja'a tu'uk miġts aa iyuk di'ibi yajk tijj recado ko amaxan aa iyuk tyu'u'yo'oy. Ni jay'i miġu'uk di'ibi miid mnimäyi.

Key

Miid jä' tyajk jits miid jä' y'ibijkji'in
jäm key tu'uk myech jäm tsajp mokjotp.
Mejts tsäch jyiyujk so mjäty mgibety
men ma ijts yaji'in jits nmidyajki'n
jits jä' keyi'n, ojts miik jyot ma'aty
ojts wyak jimbbit, jits ojts tyim ñiikxij.
Jäm tsajp mokjotp, jäm jyik pitmidey
ia! mejts key, et mgi nu'ukxip.

Traducción en Ayuuk
Daniel Martínez Pérez.

Miiktaxt jä' ja'ay ijtyich: tu'uk tech amij, tu'uk tak amij, tu'uk mijxy ap jats tu'uk kixy ap.

Kä' jä' tety amij ijty ti twa'añi, ku jä' nijkxy jām kam nochpy kä' ña ti tku tuñ. Nit jä' y'ap namäjtk tkajpx'oyidī jats dyak oogä'ndī jām kyamnotp.

Nit jä' tyety amij mīd kyajimbom ñijxkti jām kamnotp. Ku ojts jām jya'ti, ta jä' tyety amij dyak oojkti, jats jä' kujyaam ti tsiijti jats dyak inīikti kipykyijxp. Cha winak jyimbijnidī mīd jä' tyety amij xyiixy jats tnij mīdī jä' tyak amij: ti ndety amij jaxu'u tu'uk dyan oojky, nīm bya'ñ jats mi'iky xyajk oy'ch.

Nit jä' tak amij tu'uts tu'uk tpimy jingijxp jats ku jä' tu'uts ojts y'ambiky cha wina'ñ: "mdety imij mdsi'ichpy", mdety amij mdsi'ichpy. Nit jä' ap anak tyak amij tnijmīdī: "dyak binak yi' tu'uts jats pīm winkpī. Nit ats jä' tak imij wingp tu'uts tpimy. Ku jä' tsu'uch ojts kyī'iy, tma jä' mija'ay mi'iky dyak oyī, nits jä' ap anakich jä' tyak amij tnijmīdī jats nijkxi'ch dyak kay jä' myimija'ay, kyap tu'uk jä' kipy jats jä' mija'ay dya jiwopa'ñ pin kä' tyuñ.

Cha jä' tyak imij tmanikxy jä' mi'iky mīd jä' kyipy. Ku jya'ach jām ma jä' y'imij tyuñ, nit t'ijxpady ku kä' ti tuñ. Jä' mija'ay. Mijik jä' takimij jyot ma'aty, ku jä' y'yadyijk kä' ti tuñ. Nit jä' kipy mijik ta wopy. Jats jä'y wijxjojk näx. Nit ojt t'ijxpady ku kuyjaam tatsi ich tam jä' mija'ay.

Miik jä' tak imij t'ayoojä' ku jä' y'ap anakich tyety amij dyak oojti, cha wina'añ ku jä' y'apanak t'wopa'ñ. Nit jyambijtnij jam tyak jindum, ku ojts jyatnij, kä' jä' y'ap anak pinich, ti n'ajch ñayu'chidi tipch tyitjotpy.

Ku jä' wina'k ojts jya bidsimnidi japp tipch tyits jotpy, ti jä' wina'ak n'ajch tyigajtsnidi: Jä' mijxy du'un jä' kyä'axji'k ijxtim jä' xiw'in, jats jä' kiixy jyajtnij ijxtim jä' po'. Nit ojts ñyijknidi tam tsajpnotp, tu'uk xiiñ kyuno'ok jats tu'uk koots kyuno'oky. Jä' jä' wina'ak kyimidodip ku jä' tyety amij ojts o'oktiy tundi.

Kajpx yuj yí'i aa iyuk

- Ni kajpx ka'anak ok yí'i aa iyuk di'ibi yajk x'imopy "xi jats po", jinmidow ti yajk ni kajpxp yajk ni michakp, ats iimuk kajpxmuk miidi migu'uk wi'ix xjinmidowti yí'i kajpx micha'aky.
- Yajk tiw mdeety mdaag ats m'apteetyijk wi'ix tmiidoyajti yí'i kajpx micha'ak miidi xii ats po', ats ney so ja'a y'ijtiy ja'a y'apteety y'oktaag.
- Kajpx micha'ak miidi migu'uk di'ibich kyaj oy ja'a aa iyuk xjinmidoy.

Ku itsow tu'uk aa majtsk aa iyuk, ats kix ja'a mnakyixy wi'ix ja'a tyix jinmiidoy yí'iniigajpx ñi micha'aky.

Na'ak y'ijtiy ja'y ma ja'a tni micha'akyiñ xii ats po', ja'a tu'ugajty ni xii.

¿Pínaty du'un ojts xyijjat ats pyo'jat?, ni kajpx ni micha'ak ya mnakyijxy.

Ko ja'y kyajpx mīcha'aky

Ko kajpx mīcha'aky tyu'u'yo'oy, jā'ä du'un ja'y chojky nīmājtsk ni tīgīg ok ni nīmay, ats tu'uk jā'ä aa iyuk yajk mīda'ty du'un jā'ä jinmīdoy y'ity jin miñ jin xīp tu'uk ja'a tu'uk di'ibī du'un kajpxtīp mīchaktīp. Ko ayuk ja'y kyajpx mīcha'aky ni nīmājtskp du'un jā'ä dyajk tu'u'yo'oyty aa iyuk.

1.- Jīwyin nīmyo'tī kojpxpo'kxiñ:

-Maay

-Makyep Juan

2.- Tu'uk tku itsow:

-Maay ¿ti mjotmayīp?

1.- ligy xtuk pijksowīch tu'uk kaagy.

2.- Janch xmājxty, kyāj ti ngaagyīts.

1.- Oxyīp tu'uk tukyñ.

2.- Janch t'im ni ti its ngaagy, ti kyījx ko jā'ä ajop tī tyu'u'yo'oy. Cham jā'ä wāän mmo'oty.

1.- Oy du'un. Cham nījxniij, tā'ä jadīgok nbaty.

2.- Jā'ä ja'a tīgok minīty.

Du'un ya'adī kyīx kajpx mīcha'aky janch kondi'knī, kajpx mīcha'ak mīidī mjīik mīgu'uk wī'ix ja'y kajpx mīcha'ak dyajk tu'u'yo'oy. Ats ja'a ma mnakyñ tu'uk kajpx mīcha'aky.

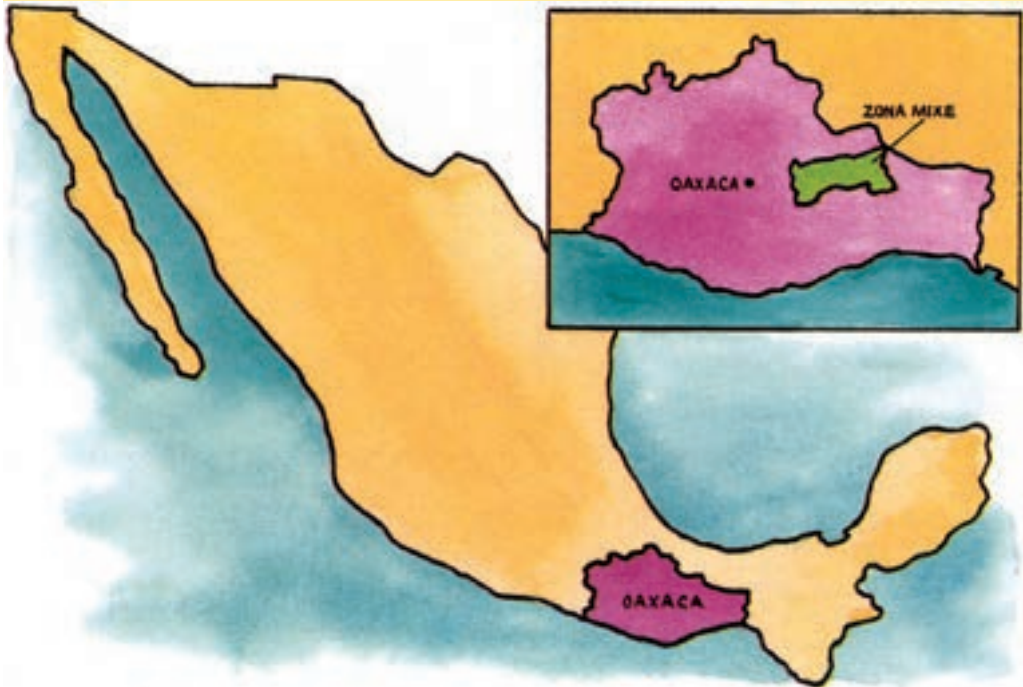

Niwinmīdij y'it ñaxwiin

Wajkwiniimīdij y'itjoty ñaxjoty Ayuk ja'y chīnidij.

Niwinmīdij y'itjoty ñaxjoty, may it nax kajpn ney du'un ñi ja'y, ats tigajch y'aa y'iyukich tmīdat:

l'px majk tu'uk tmīdīch dī'ibī yajk ximoypy amaxan ciudad, ma du'un jā'ā kajpngopk ats jām y'it jā'ā jintsī'īnīch yajk tijtī amaxan gobernador.

Ni wixtyujkx myajk mokx tu'uk jā'ā Ayuk ja'yīch tmīdīch dī'ibīch tigajch aa iyuk kyajpxtīp (agats iyuk).

Ni amuk nax kajpn ak amaxan jā'ā xyī tmīda't, du'un na'ak yajk xī mo'odij:

México - Niwinm

Oaxaca - Wajkwīnm

Ats may it kyāj yajk ni jaw wī'ix iyuk yajk tijtī tu'uk Ja'a tu'uk.

Ni kajpx ni mīcha'ak ya'adī it naxwiin, ma ka'anak pīky ja'y chīinīdī.

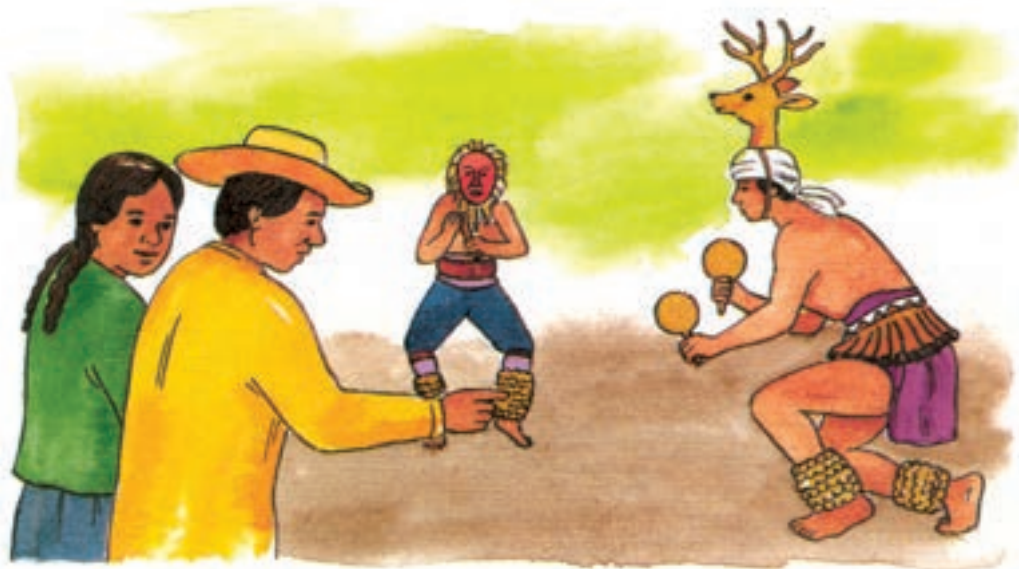

Äts xonda'aky may it

Tu'uk ja'a tu'uk nax kajpn, tãm tmiidajti äjts xonda'akiñ, du'un ñax kyajpn tuk ix tuk koy.

Ya'adi äch y'i'ï yajk kixijktip yaky ats yoreme du'un iyuk ni xyimo'odi agats ja'y du'unich jãm nax kajpn tyandi ma du'un amaxan yajk tijin Sonora ats Sinaloa. Y'i'ï äch tximo'odi La danza del venado.

Jïchu'u du'un kyuy äjtstip ko tmatst, du'un txidundi ko y'i'ï jïchu'u dyajk o'ok dyajk tigoyty.

Ni kajpx ni miçha'ak ya'adi äch, ma du'un ja'y t'äch, ti du'un tximo'odi ats ti du'un jyandijp.

Nax kajpn xyii

Ko ojts choda'aky ja'a jigyajtiin ats ja'a ni iiw ni kyajpxijti, ta'a du'un ojts tmo'odi nax kajpn xyii, ats ney du'un kim tpijktaktiy xyii ats ko du'un ni iiw ni kyajpxijtich miidi xii.

Ko du'un ya'adi nax kajpn, it naxwiin, ats ja'y xyii yajk ja'ay ximij ja'a letri chonda'aky mijp, jaymats, ney du'un ko punto yajk jay kyix ats init yajk jay cho'onda'aky mijp letri, amaxan xyibaty mayúsculas.

Ja'a nax kajpn xyii, ja'y xyii ats it naxwiin xyii, kix ja'a amaxan ats ney du'un iyuk.

kajpn xii:

Amaxan
México

Ayuk
Niwinm

---

ja'y xyii:

Juan

Xiwaan

E'px yukp mĭj tundaajk

Jä tu'uk mĭj kojpk jyĭk mĭdä' ĭdom n'iyuk etjoojty, Nĭm ya'andä' ko yĭ' tu'uk mĭjkojpk jĭts kĭjxp jĭk mĭd ajtp ya Wajkwemd y'etjoojty.

Yĭ' mĭj kojpk, E'xp yukp yĭ' xyĭ, jĭts na'amuk ĭyuk ja'ay kyajp yĭ' tĭjndsi'ĭkidä'.

Ko ja'ay kitung jyĭk tĭ kajpxpä'tä' kajp kĭjxp, jäm ñĭjkxtä' E'xp yukp jĭts tĭk mĭdodä' ko kajp kitung ajtk tyĭkĭpikyidä' jĭts pyĭtĭkyidĭ't, kyĭwen'ajtidĭ't ko kyĭtung' atĭ't tu'uk xĭ, tu'uk jĭmĭjt.

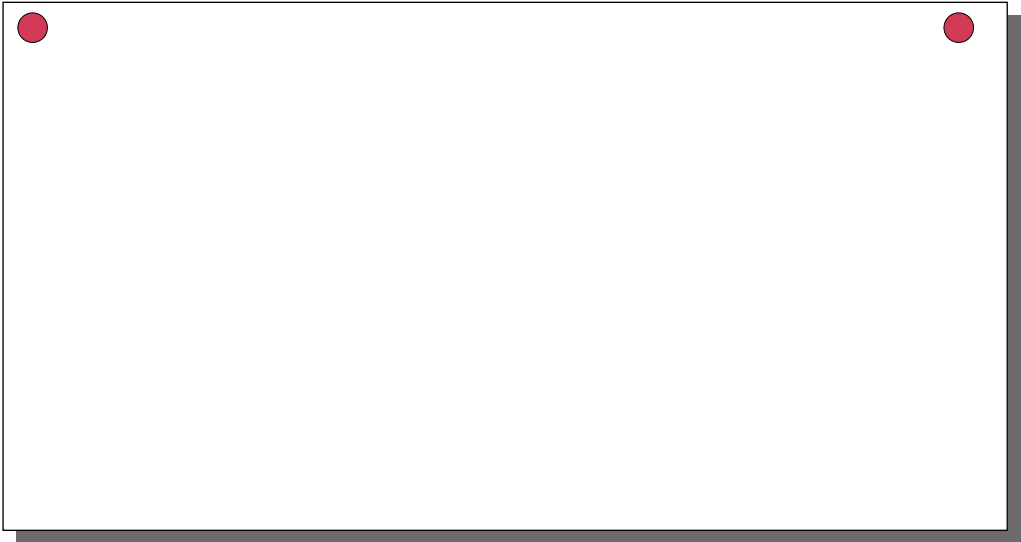
Jits jä ñidí'in iyuk ja'ay kyitung, ko tyajk t'ik ixajidä' jani'm ñijjk
tinim jits jä' Ejx yukp tik midodä' ko jä' kyitung ajtk twak tsodä'.
Ejx tim kitung tijk jam yo'odyä' E'xp yukp, kajp ñidí'in jam
ye'epy jits xem yam t'imidodä', ma jä' myeeñ jyingab, jyiyujk
chikaaj, myoojk xyijk, jyujky ajti'n, jyiin tyijk, jits kä'ät ñidí'in jä äk
tsep y'et jin jotp tikotp jits ñi kä'ät ni kajp ni kajp.
Nim mija'aydyijk ña'andä' ko E'xp yukp ñidí'in xyi Mĩ
TUNDAAJK, jä' gjixp ko mij yí' kojp jyik jyindsí'ikä'.

Kajjpx yuj aa iyuk

Kajjpx yuj ka'anak ok yi'i aa iyuk di'ibi xyijajtypy "Mij tundaajk", ats kajjpx miicha'ak miidi mjiik migu'uk ma du'un tyañ ja'a E'px yukm, di'ibi ja'y m'yij tuumb.

Kajjpx miicha'ak wi'ix ja'a y'ixich ja'a E'px yukm, ats so ja'a apmiicha'ak yajk midoyich ma mnax mgajpn. Yajk tiw ndeety ndaag ats miija'ytyijk wi'ix yajk xiduñ ja'a E'px yukm.

Kajjpx miicha'ak di'ibich tun kopk yajk xidumb ma ja'y tuñ ja'a y'amay iyotmay, ats wi'ix ja'a tuñ, Ja'a ya ñi aa ni iyuk, ney du'un koy ja'a mdun mgopk jingomb ma amay jotmay nax kajjpn tyuñin.

Xiï ni'i kon

Ko ja'y y'u'ung myaajyi kyä'äx, ats jöp ijpäjtiiñ myin ko du'un yajk jaypa'tiich maa naky yajk ximo'oyñ registro, ya'adi tmiidich jä'ä mijkung jyaypy ma jä'ä kajpgopkn, Ko du'un yajk mija'ty jä'ä u'ung, tää du'un t'amdoy jaypy, ti yajk pijkta'aky xyi u'ung maajyi.

Jiwyiin jä'ä u'ung teety dyajk xyii ni'kon ats inii mi mäjtsk pyäjty u'ung taag jyä'ä, du'un jä'ä u'ung mixung tpiiky tpaaty mäjtsk xyii ni' kon.

Ix ya'adi Juan wi'ix ojts tpaaty xyii ni' kon: Juan teety txiich Filogonio Maldonado Cruz ats tyo'oxyijk txiich Margarita Jiménez Garcia, ko ojts yajk ja'y pyäjty tää du'un kyudujk xyii Juan Maldonado Jiménez, tu'ugach ojts tpiiky jä'ä xyii ni' kon tyeety tyaag.

Tix jin midoy wi'ix xii ni' kon pyäty ja'a mnaky mjiik migu'uk xyii ats miidii ñi ni'i kon.

Migu'uk xyi	tyeety xyi ni' kon	tyaag xyi ni' kon
-------------	--------------------	-------------------

Abelardo	Caballero	Jiménez
----------	-----------	---------

Ko aa iyuk tu'uk tyuñ

May it may ñax aa iyuk yajk mïid'ich, du'un ojts apteety dyajk tsonda'ak, ko du'un aa iyuk ka'anak pïky yajk kajpxity ma tu'uk tyuñ jä'ä abïjk adujn.

Tä'an ya'adii aa iyuk ko du'un yajk xïba'aty yï'i abïjk adujñ tu'uky tyuñ tpaat. Ko amaxan aa iyuk jä'ä du'un yajk jinmïdoy tu'uk kudïjk.

Ya'adii abïjk adujñ tu'uk tuk mukti tyung jïinoch tïgoch, ix wi'ix yajk kajpxy.

1.- nax tu'uts

2.- wejx

3.- tsim

4.- teexy

5.- paan

6.- tsujkn

7.- ni'ix

8.- jä'äpn

9.- tsiy y'o'oy

10.- pok

Ja'a tu'uk aa iyuk di'ibich tu'uk ku tïjkajtip ko kaagy tojxk y'ïbajti:

1.- _____

2.- _____

3.- _____

4.- _____

5.- _____

6.- _____

7.- _____

8.- _____

9.- _____

10.- _____

11.- _____

12.- _____

13.- _____

14.- _____

15.- _____

16.- _____

Xiï po'o tyu'yo'oy

Mija'ytyijk ñija'typ wi'ix jä'ä myin kyida'aky xiï po'ö, ney du'un ximaypy ñija'tyip xiï po'ö oypy myiñ kyida'aky, ats tñijaw tu'uk jä'ä jyot jyinma'añ wi'ix tmiidich ats ney du'un ko ja'y pa'am tyuk myin tyuk kida'aky ats jä'ä yu pam tjijp kuwa'akch.

Yajk ni tiwij miidi mjiik migu'uk jä'ä tu'uk ximaaypy ti xiï ti po'ö najxy oypy ats ney du'un ka'a oypy. Yajk tiw ximaypy ma mnax mgajpn ya'adi du'umb jinma'añ, ats kix ja'a mnakyijx jina'a oypy xiï po'ö ñaxy.

Kix ja'a ya jina'a tyu'yo'oy oypy xiï po'ö.

Kix ja'a ya jina'a tyu'yo'oy ka'a oypy xiï po'ö.

Kijpxpäjtiñ

May it ojts Ayuk ja'y t'ixku'kidi jä'ä y'aa kijpxñ y'aa tsa'tiñ ko du'un tijajch tkijpxa'andi pt naxwiin ats du'un mok xijk tooga'andi, tä'ä du'un ojts t'ixku'kidi jä'ä y'abijk y'aduniñ.

Koy ya nakyoch di'ibich ja'y yajk tumb abijk aduniñ ko tjay toogy mok xijk, Ats pijkta'ak ney du'un xyii tijajch tu'uk ja'a tu'uk xyii.

Mok xijk y'agyijpxñ.

It naxwiin yajk tuk kijpxp, ok ojtyi'pty ayomby.

E'xp yukp

Tung, kojpk e'xp yukp
ko mgajp xkwend äjty
ejx tim ojts cho'onda'aky
xyam mäy jyimijt.

Mejts tuki'y m'ejkä' pyxypy
so ey myiñ pyety,
ko kä'ät te tyikeyäty
jä' käägy, jä' kaan, jä' niy.

İjts xyam jotmääpy
ko ja'ay ijxyam
jäm jidi'in t'imidey
tyung jäm weng kajpjotp.

Jya'adyi geepy jä' jindsi'ikin
jä' naxwi'in ma kyä xji'iky
mja'adyigoojyip mejts
ko y'iyoon o'oktiy xpady x'ijxy.

İjts xyam jotmääpy
ko ja'ay ijxyam
jäm jidi'in t'imidey
tyung jäm weng kajpjotp.

Autor: Daniel Martínez Pérez.

PĪDĪJKYĪP YĪ' JĪYUJK TSĪGA

Yī' jīyujk tsīga, yī' ja'ay mīd nībī dīkyä' ko te dung tyu'uyo'oy, ak ko te dung jyik tī nībitaakä'. Jīts kaj nījā' jyik mīdä' soyīm jā et naxwī'īn jyik mīd äjty.

Yī' tsīga ak jā' yī' ey tyīm myajä' jīts jā' yī' wya'añ ko yu'uy ko tyiñ jīts ko naajx kam tjit ību'udyä'. Jä' nīdī'in kajp ma yī' tsīga pya'ak jyik mi'īkxy jīts u'ung īna'ak t'ō'datä'.

Jä' nīdī'in jībur jyik mīdä' jīts jā' wya'añ ko myok tsīm, jya'axy chimy, xyjyk tsīm, kyībe tsīm.

Jä ñidí'in jyík mǐdǎ' já mǐjk jǐyujk mǐde'eb tsimy je'embxy
tsǐmb, já' yí' jyídí'mb jǐyujk uy tǐm myídídǎ'
já jǐbye'ekxy jyoojty. Yí' já pǐta'aky tǐjk tso'omb jǐts jám t' minijky
ma jyík tooky jyík yǎkyí'n.

Ejxtim yí' jǐyujk tsigǎ jyík tmǐdǎtyí'n, ñidí'in já' uk, tutk jyík mǐd áty.
Yí' tutk kí'm jyík o'ó dǎty ak jyík to'okp ak jǐk tǐkǐbǐjǐkp mǐd já'
pǐta'aky mǐde'ep jǐin jotp tǐkotp tǐgeyajtp.

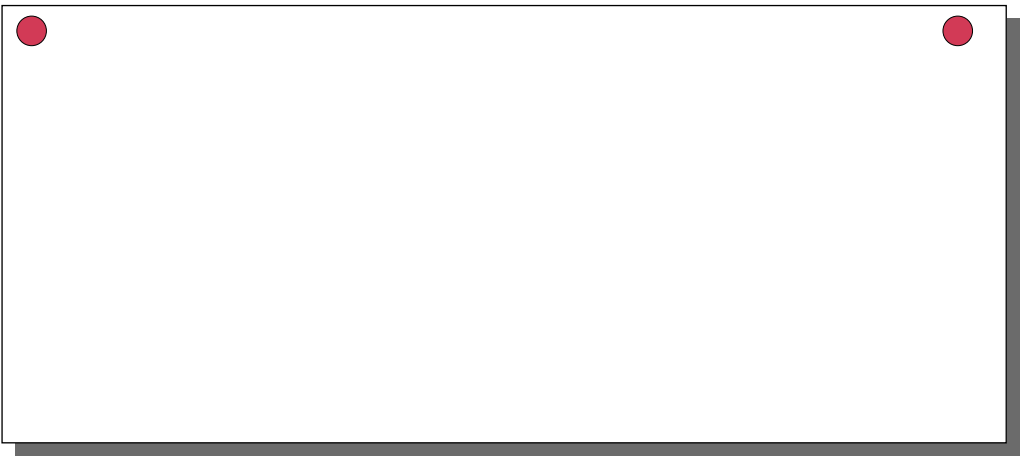
Yí' uk, mǐj kíjǎ' yí' pyídíkǎ'. Yí' jǐin tǐjk tkwend ajtp, yí' kam yuub
kam tumb mǐd jyídity jǐts yí' pǐbeby ko jǐyujk ko jyík watsa'añ.
Jǐbǎty ja'ay y'ina'añ, pǐdíj kyǐp yí' jǐyujk tsǐga kíjǎ.

Kajpx yuj yí'i aa iyuk

- Kajpxy ka'anak ok yí'i aa iyuk di'ibí yajk xiímo'oypy "Pídiíjkyíp yí' jiyujk tsíga". Ats kajpx mícha'ak may y'ok wi'ix xjin míidoy yí'i aa iyuk ko yajk ni kajpxy yajk ni mícha'aky yí'i jiyujk di'ibí ja'y pyu'udíjkiyíp ma tyun y'íyonñ.
- Yajk tíw mteety wi'ix jiyujk yajk nimícha'akti tu'uk ja'a tu'uk di'ibí ja'y pyu'udíjkiyít ma tyun y'íyonñ. Ats kajpx mícha'ak míidi mígu'uk, wi'ix xjin mídowtí ya'adi kajpx mícha'aky.
- Ney du'un yajk tíw di'ibí myajk íxpíjkkp, wi'ix tjín míidoy yí'i aa iyuk, ats kajpxtí mícha'akti di'ibích jiyujk pyu'udíjkkp ja'y ma mnax mgajpn.

Koy ats ni kajpx ni mícha'ak di'ibích jiyujk pyu'udíjkkp ja'y ma mnax mgajpn, ats so pyu'udíjkiy.

It naxwiin xyīī

Ko ojts mija'ytyījk tpijka'akti jā'ä it naxwiin ni'i xīī, ojts du'un t'ixti tundi wi'ix y'ixyich tu'uk ja'a tu'uk it naxwiin, pach du'un ojts dyajk t'ximo'odi ats dyajk kopkta'adiy tä'an du'un cham yajk y'ixich, jā'ä tun kopk, nax kajpn.

Ya'adi jā'ä du'un ñigajpxp ko yi'i it naxwiin txich uk kibajkm, tu'uk jā'ä tu'uk kajpn txich ma ayuk ja'y y'it ñaxin.

Ukyibajkm du'un yajk tiy ats yajk jinmidoy ukñ kyixi'ik jā'ä kopk pach yajk tiy Ukyibajkm.

Uk = uk, yajk jinmidoy.

kyibajk = tun kopk, yajk jinmidoy

m = kixm, ma du'un tyañ ya'adi it naxwiin.

Koy ats ni kajpx ni miicha'ak tu'uk it naxwiin, tun kopk wi'ix yajk jinmidoy.

Aa iyuk yajk kajpx

Ka'anak piky aa iyuk tyuñ, oy du'un tu'uk jya'a yajk kajpx tigajch tyuñ: Wing ko du'un tigajch nyajk tijmich, tigajch ko du'un ja'y n'inä'mich, ats ney tigajtsp ko jotkimoñij ti nyajk awanmich.

Ix ya'adi aa iyuk ko iixñ yajk pijkta'ak, tigiig piky.

- inä' miñ jyä'ä:
    - tsojk du'un igi'ik tijk.
    - pyojñ du'un miigo jäm.
    - nijkx du'un tijk x'ixich.
    - Ti du'un xpaduñ.
    - Ti du'un ojts m'ixpiky.
  - yajk tijñ ñi a ni iyuk:
    - ¿p'in cham päädamb?
    - ¿Ti yi'i migu'uk xyii?
    - ¿Wi'ix ojts tmyo'oy?
    - ¿So mdeety mdaag xyiity?
    - ¿p'in du'un ojts chäjñ ixijy?
- * jotkimoñij tyuk ja'aty aa iyuk.
- ¡Ay ti ntsi'ik!
  - ¡ti n'ok tkidaani!
  - ¡ti y'ok o'oknij nmigu'uk!
  - ¡Ay mik njaw!
  - ¡ti n'ok jotmay'oknij!

Wixtujk yajk ja'ay vocal

Ko aa iyuk yajk ja'ay jä'ä du'un tyuñ wixtujk vocal; ats du'un jä'ä aa iyuk yajk iiy yajk kajpx. ya'adi du'un wixtujk vocal

a, e, i, u, o, ï, ä

Du'un tyuñ tu'uk ja'a tu'uk ko yajk xiniigajpx tijajch ma ayukn tyu'u'yo'oy.

	- ak		- eexy
	- an		- texy
a	- ajkx	e	- teky
	- aay		- eeky
	- aats		- teenñ

ix ta'a aa iyuk di'iby du'umbi tyuk tso'ondakpy ya'adi vocal.

i

u

o

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

ï

ä

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Jiyujkich xyii

Mäjtsk pijk jiyujk y'ixich täm di'ibich kyä'xp ma tyaagin ats inith ch'i'ich ko yä'äg pyäty, ats täm di'ibi kyä'xp ko yajk ni' ma'ay, tut tu'uty joty kyä'xy, du'un jä'a jiyajk y'ixajjt ya it naxwiiñ.

Ja'a jä'a jiyujk xyii di'ibich kya'xtip ma tyaagin, ats di'ibich yajk ni'i ma'adip. Ats koy tu'uk pijkyajty.

tyaagoty kya'xtip.

---

yajk ni'i maadip.

---

di'ibich tyaagoty kyä'xtip.

---

di'ibich yajk ni'i ma'adip.

Uk ìma'

uk, uk, uk
uk jänch ìma'
pìn net m'ík pìdì'ìkp
ma madaajkì'n

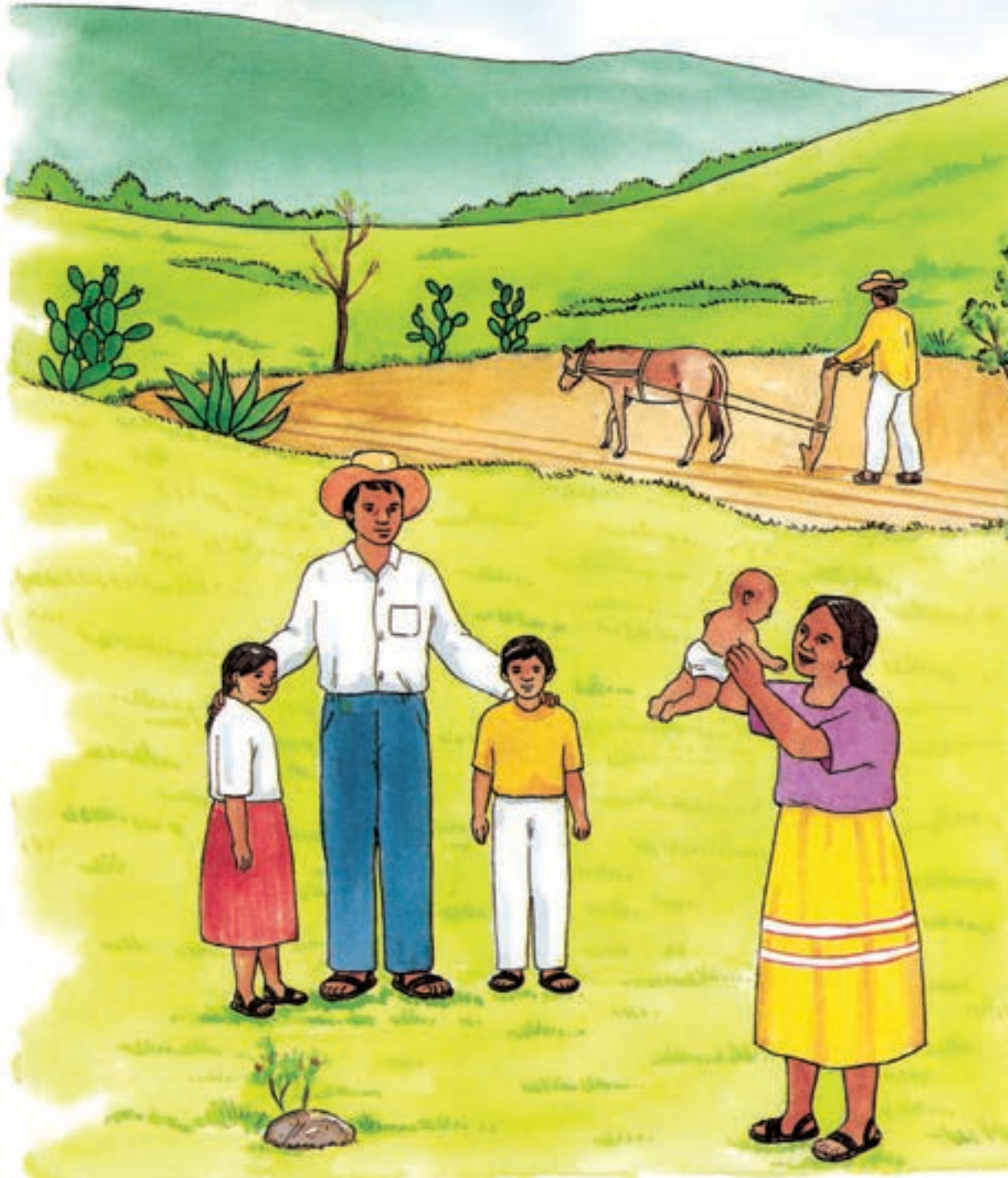
uk, uk, uk
uk jänch ìma'
pìn net m'ík pìdì'ìkp
mìd ya'at sonì'ng

Traducción de Daniel Martínez Pérez

Jujkyajti'n

Ey pad ko jujkyajt jyik mid äjty ya naxwi'iñ, ma tun a kojpk a, ma ni a ma tu'u a. Ma iyuujk ja'ay pyujx kyajp tjik ey tjik padidä', ma yyu'udä' tyundä', ma ñaxtä tyikidä', ma kyajpxtä' myidya'aktä', ma ñibyadyä ñiyijxyidä' nidu'uk nidu'uk, y'i'di'in txiajtp JUJKYAJTI'N.

Yi' jujkyajti'n yi' di'in jib am, ey di'in tyim pyinä', ey di'in jya'ayä', y'ukä, tyutkä', jyiyujkä' chigajä', myoojkä' xyijkä'. Yi' jujtyajt, yidi'in naxwi'iñ, yidi'in xi, yidi'in po', yi di'in yu'un, ki'ik, uxkino'kp, jinmo'oñ, jixi jits yidi'in ni tu.

P'in kä'ät jyik mid äjty ya'at jyidi'immb mijk ajti'n, kä'ät jujkyajt te ya naxwi'iñ, kä'ät jä' ay jä' ujts te, kä'ät jä' kipy jä' tsa te. Jibäty mija'adyijk y'ina'andä': tsok yi' mjujkyajti'n, kä'ät te xpäxt, kä'ät te xkieyowyit, jindsi'ik yi' naxwi'iñ, yi' kipy yi' tsa, yi' ay yi' ujts, Jindsi'ik yi' mnaajx yi' mgam ma mgääky mdojx chooñ, net jujkyajti'n ey pad tyu'uyo'oty ya naxwi'iñ.

Kajpx mi'cha'ak aa iyuk

- Īmuk kajpxmuk miidi mjiik migu'uk, wi'ix xjin midowti ya'adi aa iyuk di'ibi yajk xmoypy "Jujkyajtiñ", ats ney du'un kajpx yi'i mnaky ka'anak ok, ats init xjinmiidowtyich tu'uk ja'a tu'uk jot jinma'añ di'ibi ñigajpxp.
- Kajpx mi'cha'aky wi'ix mdeety, m'apteety ats jä'ä mija'ytyijk di'ibi ku jinma'amb ja'y ma mnax mgajpniñ tjin midoy ya'adi aa iyuk di'ibi yajk tijp "Jujkyajtiñ", ma du'un choon yi'i a iyuk ats ti du'un tyijpy.

Ja'a mnakyijx ti du'un mjinmidoobi "Jujkyajtiñ", ats ti du'un yajk ximoypy.

Ma du'un cho'õñ ya'adi aa iyuk "jujkyajtiñ". _____

_____

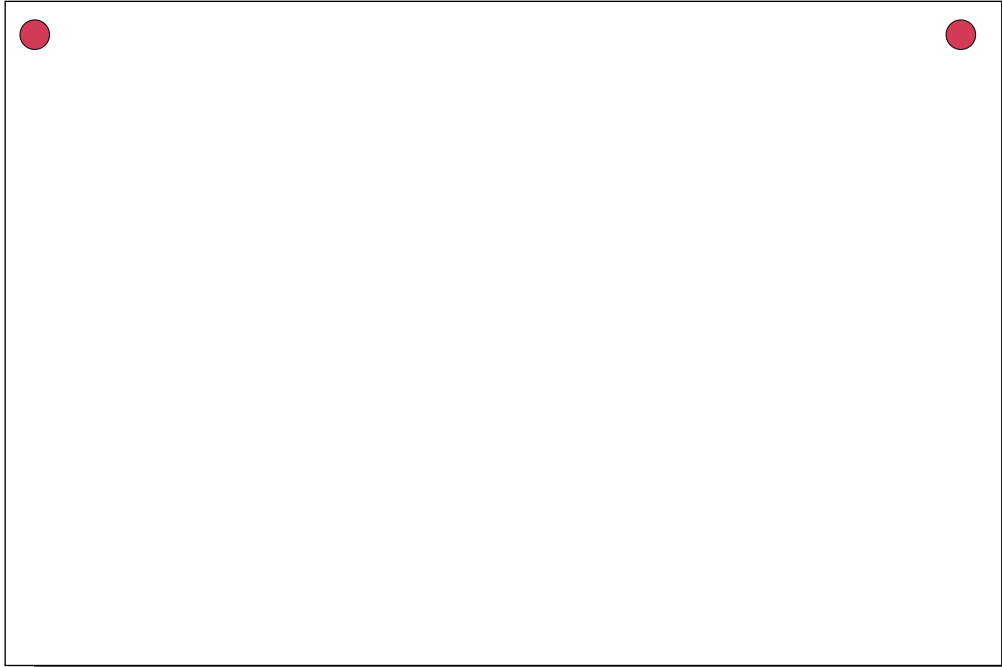
Pinach yajk tu'umb ya'adi aa iyuk "jujkyajtiñ". _____

_____

Kijajtiñ jinma'añ

Ja'a tu'uk kijajtiñ ñi nĩ'i ñi tu'u dí'ibĩ mijts nduk kijajtyip mĩidĩ mjĩik mĩgu'uk, ats ney du'un koy wi'ix yajk tuk kijajty. Ney du'un kajpx mĩcha'ak mĩidĩ mjĩik mĩgu'uk ats tuk kijajti, pijkta'ak ñi xyĩ.

Ñi nĩ'i ñi tu'u

Yajk tun kyäj ats oy

Jaymäts ko ya'adī aa iyuk kyäj ats oy tyun paaty ko aa iyuk yajk itsoy.

Ix ya'adī aa iyuk ma du'un tyun'īñ kyäj ats oy.

- Kyäj y'oyīch ko nigo'o nujxajmīch, jā'ä kong inää xojp.
- Kyäj pīn y'ok mīdunanīj cham.
- Samuel kyäj ti kyam myok.
- Alicia kyäj ti yu'ung.
- Kudung tījkīch kyäj kīmuñdung tuk ni pījktā'aktījk.
- Oy tsuj Rosa y'ikja'y tmīdīch.
- Oy yajk ixpījkpī wyit ñä'äm.
- Domingo janch oy tsuj tyījk.
- Tukyō'omīdīj kajpn oy tsuj y'it ñaxwiin.
- Kas oy myok xyījk tī jindīy.

Ja'a du'umb aa iyuk yaa mnakyix ats yajk tun kyäj ats oy.

Micha'jiñ jinma'añ

Yajk tiw mdeety ats miija'ytyijk ma mnax mgajpn wi'ix ja'y tximo'oy ja'ä miicho'jiñ ñi jinma'añ, ats kix ja'a ya mnakyijxy so ja'ä yajk tijy ya'adi miicha'jiñ.

20 = _____

40 = _____

60 = _____

80 = _____

100 = _____

120 = _____

140 = _____

160 = _____

180 = _____

200 = _____

220 = _____

240 = _____

260 = _____

280 = _____

300 = _____

400 = _____

Adiw aa iyuk

Jabom bom ja'y jokxajtiñ
nmo'oy, ats du'un joon jiyujk
xtuk ity xtuk xonda'aky ko its
ngidi'kx jabom bom.

jotmäytyp jiyujkich
ko jä'a aay ujts
xti'ity. Ats du'un
x'oxijtits jabom bom.

poob jyijxy, ats janch
tsuj jajty, ko nii tu
myin ats du'un
kya'ay.
¿Pin du'un tä'ä?

ximij ni'ikx kopk tyumbaty,
migoxk ni tsa'ax, di'ibi
miidi tuk muky, ximij du'un
mikjajch tun tung, oy tyim
jina'aty xiñ koots miidi
ni'ikx kopk jyidi'ty.

Kong oy

¡O! mejts mija'ay kong oy,
teety ayuuk ja'ay mejts wya'añ,
io! mejts mija'ay kong oy,
teety ayuuk ja'ay mejts wya'añ.
¡O! mija'ay kong oy,
teety ya mejts wya'añ
ko ayuuk ja'ay xjik mīda'aky
Jām tun kojpk ma e'xp yukpī'n
jām kixy ka'apxy ap mīcha'aky tmīdä'

Traducción de Daniel Martínez Pérez

Yī' ap xī, Mij xī yī'. Na'amuk ja'ay yī' tmij tiñ. Jä' mija'adyijk, jä' mīgu'u ktījk jä' u'ung ina'ak jyik jä'a myetstä' pīn jäty jīdī y'o'ok nidä' tyigeñidä'.

Ko apxī tpaady, na'amuk ja'ay ñiyejx kukyidä' mīd jä' pyita'aky mīde'eb jäty tsojkip. Yam xī n'ajty jīdu'ukxī jīmājts xī tkī paaty, ko jä myoojk, xyijk, yow, y'ay tpīktä', mede'eb jīk tajjīdsī'i kyamb jä' o'okptījk antījk jīts mīde'eb ñīdī'in jīk mo'oyamb ko inajxp ñaxtī't. yam jä' ap xī jī'bom ko jä' kipy y'u'ujy jyik pītaknīj ma jä' pīta'aky jyik kīdiy ejxtīm! pījy, tsa'am, pajk waj, lim, nīaug, pojx.

Ñi ja' xi tsu meñ jyik kijx wich jingijxp ja' yow, ikxaj, tse' jits ko xyi ijñdya'aky, ti n'ajty ik xo'on kyig yida'aky. ja' mdim xyigojpk, net ja' yomi'iky niñmeñ kyigida'aky mid ja' tojx anan.

Ko ja' kääky tojx y'ibaajtyigijxnidi, net ja' antiyk jyik jindsi'igida' majä' pyo'okxtaajk jyik ejxkukidijit, jämjä' kyääk, tyojkx, y'ikxaj, xyo'oxy, chajp kääky jyik pita'aky, mid ja' jyu'uky, pya'akni, myijk ni.

Ko ja' o'okptij, antiyk y'ik jik jindsi'igida', net nim ja' tämda'ak, jä'kääky tojx ñaxñim.

Jidi'in ids ap njinds ikä'.

Jinmïdow kajpxy mïcha'aky

Ni'í iiw ni'í kajpxy may y'ok may ñax ya'ad aa iyuk di'ibi yajk ximo'oy "Ap xii", ats kajpx mïcha'ak miidi mjiik mïgu'uk wi'ix ya'ad naky tni kajpx tni mïcha'aky, ko du'un tyuñij já'à apteety xyii ma ayuk ñax kajpn.

Kajpx ka'anak ok yi'i mnaky di'ibi xyijajchp ap xi, ney du'un ijxkijpx wi'ix yajk ap xi ma mnax mgajpn.

Ku itsow ya'adi tu'uk aa mäjtsk aa iyuk, ats du'un yajk ixich ko ti xjinmïdoy so yajk ni kajpx yajk ni mïcha'aky ap xi.

¿Tijajch ja'y tyunmb ko ap teety yajk xidun ma mnax mgajpn? _____

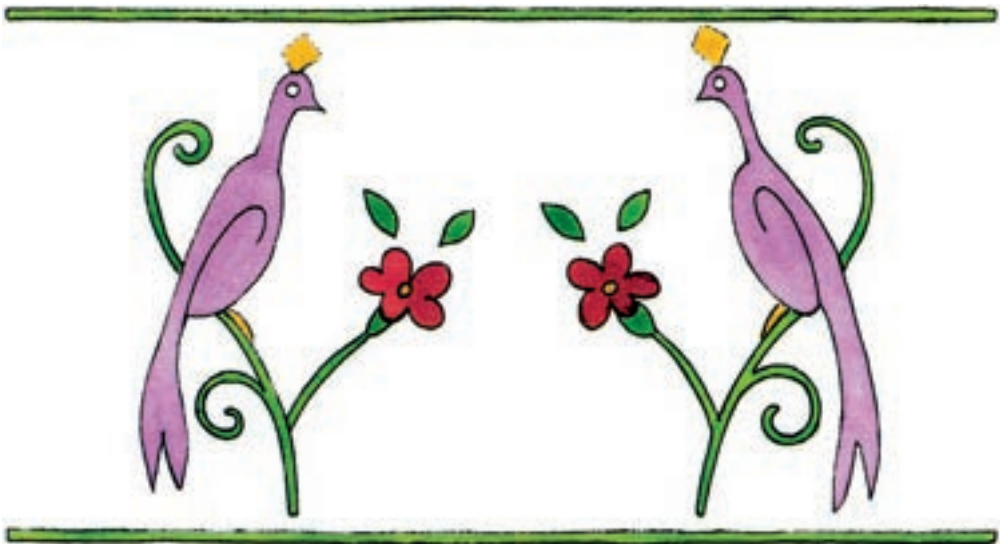
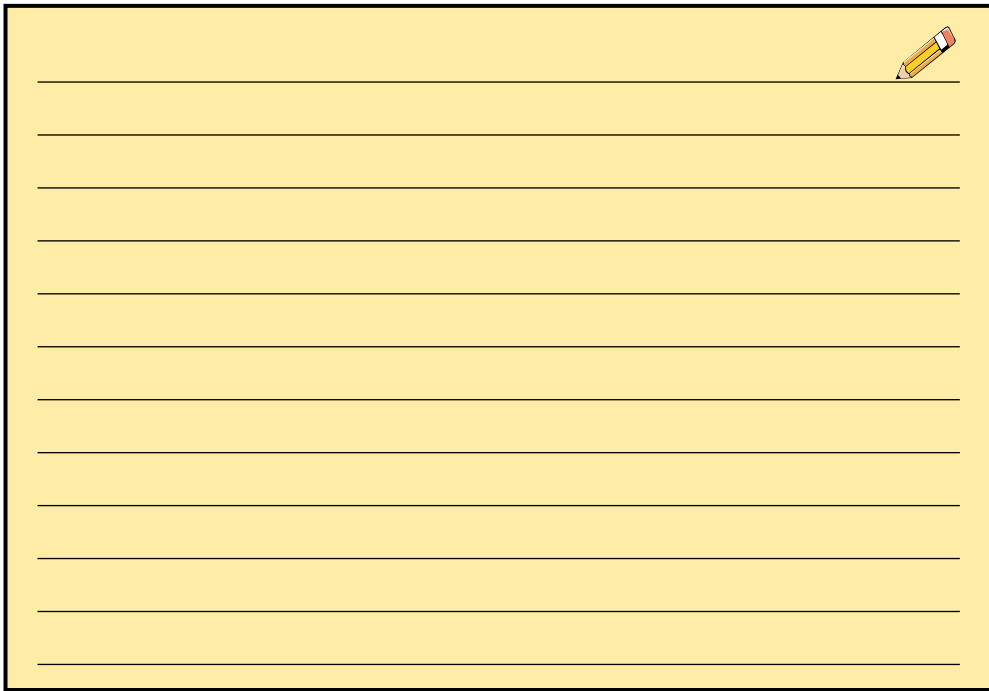

Ni kajpx ni mïcha'ak wi'ix ja'y xyïduñ ma mnax mgajpn, ats ney du'un koy tijajch kyaapy tyojxp, ko du'un ap xi tyuñi.

Pijta'ak m'aa m'iyyuk

Kix ja'a m'aa m'iyyuk, ni kajpx ni mi'cha'ak wi'ix x'ix ya'ad m'iyyuk naky m'iyyuk libro, ats yi'i aa iyyuk di'ibi jap nakyijxy mimb.

Lengua mixe, zona media de Oaxaca
Cuarto grado

Se imprimió por encargo de la
Comisión Nacional de Libros de Texto Gratuitos,
en los talleres de
con domicilio en,
el mes de   de 200.
El tiraje fue de   ejemplares.

